

**МІНІСТРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СПУСКАНЮК АРТЕМ ЮРІЙОВИЧ

УДК: 343.14:343.351

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО
ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОВЕДЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ
ЗАКУПІВЕЛЬ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А.Ю. Спусканюк**

Науковий керівник **Татаров Олег Юрійович**

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Київ-2019

АНОТАЦІЯ

Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2019.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. Проведено аналіз стану наукової розробленості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, та обґрунтовано, що на сьогодні особливості доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з проведенням державних закупівель, науковцями не розкрито. Надано авторське бачення поняття доказування стороною обвинувачення у кримінальному провадженні про злочин, пов'язаний з проведенням державних закупівель, під яким розуміється процесуальна діяльність слідчого, детектива, прокурора щодо встановлення індивідуальних обставин вчинення цього кримінального правопорушення шляхом комплексного, повного збирання і використання доказів під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших засобів.

Охарактеризовано, що зміст доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, складається із внутрішніх (суб'єкти доказування та їх повноваження, спосіб (механізм) вчинення злочину, предмет злочину (розмір завданої шкоди державі), об'єкт злочину (обставини, що вказують на факт вчинення злочину) та зовнішніх (збір, одержання, використання доказів) елементів.

Обґрунтовано, що обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, можна згрупувати за: основними обставинами (головний факт), ті що є базовими при встановленні обставин даного злочину, та є похідними на початковому етапі розслідування; *додатковими* (доказовий факт) – ті, що характеризують окремий елемент злочину та встановлюються в процесі розслідування (обставини, які впливають на ступінь тяжкості даних злочинів, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, та/або є доходами від такого майна).

Визначено, що подія злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, охоплюється безпосередніми складами вчинення зазначеної категорії злочинів, до яких відносяться кримінально-протиправні діяння, закріплені ст. ст. 191, 205, 209, 364, 366, 368, 369 КК України.

Визначено три групи обставин, які пом'якшують покарання за вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель: характерні для всіх злочинів; характерні для злочинів, вчинених у сфері державних закупівель; характері в окремих випадках по досліджуваних злочинах, тобто додаткові, що законодавчо не закріплені.

Доведено, що підставами внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до Єдиного реєстру досудових розслідувань є наявність достатніх відомостей, які вказують на обґрунтований факт вчинення або підготовку до вчинення кримінального правопорушення, який міститься у приводах.

Досліджено особливості збирання доказів про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, за допомогою таких слідчих

(розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, як обшук, огляд документів, допит, експертиза, аудіо-, відеоконтроль особи й місця, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, моніторинг банківських рахунків. Встановлено, що слідчий та прокурор під час здійснення досудового розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, повинен широко використовувати відкриті джерела в глобальній мережі Інтернет, де знаходиться значний обсяг інформації, як про установу, яка здійснює державні закупівлі, так і про процедуру проведення тендеру і його учасників.

Визначено, що основними проблемами під час збирання доказів іншими засобами при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель є: відсутність законодавчо закріпленого процесуального документа, який направляється до володільця певної інформації; відсутність відповідальності за ненадання інформації (матеріалів) на вимогу, запит слідчого, детектива, прокурора; ризики розголошення факту надання запиту стороні обвинувачення; неможливість отримання інформації про предмет державної закупки, який надійшов із-за кордону; процесуальна неурегульованість, в окремих випадках, використання у доказуванні відомостей, одержаних в ході розслідування з відкритих джерел, баз даних тощо.

Загалом у дисертації вирішено наукове завдання щодо розробки теоретичних засад, правових і практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, сформульовано висновки, пропозиції й рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни.

Ключові слова: державні закупівлі, доказування у кримінальних провадженнях, обставини, що підлягають доказуванню, подія злочину, слідча (розшукова) дія як засіб доказування, негласна слідча (розшукова) дія як засіб доказування, слідчий, детектив.

SUMMARY

Spuskaniuk A.Yu. Proof in criminal proceedings related to the conducting of public procurement. – On the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; forensic examination; operational search activities. – National Academy of Internal Affairs. – Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the problems of evidence in criminal proceedings related to the conduct of public procurement. The analysis of the state of scientific development of evidence in criminal proceedings about the crimes connected with the conduct of public procurement has been analyzed and it is substantiated that for today the peculiarities of evidence in criminal proceedings related to the conduct of public procurement by scientists have not been disclosed. The author's vision of the concept of proof by the party of prosecution in a criminal proceeding of a crime connected with the conduct of public procurements, which refers to the procedural activity of the investigator, detective, prosecutor regarding the establishment of individual circumstances for committing this criminal offense through the comprehensive, complete collection and use of evidence during conducting investigation (search), secret investigation (search) actions and other means.

It has been characterized that the content of evidence in a criminal proceeding for crimes connected with the conduct of public procurement consists of internal (subjects of evidence and their authority, the method (mechanism) of committing a crime, the subject of a crime (the size of the damage inflicted to the state), the object of the crime (circumstances indicating the fact of committing a crime) and external (collecting, obtaining, using evidence) elements.

It is substantiated that the circumstances to be proved in criminal proceedings for crimes connected with the conduct of public procurements can be grouped according to: the main circumstances (main fact), which are basic in establishing the circumstances of the crime and are derivatives at the initial stage

of the investigation; additional (evidence), those that characterize a separate element of the crime and are established in the course of the investigation (circumstances that affect the degree of gravity of these crimes, characterize the person of the accused, aggravating or mitigating penalties that exclude criminal liability or are the reason for the closure of criminal proceedings; circumstances confirming that money, valuables and other property subject to special confiscation resulting from the commission of public procurement crimes and / or are revenues from such property).

It is determined that the event of crimes connected with the conducting of public procurement is covered by the direct departments of the commission of this category of crimes, which include the criminal-illegal acts, stipulated in Articles. Art. 191, 205, 209, 364, 366, 368, 369 of the Criminal Code of Ukraine.

There are three groups of circumstances that mitigate the punishment for committing offenses related to the conduct of public procurement: characteristic of all crimes; characteristic of crimes committed in the field of public procurement; character in some cases on the investigated crimes, that is, additional, not legally secured.

It is proved that the grounds for making information about crimes connected with the conduct of public procurement to the Unified Register of Pre-trial Investigations is the availability of sufficient information indicating a reasonable fact of committing or preparing for the commission of a criminal offense contained in the drivers.

The peculiarities of gathering evidence of crimes related to public procurement with the help of such investigative (search) actions and secret investigative (search) actions as search, review of documents, interrogation, examination, audio and video control of person and place, removal of information from transport telecommunication networks, electronic information systems, inspection of publicly available places, housing or other possession of a person, monitoring of bank accounts. It was established that the investigator and prosecutor during the pre-trial investigation of crimes connected with public

procurement should widely use open sources in the global Internet network, where there is a considerable amount of information on both the institution that conducts public procurement and the tender procedure and its participants.

It is determined that the main problems during the collection of evidence by other means during the investigation of crimes in the field of public procurement are: lack of a legally established procedural document, which is sent to the owner of certain information; lack of responsibility for not providing information (materials) upon request, investigator's inquiry, detective, prosecutor; risks of disclosure of the request to the prosecution party; the inability to obtain information on the subject of public procurement that came from abroad; procedural irregularity, in some cases, use in proving information obtained in the process of open sources, databases, etc.

In general, the dissertation solves the scientific task of developing theoretical foundations, legal and practical recommendations aimed at improving the proof in criminal proceedings of crimes connected with the conduct of public procurement, formulating conclusions, suggestions and recommendations that meet the requirements of scientific novelty.

Keywords: public procurement, proof in criminal proceedings, circumstances that impose a punishment, event of crime, circumstances that affect the degree of severity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Спусканюк А. Ю. Доказування винуватості особи у вчиненні злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2 (35). С. 358-360.

2. Спусканюк А. Ю. Інші засоби збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2016. № 2 (37). С. 287-291.

3. Спусканюк А. Ю. Винуватість обвинуваченого у вчиненні злочинів пов'язаних з проведенням державних закупівель, даної категорії, форма вини, мотив та мета. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2017. Вип. 6. Т. 4. С. 74-81.

4. Спусканюк А. Ю. Вид і розмір шкоди, завданої злочинами, пов'язаними з проведенням державних закупівель, а також розмір процесуальних витрат. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 6. Т. 4. С. 121-126.

5. Спусканюк А. Ю. Подія злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, як обставина, що потребує доказування. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2018. № 1. С. 59–64.

6. Спусканюк А. Ю. Проблемные вопросы назначения внеплановых выездных ревизий субъектов хозяйственной деятельности при расследовании преступлений в сфере государственных закупок. *Право и закон.* 2018. № 1. С. 40–47 (Кыргызская Республика).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Спусканюк А. Ю. Доказування обставини, що обтяжують покарання за вчинення злочинів у сфері державних закупівель. *Правові засоби захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства:* Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10–12 груд. 2015 р.). К.: ГО «Фундація науковців та освітян» (ESF), 2015. С. 96–98.

8. Спусканюк А. Ю. Проблемні питання тимчасового доступу до речей та документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з державними закупівлями. *Розвиток наукових досліджень у XXI столітті: сучасні реалії та перспективи майбутнього:* матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 трав. 2016 р.). К.: ГО «Фундація науковців та освітян» (ESF), 2016. С. 111–113.

9. Спусканюк А. Ю. Використання зарубіжних фіктивних суб'єктів господарської діяльності у вчиненні злочинів, пов'язаних із державними закупівлями. *Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів*: матер. міжвід. круглого столу (Київ, 28 жовт. 2016 р.). К., 2016. С. 214-215.

10. Спусканюк А. Ю. Способи вчинення корупційних злочинів при здійсненні державних закупівель. *Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії, України, Польщі, Словаччини*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 трав. 2017 р.). К.: НАП України, 2017. С. 56-57.

11. Спусканюк А. Ю. Здобуття відомостей з електронних інформаційних систем як засіб отримання доказів під час досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.): у 2-х ч. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 83-85.

12. Спусканюк А. Ю. Обставини, які пом'якшують покарання за злочини, вчинені у сфері державних закупівель. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії*: матер. Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 314-317.

13. Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Спусканюк А. Ю. та ін. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки: метод. рек. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ	
ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З	
ПРОВЕДЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....	14
1.1 Стан наукової розробленості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.....	14
1.2 Поняття та зміст доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель	34
Висновки до розділу 1.....	55
РОЗДІЛ 2 ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У	
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ,	
ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОВЕДЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....	58
2.1 Основні обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.....	63
2.2 Додаткові обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.....	87
Висновки до розділу 2.....	114
РОЗДІЛ 3 ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У	
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ,	
ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОВЕДЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....	119
3.1 Підстави та процесуальний порядок внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до Єдиного	

реєстру досудових розслідувань.....	119
3.2 Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, а також інші засоби збирання доказів.....	139
Висновки до розділу 3.....	185
ВИСНОВКИ.....	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
ДОДАТКИ.....	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГПУ	Генеральна прокуратура України
ГСУ	Головне слідче управління
ДБР	Державне бюро розслідувань
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗУ	Закон України
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
НП	Національна поліція
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НАЗК	Національне агентство запобігання корупції
НСРД	негласна слідча (розшукова) дія
ОДР	орган досудового розслідування
п.	пункт
СБ	Служба безпеки
ст.	стаття
ч.	частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Запорукою розбудови сучасної держави є наявність стійкої та дієвої антикорупційної політики в системі органів державної влади, яка спрямована на мінімізацію корупційних проявів. Основною метою побудови сучасної розвинутої держави є протидія корупційним проявам, які негативно впливають на формування її економічного достатку та іміджу на міжнародній арені. Одним із негативних і «наймасштабніших» проявів корупції є сфера державних закупівель, адже корупція в секторі державних закупівель виводить в тінь сотні мільйонів державних коштів, спрямованих до досягнення економічних, соціальних, культурних цілей; руйнує систему державних витрат, внаслідок чого створюється величезний дисбаланс у державному бюджеті, що покривається навантаженням фіскальної політики органів виконавчої влади; ставить Україну у незручне міжнародне становище; значно шкодить залученню до України іноземних інвестицій, що негативно впливає на економічне підґрунтя нашої держави.

Загалом щороку орієнтовні втрати від неефективних закупівель становлять 55 млрд грн, половина – від безпосередньої корупції, інша – через штучне зниження рівня конкуренції [263].

Наявність такої ситуації зумовлює необхідність своєчасного реагування правоохоронних органів на виявлення та розслідування злочинів у цій сфері. Так, згідно з даними Генеральної прокуратури України за 9 міс. 2018 р., органами досудового розслідування до ЄРДР внесено відомості щодо 503 кримінальних правопорушень, вчинених у сфері державних закупівель (особливо тяжких – 16, тяжких – 123, середньої тяжкості – 86), з них по 271 кримінальному правопорушенню вручено повідомлення про підозру, 282 обвинувальні акти направлено до суду та 28 проваджень закрито. Встановлена сума матеріальних збитків становить 8379,31 тис. грн, з них 2520,01 тис. грн відшкодовано та на 1805,42 тис. грн накладено арешт на майно [74], відповідно, лише 30,1 %,

відшкодовано державі від загальної суми завданих збитків по виявлених і розслідуваних злочинах у сфері державних закупівель.

Наведене вказує на необхідність нових пошуків збирання та закріплення доказів органом досудового розслідування, прокурором у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені у сфері державних закупівель, і здійснення заходів щодо відшкодування збитків, завданих державі.

За цих умов, особливої уваги заслуговує дослідження питань доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

Дослідження ґрунтується на наукових доробках Ю. І. Азарова, Ю. П. Аленіна, О. В. Баганця, А. Б. Балоня, В. С. Білоус, В. М. Важинського, В. І. Василичука, Г. П. Власової, В. І. Галагана, А. Я. Дубинського, А. В. Іщенка, О. В. Капліної, Н. І. Клименко, С. С. Кулик, В. М. Ліщенко, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, Т. В. Мельничук, Г. В. Мудрецької, В. Т. Нора, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, Д. О. Савицького, Л. П. Скалозуба, Ю. В. Скосирської, С. М. Стахівського, Р. Л. Степанюк, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, В. І. Фаринника, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, А. В. Шевчишена, О. Г. Шило, О. О. Юхна, О. Г. Яновської та інших учених.

У дисертаційних дослідженнях окремі питання виявлення та розслідування злочинів, вчинених у сфері державних закупівель, досліджували такі науковці та практики, як В. В. Дарага, В. В. Коряк, А. М. Меденцев, С. В. Нагачевський, В. Р. Сливенко та ін. Проте, комплексної розробки проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, зокрема, обставин, які підлягають доказуванню, а також особливостей збирання доказів та їх використання не здійснювалось, що, відповідно, актуалізує необхідність їх науково-теоретичного аналізу та свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження, що й зумовило її вибір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до Плану заходів із виконання

обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011), Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні (Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008), Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента України 20 травня 2015 р. № 276/2015), Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, відповідає Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України 7 вересня 2011 р. № 942, та Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 17 від 25 жовтня 2016 р.). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 29 жовтня 2015 р. (протокол № 20).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є розробка та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, що розкривають правову сутність доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, а також вироблення науково-обґрунтованих рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення їх правової регламентації і практики застосування.

Мета дисертаційного дослідження зумовила постановку й необхідність вирішення наступних *завдань*:

- дослідити стан наукової розробленості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель;
- визначити поняття та розкрити зміст доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель;
- розкрити основні обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель;
- встановити додаткові обставини, які підлягають доказуванню у

кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель;

- визначити підстави та розкрити процесуальний порядок внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель;

- виокремити особливості проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, а також застосування інших засобів збирання доказів у цих провадженнях;

- надати пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів, які регламентують особливості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

Об'єкт дослідження – правові відносини, що виникають в процесі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

Предмет дослідження – доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять положення теорії пізнання і загальної теорії кримінального процесу. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи. За допомогою *діалектичного* методу як загального методу наукового пізнання розглянуто всі питання теми в динаміці, виявлено їх взаємозв'язок і взаємообумовленість, розкрито стан наукової розробленості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель (підрозділ 1.1). Метод *системного аналізу*, а також *системно-структурний* і *формально-логічний* методи дали можливість проаналізувати поняття та зміст доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель (підрозділ 1.2). *Формально-юридичний* метод дав змогу розкрити питання збирання доказів та їх використання у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель (розділи 1, 2, 3). Метод

порівняльного правознавства покладено в основу аналізу й співставлення законодавства України та кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн (розділ 3). За допомогою *соціологічного* методу (анкетування) з'ясовано позиції та думки слідчих, детективів, прокурорів щодо практичних проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель (розділи 2, 3), а *статистичний* метод дав змогу узагальнити їх, використовуючи результати вивчення матеріалів судової практики та кримінальних проваджень (розділи 2, 3).

Емпіричну базу дослідження, що забезпечує обґрунтованість і достовірність викладених у дисертації наукових положень, висновків та рекомендацій, склали дані офіційної статистики (звіти та узагальнення Верховного Суду України, Європейського суду з прав людини, Генеральної прокуратури України, Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ), Національної поліції України (далі – НП України) за період з 2015 р. по 9 міс. 2018 р., зведені дані анкетування 54 детективів НАБУ, 84 прокурорів антикорупційної прокуратури та територіальних органів Генеральної прокуратури України, 71 слідчого органів досудового розслідування м. Києва, Вінницької, Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Херсонської областей. Використано власний досвід роботи на посаді слідчого у підрозділах органів НП України (Міністерства внутрішніх справ України) та детектива НАБУ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що автором розроблено систему теоретичних висновків і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення процесуальної регламентації та реалізацію доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. Новизну дисертаційного дослідження відображають такі наукові положення:

вперше:

- визначено послідовність дій слідчого, детектива, прокурора під час досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель, яка повинна

складатися з таких етапів: збір орієнтуючої інформації про вчинення кримінального правопорушення; закріплення доказів; проведення експертиз, встановлення додаткових обставин злочину;

- розроблено методику проведення моніторингу банківських рахунків як засобу збирання доказів під час розслідування злочинів у сфері державних закупівель із визначенням таких послідовних дій: підготовчі (встановлення банківської установи, через яку здійснюється рух коштів, визначення можливих ризиків розголошення відомостей про отримання правоохоронним органом відомостей щодо руху коштів по конкретному рахунку); організаційно-тактичні (отримання процесуального рішення про проведення; надання ухвали слідчого судді керівнику банківської установи та повідомлення учасників проведення такої НСРД про відповідальність за розголошення відомостей, які стали їм відомі; безпосередня участь в онлайн режимі ініціатора при її проведенні); додаткові (надання запиту в порядку міжнародного співробітництва; накладення арешту);

- визначено порядок використання у доказуванні відомостей, що містяться в електронних інформаційних системах, який полягає у прийнятті процесуального рішення; виявлення та встановлення інформації про проведення державних закупівель; фіксації відомостей про державні закупівлі та суб'єктів, які брали в них участь;

удосконалено:

- поняття доказування стороною обвинувачення у кримінальному провадженні щодо вчинення протиправного діяння, яке пов'язане з проведенням державних закупівель, під яким розуміється процесуальна діяльність органу досудового розслідування, прокурора щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні шляхом швидкого, повного збирання, перевірки та оцінки доказів під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших засобів;

- положення щодо порядку проведення огляду документів і дослідження предметів, документів по процедурі проведення державних закупівель за участю

спеціаліста, експерта: визначення вимог, яким повинен відповідати спеціаліст, експерт при огляді предметів, документів (наявність знань, навичок); прийняття рішення про залучення; процесуальне оформлення огляду та додатків до нього (за необхідності проведення відеофіксації такого огляду); допит особи, яка залучалася до огляду;

– розкрито порядок залучення спеціаліста та використання у доказуванні результатів аудиторської перевірки, проведеної у кримінальних провадженнях про злочини у сфері державних закупівель: залучення представника аудиторської служби як спеціаліста для проведення перевірок документації фінансово-господарської діяльності; оформлення результатів перевірки;

- наукові ідеї щодо фіксації та вилучення інформації з комп'ютерних мереж, систем про проведення процедур з державних закупівель під час обшуку, огляду із залученням спеціаліста: прийняття рішення про залучення спеціаліста; прийняття рішення про проведення обшуку, огляду; проведення вилучення цифрової інформації на електронний носій інформації із залученням спеціаліста; оформлення результатів вилучення;

дістала подальший розвиток:

- класифікація приводів до початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, залежно від джерела надходження інформації про обставини, що можуть свідчити про вчинення такого злочину;

- класифікація обставин, які впливають на ступінь тяжкості у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель: повторність, за попередньою змовою, спричинило тяжкі наслідки, організованою групою тощо;

- класифікація обставин, які пом'якшують покарання у кримінальних провадженнях, пов'язаних з проведенням державних закупівель, і підлягають доказуванню: закріплені законом про кримінальну відповідальність (характерні для всіх злочинів й злочинів у сфері державних закупівель); обставини, які, на переконання сторони обвинувачення, пом'якшують покарання;

– аргументація внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо закріплення процесуальної форми запиту та умови його надання (ст. 93-1), вилучення комп'ютерної техніки (ст. 234), використання у доказуванні висновку спеціаліста, складеного під час огляду, та дослідження матеріалів провадження (ст. 237), надання права стороні обвинувачення робити копії протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них (ст. 254), про порядок припинення банківською установою фінансової операції при проведенні моніторингу банківських рахунків (ст. 269-1).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Всі викладені у роботі положення та висновки виконані автором особисто. Ідеї, положення чи гіпотези інших авторів використані лише для підкріплення позиції здобувача або відповідної наукової полеміки і мають відповідні посилання. У методичних рекомендаціях «Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки» особистий внесок здобувача становить 20 %.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі положення, висновки та пропозиції роблять певний внесок у розвиток науки кримінального процесу та можуть використовуватися у різних галузях діяльності, а саме в:

– *законотворчій діяльності* – під час удосконалення положень КПК України, які регламентують питання доказування у кримінальному провадженні, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України 20 вересня 2017 р.);

– *правозастосовній діяльності* – в процесі застосування у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки слідчих (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 12 лютого 2018 р.);

– *освітньому процесі* - при проведенні різних видів навчальних занять зі здобувачами вищої освіти Національної академії внутрішніх справ: «Кримінальний процес», «Управління підрозділами досудового розслідування»,

«Особливі порядки кримінального провадження» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 15 січня 2018 р.);

– *науково-дослідній роботі* - для подальшого дослідження питань даної теми (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права від 21 вересня 2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Робота підготовлена в лабораторії проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ. Основні положення, висновки та рекомендації дисертації доповідалися та були оприлюднені у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Правові засоби захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства» (Київ, 10–12 грудня 2015 р.); «Розвиток наукових досліджень у XXI столітті: сучасні реалії та перспективи» (Київ, 27 травня 2016 р.); «Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів» (Київ, 28 жовтня 2016 р.); «Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії, України, Польщі, Словаччини» (Київ, 9–10 травня 2017 р.); «Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики» (Дніпро, 20 жовтня 2017 р.); «Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії» (Київ, 9–10 листопада 2017 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 249 сторінок (основний текст – 195 сторінок), список використаних джерел складається з 263 найменувань на 30 сторінках та додатки – на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОВЕДЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

1.1 Стан наукової розробленості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель

Запорукою розбудови сучасної держави є наявність стійкої та дієвої антикорупційної політики в системі органів державної влади, які спрямовані на мінімізацію корупційних проявів. Одним з основних завдань антикорупційної політики та діяльності правоохоронних органів є запобігання та протидія корупційним проявам у здійсненні державних закупівель. Це пов'язано з тим, що за допомогою непрозорих, тіньових схем із державного бюджету через систему закупівель щорічно виводяться мільярди гривень [210].

Основною метою побудови сучасної розвинутої держави є протидія корупційним проявам, які негативно впливають на формування її економічного достатку та чинять негативний вплив на її імідж на міжнародній арені. Зазначене є особливо актуальним щодо запобігання та протидії таким корупційним проявам, що пов'язані з проведенням державних закупівель. По-перше, корупція в секторі державних закупівель виводить із державного бюджету десятки, а той сотні мільйонів гривень, спрямованих на досягнення економічних, соціальних, культурних цілей, як наслідок, втрачається можливість одержання відповідних результатів; по-друге, руйнує цілу систему державних витрат, внаслідок чого створюється величезний дисбаланс у державному бюджеті, що покриваються навантаженням фіскальної політики органів виконавчої влади; по-третє, корупція в секторі державних закупівель призводить до соціальної напруги та акцентування уваги на доцільності існування й функціонування значного

чиновницького апарату, який не спроможний ефективно виконувати свої функції; по-четверте, ставить Україну у незручне міжнародне становище та шкодить її репутації як держави, яка не може самостійно навести лад у своїй господарчій діяльності; по-п'яте, значно шкодить залученню в Україну міжнародних інвестицій, що негативно впливає на економічне підґрунтя нашої держави.

Наявність вказаних причин стимулює проведення державної політики, спрямованої на мінімізацію корупційних проявів у сфері державних закупівель, одним із напрямів якої є належне функціонування правоохоронних органів під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, які пов'язані з проведенням державних закупівель, та ефективність такої діяльності. Говорячи про діяльність правоохоронних органів під час розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, які пов'язані з проведенням державних закупівель, слід наголосити, що це складний процес, який являє собою комплекс тактичних прийомів і правильного застосування норм кримінального та кримінального процесуального законодавства у доказуванні стороною обвинувачення протиправних дій осіб (або особи), що вчинили кримінальне правопорушення.

Сфера державних закупівель – це один із основних напрямів діяльності органів державної влади, який пов'язаний із використанням бюджетних коштів на закупівлю товарів, послуг тощо. Відповідно, між державною установою (в особі окремих службових осіб) та юридичною особою чи фізичною особою підприємцем (їх представником) виникають договірні відносини на основі певних торгів, аукціонів тощо.

Враховуючи обставини, за яких є ризики заволодіння бюджетними коштами чи вчинення інших зловживань, на жаль, сфера державних закупівель є однією з найбільш корумпованих у нашій державі, й характеризується, передусім, прихованістю вчинення цього виду кримінального правопорушення та в більшості випадків зацікавленістю вчинення злочину всіма учасниками процедури державної закупівлі. Так, за даними Генеральної прокуратури України за 2016 р., органами досудового розслідування до ЄРДР внесено відомості щодо 345 кримінальних правопорушень, вчинених у сфері державних закупівель (особливо

тяжких – 33, тяжких – 99, середньої тяжкості – 116), з них по 149 кримінальних правопорушеннях вручено повідомлення про підозру, 106 обвинувальних актів направлено до суду та 27 проваджень закрито. Встановлена сума матеріальних збитків становить 3950,67 тис. грн, з них 1560,08 тис. грн відшкодовано та на 696,67 тис. грн накладено арешт на майно [74]. Відповідно, лише 17,6 % відшкодовано державі від загальної суми завданих збитків по виявлених і розслідуваних злочинах у сфері державних закупівель (Додаток А).

Дещо інші статистичні дані за 2017 р., зокрема органами досудового розслідування до ЄРДР внесено відомості щодо 365 кримінальних правопорушеннях, вчинених у сфері державних закупівель (особливо тяжких – 22, тяжких – 110, середньої тяжкості – 99), з них по 173 кримінальних правопорушеннях вручено повідомлення про підозру, 144 обвинувальні акти направлено до суду та 77 проваджень закрито. Встановлена сума матеріальних збитків становить 15821,06 тис. грн, з них 7907,22 тис. грн відшкодовано та на 2158,88 тис. грн накладено арешт на майно, тобто 13,6 % відшкодовано державі (Додаток А).

За 9 місяців 2018 р. до ЄРДР внесено відомості щодо 503 кримінальних правопорушень, вчинених у сфері державних закупівель (особливо тяжких – 16, тяжких – 123, середньої тяжкості – 86), з них по 271 кримінальному правопорушенню вручено повідомлення про підозру, 282 обвинувальні акти направлено до суду та 28 проваджень закрито. Встановлена сума матеріальних збитків становить 8379,31 тис. грн, з них 2520,01 тис. грн відшкодовано та на 1805,42 тис. грн накладено арешт на майно, відповідно, 30,1 % відшкодовано державі (Додаток А). При цьому, на думку опитаних респондентів, приблизно по 17,8 % направлених до суду справ особи притягаються до кримінальної відповідальності за злочини, що вчиняються у сфері державних закупівель.

Наведені дані лише підтверджують низьку результативність діяльності правоохоронної системи щодо збирання, перевірки й оцінки доказів, а також вжиття заходів задля повернення незаконно привласнених фінансових активів державі.

Безумовно, одним із чинників, що сприяють вчиненню злочинів у сфері державних закупівель, є нечітка правова урегульованість окремих процедур такої діяльності. Правове регулювання здійснення процедур у сфері державних закупівель пройшло процес становлення, прийняття відповідних законодавчих і підзаконних актів. Сьогодні основним законодавчим актом, яким регламентовано дану діяльність, є Закон України «Про публічні закупівлі» [193], який закріплює основні вимоги до процедури здійснення державних закупівель. Поряд з цим, наявність нормативного акта, яким закріплюється діяльність державних органів та інших суб'єктів щодо цієї діяльності, не надає можливість забезпечити її прозорість та усунути зловживання у цій сфері.

Питанням протидії злочинам у сфері державних закупівель присвячено праці низки науковців і практиків, які мали за мету дослідити проблематику правопорушень у сфері державних закупівель в контексті адміністративно-правової, криміналістичної, оперативно-розшукової діяльності. При цьому, невирішеними у цій сфері залишаються ще чимало теоретичних і практичних проблем.

Отже, насамперед, необхідно розкрити питання наукової розробленості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, з метою визначення проблемних питань, які необхідно вирішити в межах нашої дисертаційної роботи.

Попередній аналіз наукової літератури [6-7; 16; 19; 21; 39; 42; 49-50; 72; 83; 129], присвяченої досліджуваній проблематиці, надав можливість визначити, що на сьогодні питання доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, у монографічних працях не розкрито. За таких умов, вважаємо за доцільне стан наукової розробки розкрити у такій послідовності: по-перше – монографічні та дисертаційні роботи, в яких досліджено питання, пов'язані з розслідуванням злочинів, вчинених у сфері проведення державних закупівель; друга – монографічні та дисертаційні роботи, в яких досліджено питання доказування у кримінальних провадженнях про інші злочини, що пов'язані з державними закупівлями; третя – наукові праці, в яких

розкрито окремі питання розслідування злочинів досліджуваного виду та інших правопорушень, пов'язаних з ними (порушення бюджетного законодавства, службові злочини).

Так, передусім, необхідно виокремити дисертаційне дослідження А. М. Меденцева на тему «Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель» (2015), в якому детально розкрито криміналістичні питання розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель. Ученим, зокрема, розкрито особливості проведення обшуку, під час якого виявляються та вилучаються такі види документів: документація конкурсних торгів; рішення комітету з конкурсних торгів щодо результатів проведення торгів, визначення переможця та оголошення про ці результати; установчі документи підприємства-переможця конкурсних торгів; договори, укладені замовником з підприємством-переможцем конкурсних торгів щодо закупівлі товару, робіт чи послуг, які закуповуються замовником у межах єдиної процедури закупівлі; документи, що засвідчують якість закупленого товару (сертифікати якості тощо); бухгалтерські (фінансові) документи, які засвідчують оплату закупленого товару; документи, що визначають статус і повноваження осіб, причетних до правопорушень при здійсненні державних закупівель [139, с. 11; 140]. Також науковець у процесі дослідження питання огляду документів доходить висновку, що статус документів – письмових доказів, які не піддаються огляду, а безпосередньо приєднуються до матеріалів кримінального провадження, як правило, мають: документи, що стосуються державної реєстрації та діяльності суб'єктів господарювання (визначають організаційно-правовий статус підприємства, вид господарської діяльності, відображають проведення господарських операцій); документи, що відображають діяльність замовників торгів – державних установ (закладів, організацій) сфери державного управління та органів місцевого самоврядування; документи, що визначають статус і компетенцію учасників торгів; документи бухгалтерського обліку та фінансової звітності тощо [139, с. 12]. Проте, з даними твердженнями ми не можемо повністю погодитися, адже, зустрічаються випадки підробки документів, що

визначають компетенцію учасника торгів, або бухгалтерського обліку чи фінансової звітності, відповідно, ці документи можуть бути надані для проведення їх експертного дослідження (більш детально про це буде йтися у підрозділі 3.2).

У процесі розкриття питання щодо проведення процесуальних дій А. М. Меденцев цілком вірно визначає групу осіб, які підлягають допиту як свідки та яким відомі обставини вчинення злочину, а також виокремлює види судових експертиз й негласних слідчих (розшукових) дій, що найчастіше проводяться по досліджуваних злочинах [139, с. 12-13].

Безперечно, проведене А. М. Меденцевим дослідження має вагоме наукове та практичне значення для вивчення проблематики розслідування злочинів, вчинених у сфері державних закупівель. Натомість, автором не розкриваються процесуальні аспекти досудового розслідування цих злочинів, а саме: обставини, які підлягають доказуванню, та процесуальні аспекти внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, проведення слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів, інші засоби збирання доказів вчинення цих злочинів.

Ю. С. Доліновським у дисертаційному дослідженні «Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я» (2018) охарактеризовано заходи оперативно-розшукових підрозділів із виявлення документів про виконання договірних умов державних закупівель і свідків, яким відомо про обставини вчинення злочинів [63, с. 7]; визначено алгоритм взаємодії оперативних підрозділів з органами Державної аудиторської служби України під час виявлених розкрадань бюджетних коштів у процесі публічних закупівель у сфері охорони здоров'я [63, с. 8]; розкрито особливості проведення слідчих (розшукових) дій (обшук, огляд документів, допит та призначення судових експертиз) та негласних слідчих (розшукових) дій по даних злочинах [63, с. 8; 64]. Також Ю. С. Доліновським у наукових публікаціях розкрито такі питання, як виявлення злочинів, основи планування розслідування злочинів, використання експертних досліджень, тактичні особливості проведення обшуку під час публічних

закупівель у сфері охорони здоров'я [60-62; 65].

Проведений аналіз наведених праць Ю. С. Доліновського надав можливість визначити, що ним досліджено криміналістичну специфіку проведення процесуальних дій у процесі розслідування злочинів під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я.

Отже, згадані вище науковці розглядають криміналістичні аспекти розслідування злочинів у сфері державних закупівель. При цьому, з огляду на наведені наукові праці, питання пов'язані з доказуванням даних злочинів, залишаються недослідженими.

В. В. Дараган комплексно підійшов до питання протидії злочинам у сфері державних закупівель, зокрема, в кандидатській дисертації ним розкрито питання викрадення державних коштів при проведенні закупівель товарів і виконанні робіт (послуг) на підприємствах залізничного транспорту [19, с. 17; 57]. В інших монографічних працях «Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю» (2014) [54], «Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України» (2017) [55], «Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель: проблеми теорії та практики» (2018) [53] учений розкриває оперативно-розшукові аспекти протидії злочинам у сфері державних закупівель, зокрема: оперативно-розшукову характеристику, виявлення та документування цих злочинів, використання конфіденційного співробітництва тощо. Більш детально проаналізувати вказані праці не видається можливим, оскільки вони містять гриф обмеженого доступу.

У циклі праць В. В. Дараган доходить таких висновків:

1. До обставин, що підлягають встановленню у справах про злочини у сфері державних закупівель, належать обставини, передбачені ст. 91 КПК України, у т.ч. встановлені диспозицією цієї статті КК України, та які не входять до предмета доказування, але мають важливе значення для успішного розслідування справи [56, с. 7].

2. Застосування спеціальних знань під час виявлення та розслідування злочинів у сфері державних закупівель дає можливість дати оцінку правомірності чи неправомірності певних дій і рішень суб'єктів, які беруть участь у здійсненні державних закупівель, оцінити наявність або відсутність у діях чи бездіяльності складу злочину, а також зафіксувати факти зазначених дій [56, с. 7]. Утім, з наведеним твердженням ми не повністю погоджуємося, адже такі злочини, як привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України) тощо – не можуть полягати у бездіяльності особи при вчиненні злочину. Отже, вчинення цього злочину передбачає здійснення активних дій певною особою.

3. Якість проведення огляду об'єктів будівництва при розслідуванні злочинів, пов'язаних з виконанням будівельного підряду за державним замовленням, прямо залежить від участі у ньому відповідного спеціаліста та має свої організаційно-тактичні особливості, знання та застосування яких слідчим може впливати не тільки на якість проведення такого огляду, а й на результати розслідування злочинів у зазначеній сфері в цілому [56, с. 7]. Поряд з цим, більш детальний аналіз наукових праць В. В. Дарагана надає можливість стверджувати, що ним розкриваються питання протидії злочинам у сфері державних закупівель з криміналістичних та оперативно-розшукових аспектів, при цьому залишаються недослідженими кримінально-процесуальні питання доказування даних кримінальних правопорушень.

Кандидатську дисертацію В. Р. Сливенка на тему «Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель» (2013) також присвячено загальним питанням оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель [201; 19, с. 7]. Автором, зокрема, визначено способи незаконного проведення тендерів з метою завищення цін на товари і послуги, які виконуються за державні кошти, а також основні оперативно-розшукові заходи щодо виявлення

та документування правопорушень, що вчиняються під час проведення державних закупівель [164, с. 38]. Також ученим розглянуто такі питання, як система заходів щодо удосконалення чинного законодавства у сфері державних закупівель, взаємодія оперативних підрозділів з органами Державного казначейства України, виявлення та документування злочинів у даній сфері тощо [58, с. 138].

В. В. Коряк у кандидатській дисертації «Протидія хабарництву у сфері державних закупівель оперативними підрозділами МВС України» (2012) досліджував оперативно-розшукову характеристику злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, заходи виявлення та документування злочинів у цій сфері [104; 164, с. 37], сутність державних закупівель та особливості їх правового регулювання, суб'єкти державної протидії хабарництву, їх права та обов'язки, взаємодію оперативних підрозділів з органами досудового слідства та оперативне супроводження кримінальних справ, процесуальне закріплення хабарництва [58, с. 138].

Своєю чергою, у кандидатській дисертації С. В. Нагачевського «Оперативно-розшукове виявлення та документування злочинів, вчинених службовими особами у сфері державних закупівель» (2013) окреслено: правову основу оперативно-розшукової протидії злочинам, вчиненим службовими особами у сфері державних закупівель; особливості організації оперативного обслуговування підрозділами ДСБЕЗ сфери державних закупівель; оперативно-розшукове виявлення злочинів, вчинених службовими особами у сфері державних закупівель; процес документування злочинів, вчинених службовими особами у сфері державних закупівель; зміст нейтралізації протидії підозрюваних процесу досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель за наявності корумпованих зв'язків тощо [150; 164, с. 38]. Дослідження С. В. Нагачевського містить низку положень, що мають теоретичне і прикладне значення для виявлення та документування злочинів, вчинених службовими особами у сфері державних закупівель [19, с. 18; 150].

Дисертаційне дослідження Т. О. Часової «Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів ОВС під час протидії злочинам у сфері державних закупівель» (2015)

присвячене розгляду особливостей розподілу повноважень слідчим та оперативним підрозділом під час протидії злочинам у сфері державних закупівель. Автором також запропоновано удосконалити процесуальні та організаційні напрями взаємодії слідчих й оперативних підрозділів під час виявлення документування та розслідування злочинів у сфері державних закупівель [19, с. 18; 251].

Отже, у наведених дослідженнях В. В. Дарагана, В. В. Коряка, В. Р. Сливенка, С. В. Нагачевського, Т. О. Часової висвітлено такі питання, як правове регулювання проведення процедур з державними закупівлями, інформаційне забезпечення оперативних підрозділів, виявлення, документування злочинів у сфері державних закупівель, а також взаємодія співробітника оперативного підрозділу зі слідчим, контролюючими органами під час протидії цим злочинам. Також у працях цих науковців розкрито оперативно-розшукову протидію досліджуваному злочину. Більшість зроблених у дослідженнях висновків ґрунтувалися на кримінальному процесуальному законодавстві, що втратило чинність. Водночас детально проаналізувати ці праці неможливо, оскільки вони містять відомості, які мають гриф обмеженого доступу.

Далі, на нашу думку, потрібно провести аналіз монографічних робіт, в яких досліджувалися питання доказування при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. Так, певне наукове місце у системі дослідження доказування на досудовому провадженні посідає робота Я. Ю. Конюшенко «Доказування на досудовому провадженні у кримінальному процесі України» (2010), в якій розкрито: генезис сутності та змісту доказування в кримінальному судочинстві; поняття суб'єктів доказування; особливості доказування на кожній із стадій досудового провадження; проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності як доказів і шляхи їх більш ефективного використання на досудовому провадженні; значення прокурорського нагляду, судового й відомчого контролю щодо забезпечення законності процесу доказування у досудовому кримінальному провадженні [101].

В. М. Важинським у дисертації «Процес доказування при розслідуванні

фіктивного підприємництва та пов'язаних з ним злочинів в Україні» (2009) визначено: кримінально-процесуальні засади доказування при розслідуванні фіктивного підприємництва; предмет, елементи процесу та значення доказування при розслідуванні фіктивного підприємництва; способи одержання, перевірки, оцінки і використання доказів у цих справах, а також особливості процесу доказування при розслідуванні фіктивного підприємництва у порядку протокольної форми досудової підготовки матеріалів [21].

Дисертаційне дослідження В. Я. Корсуна на тему «Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування» присвячене вивченню поняття кримінально-процесуального доказування, а також місця суду серед суб'єктів кримінально-процесуального доказування, його повноважень тощо [103].

В. М. Ліщенком у монографічному дослідженні «Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара» (2011) охарактеризовано особливості предмета доказування у справах про одержання хабара на стадії досудового розслідування; поняття, елементи і суб'єктів доказування цих справ; розглянуто особливості провадження слідчих дій (допит, обшук, накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з каналів зв'язку, судова експертиза) у досліджуваних справах, а також визначено роль речових доказів у справах про одержання хабара та значення протоколів слідчих дій, протоколів з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів та інших документів [122-123].

Проведений аналіз дисертаційних досліджень В. М. Важинського, Я. Ю. Конюшенко, В. Я. Корсуна, В. М. Ліщенка надав право стверджувати, що поряд з важливим внеском їх монографічних праць в теорію кримінального процесуального доказування, наведені ними положення певною мірою втратили свою актуальність з урахуванням змін, що відбулися після прийняття КПК України.

З прийняттям КПК України, дослідження питань доказування у кримінальних провадженнях залишилося актуальним. Так, науковці, зокрема, розкривають предмет доказування з урахуванням змін у кримінальному процесі, а

також доказування під час досудового розслідування окремих злочинів.

Своєю чергою, Д. Б. Кастарновим у дисертації «Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні» (2015) визначено особливості збирання та перевірки фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) стороною обвинувачення та захисником, потерпілим [85, с. 9; 86].

Р. В. Малюгою у кандидатській дисертації «Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні» (2015) сформульовано поняття кримінального процесуального доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, розкрито сутність і значення предмета кримінального процесуального доказування цих злочинів; визначено суб'єктів кримінального процесуального доказування; розкрито сутність події злочину як обставини, що підлягає доказуванню у кримінальних провадженнях про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів; окреслено сутність винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину та інші обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини досліджуваного виду; визначено засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні; виокремлено типові слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії як засоби отримання доказів у ході досудового розслідування злочину, передбаченого ст. 305 КК України [132; 134-135].

Дисертаційна робота О. В. Баганця на тему «Доказування стороною обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні» (2017) присвячено детальному вивченню таких питань, як: поняття доказування стороною

обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні; обставини, що складають головний факт (подія прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; винуватість підозрюваного у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, форма вини, мотив і мета) та доказові факти (обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину, характеризують особу підозрюваного, пом'якшують та обтяжують покарання; обставини, які є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, які є підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності; розмір процесуальних витрат), і підлягають доказуванню стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні злочину, передбаченого ст. 368 КК України; слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, що є типовими засобами отримання доказів стороною обвинувачення [6].

У наведених дослідження О. В. Баганця, Д. Б. Кастарнова, Р. В. Малюги досить детально досліджено питання доказування у кримінальних провадженнях з урахуванням новел чинного кримінального процесуального законодавства та практики сьогодення. Натомість, на жаль, в цих працях розкрито питання доказування виключно з урахування досліджуваної ними специфіки (по кримінальних провадженнях, пов'язаних з досудовим розслідуванням прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) тощо).

В контексті дослідження питання доказування потрібно провести аналіз наукових праць, в яких розкриваються проблемні питання доказування. Так, одним із основоположників теорії доказування В. Т. Нором у науковій праці «Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація» зазначено, що предмет доказування: охоплює лише ті факти, обставини, які необхідні для вирішення завдань кримінального судочинства; сукупності фактів (обставин), встановлення яких у відповідності з дійсністю і становитиме пізнання істини у

кримінальному судочинстві, а також слушно наголошено, що суд, за допомогою сторін активно досліджуючи всі обставини справи, безпосередньо перевіряючи представлені сторонами докази, залучаючи як за їх ініціативою, так і власною нові докази, не спроможний без встановлення істини у справі не лише розв'язати спір між стороною обвинувачення і стороною захисту, а й правильно (законно), обґрунтовано (на підставі перевірених доказів) і справедливо вирішити справу [155]. М. Є. Шумилом у статті «Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невловного» феномену доказового права» проаналізовано основні погляди вітчизняних науковців на поняття доказу у кримінальному судочинстві, а також власне бачення щодо розуміння доказів [260]. М. А. Погорецьким у праці «Нова концепція кримінального процесуального доказування» проведено детальний аналіз концепцій кримінально-процесуального доказування та визначено власну концепцію [172] (нижче у підрозділі 1.2 наведену працю нами буде більш детально досліджено).

Безперечно, наукові праці В. Т. Нора, М. А. Погорецького, М. Є. Шумила тощо мають вагомий внесок в розуміння сутності кримінального процесуального доказування, його змісту та предмету. Проте, в їхніх працях розкрито загально-теоретичні підходи до розуміння доказування, що ж стосується особливостей доказування окремих злочинів, то ці питання не проаналізовано.

Також потрібно навести наукові праці, в яких розкрито окремі питання засобів доказування. Зокрема, Ю. І. Азаровим, О. Ю. Хабло, Я. Ю. Конюшенко у науковій статті «Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні» розкрито процесуальні аспекти витребування та отримання речей, документів чи копій документів у порядку, передбаченому ст. 93 КПК України. При цьому, науковцями зазначено, що витребування потрібно здійснювати у письмовій формі [1, с. 136-137]. Своєю чергою, О. С. Стареньким у статті «Витребування документів як засіб отримання доказів захисником у кримінальному провадженні: проблеми визначення процесуальної форми» проаналізовано проблемні питання витребування документів захисником, на основі чого запропоновано внесення

змін до ч. 3 ст. 93 КПК України, якою передбачено право адвоката здійснювати витребування документів відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [217]. Також О. С. Стареньким у статті «Обшук як засіб отримання доказів у кримінальному провадженні: окремі новели чинного Кримінального процесуального кодексу України» розглянуто доцільність внесення змін до КПК України в частині відеофіксації обшуку та обов'язкової участі захисника при його проведенні [220]. У статті «Напрями використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні» Д. Б. Сергєєвою зазначено, що результати НСРД використовуються у доказуванні за такими напрямками: для отримання окремих видів доказів, обґрунтування доказами правової позиції сторін, а також для прийняття рішення уповноваженими суб'єктами кримінального провадження; для провадження процесуальних дій як засобів отримання доказів (результати НСРД можуть бути приводами та підставами для провадження слідчих (розшукових) дій, у т.ч. й негласних; для провадження тимчасового доступу до речей та документів тощо); організаційно-тактичного забезпечення провадження процесуальних дій [196, с. 89]. Водночас аналіз наведених праць надав право стверджувати, що в них розкрито процесуальні особливості витребування документів, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів. Проте, невирішеними залишаються питання збирання доказів з урахуванням особливостей досудового розслідування окремих злочинів, зокрема, з огляду на предмет нашого дослідження – злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель.

Нижче нами буде досліджено наукові праці, в яких розкрито окремі питання досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель, а також інших кримінальних правопорушень, що пов'язані з ними.

Передусім, проведемо аналіз наукових праць, в яких досліджено це питання. Так, з огляду на практичну складову, питання запобігання злочинним проявам під час здійснення процедур із закупівлями піднято у науковій праці, присвяченій таким питанням, як: законодавче регулювання сфери закупівель товарів, робіт,

послуг; особливості ознайомлення співробітників підрозділу захисту економіки з тендерною документацією; виявлення фіктивних суб'єктів господарювання, які беруть участь у тендерах [58, с. 136; 198].

У наукових працях В. Р. Сливенка, В. І. Василичука, М. Г. Рикова здійснено огляд законодавчих змін щодо процедури державних закупівель [202]. В іншій праці В. І. Василичуком та В. Р. Сливенком при дослідженні кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері державних закупівель запропоновано внести до КК України ст. 210-1 «Порушення законодавства про державні закупівлі», якою було б передбачено відповідальність за дані злочини [25, с. 118]. Своєю чергою, запровадження таких змін надало б можливість здійснювати доказування одного виду злочинів, а не різних, як це передбачено сьогодні.

Л. П. Скалозубом визначено правопорушення у сфері державних закупівель як загрозу національній безпеці України [197], А. М. Кислим та Ю. В. Федорчуком досліджено оперативно-розшукову характеристику злочинів, пов'язаних з розкраданням бюджетних коштів під час проведення закупівель медичного обладнання та ліків [87]. Р. Л. Степанюком визначено особливості формування методики розслідування злочинів, вчинених у сфері здійснення державних закупівель, залежно від видів злочинів, вчинених у цій сфері [222]. Ю. І. Пивоваром досліджено питання взаємодії органів міліції та органів фінансового контролю у протидії зловживанням і корупційним явищам у сфері державних закупівель [162]. О. С. Мельниковим визначено шляхи протидії корупції у сфері державних закупівель [143]. О. П. Тараненко – заходи запобігання корупції у сфері державних закупівель [224]. Л. І. Данченко розкрито аспекти протидії фіктивному підприємництву в сфері державних закупівель [51]. Зазначимо, що з огляду на предмет нашого дослідження, перелічені праці цікаві тим, що в них висвітлено такі питання, як способи вчинення злочинів (механізм злочинної діяльності); методика розслідування (напрями збирання доказів); порядок залучення спеціаліста з органів фінансового контролю, за участю якого можна збирати докази.

Окремо також можна навести наукову працю «Протидія злочинам, що пов'язані з порушенням бюджетного законодавства» (2006), яка становить певний теоретичний і практичний інтерес. В цьому посібнику на основі узагальнення практичних матеріалів і наукових досліджень наведено характеристику та способи розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням законодавства про бюджетну систему України (зокрема, склади злочинів, передбачених ст.ст. 175, 210, 211 КК України), а також характеристику злочинів, пов'язаних з порушенням бюджетного законодавства, деякі способи вчинення правопорушень при здійсненні закупівлі товарів, робіт і послуг та окремі заходи з виявлення та їх розкриття [152]. Вказані питання з урахуванням кримінально-процесуальних змін було розглянуто у науковій праці «Розслідування нецільового використання бюджетних коштів» [252].

Аналіз наведених наукових праць надав право стверджувати, що у більшості з них розкрито окремі питання доказування під час розслідування злочинів, вчинених у сфері державних закупівель, посиляючись на норми кримінально-процесуального законодавства, що втратило чинність, а в іншій частині висвітлено такі питання, як способи вчинення, виявлення, документування злочинів у сфері державних закупівель, а також проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів.

Також необхідно відмітити наукові праці, в яких розкрито окремі питання процедури державних закупівель: Ю. В. Скосирською виокремлено ознаки корупційного злочину, вчиненого в системі державних закупівель: суспільно небезпечне; передбачене кримінальним законом; виражається в незаконному використанні публічного статусу при здійсненні закупівель для потреб держави; здійснюється з прямим умислом; має на меті – отримання вигоди [199, с. 154]. К. І. Фамієвою акцентовано увагу на особливостях здійснення адміністративних процедур у сфері державних закупівель і суб'єктах їх здійснення [239], Л. О. Єрьоміною та В. В. Зубарем досліджено питання управління системою державних закупівель в Україні [71; 78], О. Ф. Овсянюк-Бердадін – механізм здійснення державних закупівель з погляду на економічні відносини [157],

І. В. Вляльком та О. Г. Турченком – питання правового регулювання державних закупівель в Україні та європейських країнах [38; 233], О. І. Міняйлом – економічні правовідносини у сфері державних закупівель [146], Н. В. Головка – стан нормативно-правового забезпечення закупівель сільськогосподарської продукції для державних потреб і значення біржової торгівлі [44], Н. В. Шолойко – окремі питання тендерних закупівель медичної та фармацевтичної продукції [258]. Попри це, у наведених працях досліджено питання державних закупівель з урахуванням міжнародних, економічних правовідносин у цій сфері. Зокрема, окреслено питання міжнародного співробітництва при одержанні інформації з іншої країни щодо окремих операцій під час виконання умов процедури державної закупівлі, а також документи, що складаються під час цих процедур.

Враховуючи специфіку вчинення злочинів у сфері державних закупівель, які пов'язані з іншими видами злочинів, нами буде досліджено окремі монографічні праці, в яких розкрито питання порушення бюджетного законодавства, зловживання повноваженнями службовою особою, використання фіктивних підприємств, використання ревізій у кримінальному провадженні тощо.

Значний внесок у дослідження злочинів у бюджетній сфері здійснили Р. Л. Степанюк «Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства» (2004) [223, с. 9–11] та Г. В. Мудрецька «Методика розслідування викрадення бюджетних коштів» (2011), якими визначено особливості огляду документів, проведення допиту та судових експертиз [149, с. 10–12], В. В. Кікінчук «Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі» (2014) [88], котрим розкрито особливості проведення обшуку, допиту підозрюваного чи свідка, судових експертиз, огляду документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з викраденням бюджетних коштів.

І. В. Писарчуком у кандидатській дисертації «Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню

бюджетних коштів службовими особами» розкрито такі питання, як: форми взаємодії оперативних підрозділів ДЗЕ НПУ із контролюючими органами щодо виявлення нецільового використання бюджетних коштів службовими особами; заходи оперативних підрозділів ДЗЕ НПУ щодо запобігання та виявлення нецільового використання бюджетних коштів службовими особами; документування оперативними підрозділами ДЗЕ НПУ припинення нецільового використання бюджетних коштів службовими особами [164-165]. Також у дослідженнях О. О. Коломійця «Протидія підрозділами ДСБЕЗ МВС України розкраданню коштів, що вчинюється на об'єктах бюджетної сфери» [96; 164, с. 38] та О. В. Тарнопольського «Протидія злочинам оперативними підрозділами ОВС України у сфері спеціального фонду бюджету» визначено дії оперативних працівників щодо виявлення та припинення злочинів у сфері спеціального бюджетного фонду [19, с. 17; 164, с. 38; 225].

Дисертаційні дослідження «Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень» А. Б. Балоня (2015) та «Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» С. С. Кулика (2015) присвячено розгляду особливостей проведення допиту, обшуку, огляду, судових експертиз по злочинах, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень [10; 118]. Також С. С. Куликом досліджено окремі питання проведення ревізій під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем [118].

В. В. Негановим у роботі «Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні» (2018) розкрито такі питання, як поняття ревізії як засобу збирання доказів і використання ревізій стороною обвинувачення, стороною захисту у доказуванні. Так, заслуговує на увагу теза В. В. Неганова про те, що сторона обвинувачення у кримінальному провадженні застосовує такі основні форми процесуальної фіксації отриманих фактичних даних за результатами ревізії: висновки (акти) ревізії; протокол допиту ревізора як свідка; висновок судово-економічної експертизи, предметом дослідження якої є висновок (акт) ревізії;

протокол огляду речей та документів, додатком до якого є копія висновку (акта) ревізії [151, с. 12].

У дисертації В. В. Білоуса «Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва» розкрито такі питання, як проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, використання спеціальних знань під час виявлення та розслідування фіктивного підприємництва, а також особливості встановлення часу, місця та обстановки вчинення злочинів із використанням фіктивних підприємств [17].

Отже, хоча більшість з проведених досліджень було здійснено ще до прийняття нового КПК України, у них розкрито низку актуальних питань, зокрема: розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень (А. Б. Балонь, С. С. Кулик); порушення бюджетного законодавства (В. В. Кікінчук, О. О. Коломієць, Г. В. Мудрецька, І. В. Писарчук, Р. Л. Степанюк, О. В. Тарнопольський); використання фіктивних підприємств (В. С. Білоус); проведення ревізій, інвентаризаційних та інших перевірок фінансово-господарської діяльності у поєднанні зі слідчими та негласними слідчими (розшуковими) діями (С. С. Кулик, В. В. Неганов).

Підсумовуючи викладене у підрозділі, доходимо загального висновку про те, що залишаються недослідженими такі питання, як подія, винуватість обвинуваченого, вид і розмір завданої шкоди, обставини, які впливають на ступінь тяжкості злочину у сфері державних закупівель, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання по таких злочинах, а також підстави внесення відомостей до ЄРДР, проведення слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій, інших засобів збирання доказів під час розслідування злочинів у сфері державних закупівель.

Дослідження таких питань, як обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та засоби збирання доказів, сприятиме подоланню практичних проблем під час доказування у кримінальних провадженнях даного виду.

1.2 Поняття та зміст доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель

Сучасний стан правового регулювання доказування у кримінальних провадженнях неодмінно пов'язаний з дослідженням тієї чи іншої сфери, яка має об'єктивний інтерес для досягнення запланованого результату. Зазначене на пряму має відношення до проведення доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, та зумовлює пізнання цієї складної діяльності й її результативності.

Розвиток теорії доказування сьогодні є перспективним напрямом дослідження, спрямованим на виокремлення самостійної галузі процесуального права. Враховуючи те, що сучасні уявлення щодо теорії доказування мають відображати її комплексний характер, такий підхід забезпечить процеси інтеграції наукового знання, характерні для сучасної науки, визначаючи її зміст. Наука є сферою людської діяльності, спрямованою на вироблення нових знань. Як специфічна сфера, вона, крім того, є результатом суспільного поділу праці, відокремлення суспільної праці від фізичної, перетворення пізнавальної діяльності в особливу галузь занять певної групи людей [13, с. 7].

Питання про поняття доказування – одне з найважливіших категорій теорії доказів, – уже протягом тривалого часу привертає до себе увагу вчених [160, с. 289] та є найбільш дослідженою науковою категорією й багатьма вченими вже майже півстоліття визнається самостійною науковою теорією кримінального процесу [172, с. 63].

Науковий інтерес до теорії доказування підтверджує факт, що сьогодні серед науковців немає єдиного бачення даної діяльності, що й актуалізує дослідження цього питання.

Доказування як окремий інститут широко застосовується в цивільному, адміністративному та кримінальному процесі. Так, у кримінальному процесі доказування є фундаментальною науковою і правовою категорією, яка визначає

його основний зміст, функціонування усіх його інститутів та впливає на організацію і діяльність правоохоронних, правозахисних й судових органів, які здійснюють кримінальне провадження, а також на організацію та діяльність усіх інституцій, які забезпечують здійснення цього провадження [172, с. 63].

У наукових джерелах є різні погляди щодо розуміння поняття доказування. Зокрема, загально прийнято, що доказування у загальній теорії права тлумачиться в широкому (здійснення всієї пізнавальної діяльності суб'єктів, які беруть участь у кримінальному процесі, що охоплює не лише оцінку, а й збирання та перевірку доказів) та вузькому (логічна діяльність з обґрунтування тези, що висувається) розумінні й має ґносеологічні та процесуальні засади [21, с. 8; 103, с. 6].

Існують різні погляди на розуміння поняття доказування у кримінальному процесі. Так, М. М. Михеєнко зазначав, що це діяльність суб'єктів кримінального процесу зі збирання (формування), перевірки та оцінки доказів і їх процесуальних джерел, а також з формулювання на цій основі певної тези і приведення аргументів для її обґрунтування [145, с. 10]. Більш ширше поняття доказування наведено у навчальному посібнику за редакцією Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної, в якому визначено, що кримінально-процесуальне доказування – це діяльність суб'єктів, які ведуть кримінальний процес, по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів, а також висуненню ними на підставі необхідної та достатньої сукупності доказів певних правових тез з відповідним обґрунтуванням у процесуальних рішеннях по кримінальній справі [113, с. 131–150]. На думку В. Т. Нора, доказування – це діяльність органів розслідування, прокурора і суду, а також інших учасників процесу, яка здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на збирання, закріплення, перевірку і оцінку фактичних даних (доказів), необхідних для встановлення істини у кримінальній справі [154, с. 74–75].

В. Г. Гончаренком доказування визначено як одна з форм практичної діяльності в процесі регулювання суспільних відносин, що полягає у збиранні, дослідженні, оцінці й використанні інформації, котра за певних умов, визначених процесуальним законом, набуває статусу юридичних доказів [46, с. 8]. На думку

В. Я. Корсуна, доказування у кримінальному процесі є особливим видом кримінально-процесуального пізнання, що може бути визначене як діяльність судді, прокурора, слідчого, начальника слідчого відділу, органу дізнання, особи, яка провадить дізнання, інших уповноважених кримінально-процесуальним законом суб'єктів, основу якої складають практичні дії та логіко-аналітичні операції щодо формування, перевірки і оцінки доказів для обґрунтування й мотивування відповідних процесуальних рішень з метою встановлення істини у кримінальній справі та вирішення завдань кримінального судочинства [103, с. 12]. Попри це, на наше переконання, суддю, слідчого суддю недоречно відносити до суб'єктів доказування, про що буде йтися далі у підрозділі.

Слушною є думка В. Г. Лукашевича про те, що доказування у кримінально-процесуальному праві прийнято також розглядати з двох боків – як обов'язок певних суб'єктів збирати, перевіряти та оцінювати докази з метою встановлення істини у справі, а, з іншого – як обов'язок суб'єктів доказування обґрунтовувати свої висновки за допомогою доказів [127, с. 172]. Саме збирання, перевірка та оцінка доказів відповідає закріпленому в ч. 2 ст. 91 КПК України поняттю, й полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [114].

Окрім цього, доказування – це також пізнавальна діяльність, тобто не тільки юридичне засвідчення певних обставин, а й їх пізнання суб'єктом оцінки [103, с. 8], тобто як опосередкованого пізнання злочинної діяльності, що мало місце в минулому, яке здійснюється тільки в рамках кримінально-процесуального закону в передбаченій таким законом процесуальній формі відповідними суб'єктами кримінально-процесуального доказування [76, с. 44].

На думку М. А. Погорецького, доказування у кримінальному процесі необхідно розглядати як складну об'єктивно-суб'єктивну діяльність, що складається з низки взаємозалежних і взаємовпливових елементів [174, с. 503] й полягає в пізнанні обставин злочину, отриманні процесуальних доказів і обґрунтуванні ними рішень у кримінальному процесі [174, с. 498]. Також М. А. Погорецьким процесуальне доказування розглянуто у широкому розумінні

як діяльність, спрямовану на отримання доказів і обґрунтування ними певних процесуальних рішень та умовно виділено в цій діяльності етапи доказування: 1) отримання доказів (отримання певного доказу); 2) обґрунтування ними процесуальних рішень у кримінальному провадженні. У разі розгляду доказування як процесу отримання доказу слід говорити про його структурні взаємозалежні та взаємовпливові елементи (стадії): а) пошук і виявлення (вилучення) фактичних даних та їх джерел; б) перевірка, оцінка фактичних даних і їх джерел, їх процесуальне оформлення (закріплення) й надання фактичним даним та їх джерелам значення певного доказу у кримінальному провадженні. Зазначені елементи виокремлюються лише умовно як самостійні категорії для всебічного дослідження процесу кримінально-процесуального доказування [174, с. 506; 221]. З огляду на наведене, О. С. Старенький зазначав, що такий підхід щодо структури процесу доказування найбільш точно відбиває ґносеологічну та правову сутність процесу доказування в кримінальному провадженні, оскільки за її допомогою добре ілюструється рух як окремо взятого доказу, так і всієї сукупності доказів, що фігурують у кримінальному провадженні, з урахуванням специфіки процесуального статусу суб'єктів доказування [219, с. 233].

А. І. Палюх під доказуванням розуміє пізнавальну діяльність, що включає як здійснювані відповідно до норм кримінального процесуального закону пошуково-пізнавальні дії (слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові)), так і мисленнєві операції з оцінки отриманої інформації та аргументування процесуальних рішень, що приймають слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд [160, с. 290].

Досить ґрунтовно питання поняття доказування досліджено Я. Ю. Конюшенко, на думку якої – це передбачена законом діяльність уповноважених державою органів і посадових осіб (органів дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду), а також юридичних і фізичних осіб, які залучені до цього провадження чи беруть у ньому участь, по збиранню (встановленню, формуванню), всебічній перевірці й оцінці доказів та їх процесуальних джерел, прийнятті на цій основі певних процесуальних рішень з наведенням аргументів

для їх обґрунтування (мотивації), здійснювану з метою пізнання та встановлення об'єктивної істини в межах кримінально-процесуальних правовідносин, зумовлених такою діяльністю [101, с. 16].

На думку В. М. Важинського, доказуванням є логічно-практична процесуальна діяльність суб'єктів кримінального провадження, спрямована на встановлення об'єктивної істини у справі й вирішення соціально-правового конфлікту [21, с. 13]. У наведеному терміні науковець використовує таку термінологію, як «логічно-практична процесуальна діяльність», і це цілком вірно, адже саме логічна послідовність практичних дій (слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій) суб'єктів кримінального провадження є ключовою під час доказування.

У даному контексті Р. В. Малюга зазначав, що кримінальне процесуальне доказування – це нерозривна єдність пізнавально-практичної і логічної діяльності, що здійснюється в порядку, передбаченому КПК України, сторонами кримінального провадження й полягає в отриманні доказів (здобутті фактичних даних і відомостей про їх джерела, їх перевірці та оцінці й процесуальному закріпленні, визнанні їх певними видами доказів уповноваженим суб'єктом) та їх використанні для прийняття процесуальних рішень уповноваженими суб'єктами (встановлення на їх підставі фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження, оперування доказами, обґрунтування доказами своєї правової позиції, прийняття процесуального рішення уповноваженим суб'єктом) [134, с. 13].

На думку В. І. Фаринника, кримінальне процесуальне доказування не є науковим, оскільки воно: не ставить за мету пізнання закономірностей розвитку природи і суспільства (пізнавальну діяльність спрямовано на з'ясування обставин конкретного діяння); не триває нескінченно, воно обмежене процесуальними строками; здійснюється спеціальними суб'єктами за допомогою специфічних засобів у визначеній кримінальним процесуальним законом формі [240, с. 45]. Тобто, можна дійти висновку, що кримінальне процесуальне доказування під час досудового розслідування злочинів, які пов'язані з проведенням державних

закупівель, є суто практичною діяльністю слідчого, прокурора та у випадках, передбачених законодавством, потерпілого щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у конкретному кримінальному правопорушенні.

Основними особливостями раціонально-емпіричного трактування пізнавальної природи доказування є: по-перше, розуміння того, що основним змістом діяльності доказування у кримінальному процесі є виконання практичних (збирання й перевірка) і розумових (оцінювання процесуальних доказів (фактів), оперування ними й побудова висновків) операцій пізнавального характеру [23, с. 116–117]. Сутність доказування з позиції діяльнісного підходу полягає в тому, що суб'єкт доказування, використовуючи певні пізнавальні засоби, не просто отримує конкретний матеріал, а в тому, що він, дотримуючись вимог процесуальної форми, має побудувати власну модель (проект), спрямовану на реалізацію юридичного проекту, наперед визначеного законом (певного складу злочину) [23, с. 118].

Достатньо обґрунтовано на основі аналізу наукових позицій поняття доказування визначено М. А. Погорецьким. Так, на його думку, кримінальне процесуальне доказування – це практична, пізнавальна, правова й розумова діяльність сторін кримінального провадження кримінального процесу, що полягає в отриманні доказів (пошуку і виявленні (вилученні) фактичних даних та їх джерел; перевірці, оцінці фактичних даних і їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні цим фактичним даним та їх джерелам значення доказу у кримінальному провадженні, а також у використанні цих доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції уповноваженими суб'єктами кримінального процесу, та відповідних процесуальних рішень [172, с. 74].

Отже, не вдаючись до подальшої дискусії щодо дослідження наукових поглядів поняття доказування, вважаємо, що доказування стороною обвинувачення у кримінальному провадженні щодо вчинення протиправного діяння, яке пов'язане з проведенням державних закупівель, – процесуальна

діяльність органу досудового розслідування, прокурора щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні, шляхом швидкого, повного збирання, перевірки та оцінки доказів під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших засобів.

У межах нашого дослідження вважаємо доцільним окреслити окремі погляди учених щодо концепції доказування. Так, достатньо ґрунтовно наукові погляди щодо концепції доказування досліджено М. А. Погорецьким, яким окреслено такі концепції доказування: перша полягає в розумінні доказування як кримінальної процесуальної діяльності зі збирання, перевірки та оцінки доказів [172, с. 66]; друга – теоретична концепція, запропонована В. М. Гмирко [172, с. 67]; третя – оригінальна наукова концепція О. С. Александрова [172, с. 68], що визначає власну (четверту) концепцію – пізнавально-практичною правовою й розумовою (логіко-психологічною) діяльністю [172, с. 70].

В. В. Вапнярчуком визначено такі підходи: перший підхід полягає в розумінні доказування як пізнавальної діяльності, що має досить багато схожих і відмінних рис порівняно з іншими видами пізнання (пізнавальний підхід) [23, с. 115]; другий підхід до розуміння кримінального процесуального доказування, який, з нашого погляду, має право на виділення як самостійний і такий, що суттєво відрізняється від попереднього, – це так званий діяльнісний підхід, який за своєю суттю має зміщення акценту на змістовну сутність доказування [23, с. 117]; третій підхід до доказування комплексною концепцією (комплексним підходом). Це пояснюється тим, що науковець пропонує підійти до аналізу сутності кримінального процесуального доказування як з позицій комплексності теоретико-методологічного підґрунтя запропонованої концепції, так і з точки зору врахування різноманітних аспектів доказової діяльності, які знайшли своє опрацювання в науковій літературі [23, с. 118]; четвертий підхід, на думку В. В. Вапнярчука, це комплексно-системний. Зокрема, перша частина назви запропонованого підходу (комплексність) завдячує розумінню доцільності й

необхідності використання тих чи інших напрацювань, найбільш вагомих здобутків, які мають місце у визначених і охарактеризованих раніше підходах (трактуваннях) до доказування. Більше того, декларування підходу як комплексного, вважаємо, дає можливість урахування і використання можливих новітніх раціональних ідей щодо розуміння сутності кримінального процесуального доказування і в майбутньому. Стосовно другої частини назви запропонованого підходу, то вона розуміється як система і можливості системного підходу (системного аналізу) до кримінального процесуального доказування [23, с. 118].

О. В. Баганець охарактеризував такі концепції: перша і найбільш поширена полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів [7, с. 31]; друга розглядається як прикладна та юридично пізнавально-дослідницька й проектно-реалізаційна діяльність обвинувальної та судової влади, спрямована на заміщення правнорелевантних «подій» юридичними конструкціями на основі виготовлених за процесуальними правилами фактових сукупностей [7, с. 35; 42; 43, с. 38]; третя розглядається як практична, пізнавальна, правова й розумова діяльність сторін кримінального провадження кримінального процесу, що полягає в отриманні доказів (пошуку і виявленні (вилученні) фактичних даних та їх джерел; перевірці, оцінці фактичних даних і їх джерел, їх процесуальному оформленні (закріпленні) й наданні цим фактичним даним та їх джерелам власне значення доказу у кримінальному провадженні, а також у використанні цих доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, тобто в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції уповноваженими суб'єктами кримінального процесу, та відповідних процесуальних рішень [7, с. 37; 172, с. 74;]. Наведена концепція кримінального процесуального доказування, на переконання О. В. Баганця, є цілком обґрунтованою, логічною й такою, що заслуговує на підтримку, адже вона, як справедливо зазначено науковцем, ґрунтується на формі (типі, моделі) вітчизняного кримінального процесу, яка впроваджена чинним КПК України, а також на трьох класичних кримінальних процесуальних функціях: обвинувачення; захист; судовий розгляд

та вирішення справи (здійснення правосуддя), які лежать в основі кримінального процесу [7, с. 37-38].

Поряд з цим, не вдаючись до подальшої полеміки наукових поглядів, досліджених нами у наукових публікаціях [76; 80; 123; 127; 129; 168-174;] щодо концепції кримінального процесуального доказування, зазначимо, що, на наше переконання, концепція доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, повинна ґрунтуватися на положеннях Кримінального процесуального кодексу України, тобто мова йде про збирання, перевірку та оцінку доказів.

Надалі, на нашу думку, потрібно розглянути елементи змісту доказування, в т.ч. у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

З огляду на це, окреслимо коротко наведені елементи. Так, *збирання* доказів характеризується виключно процесуальною діяльністю суб'єктів кримінального провадження [255, с. 179] та включає в себе цілу низку смислових навантажень, які трансформуються в цілком очевидний результат діяльності – доказову базу. Збирання доказів у кримінальному процесі слід розуміти як елемент доказування, змістом якого є здійснення уповноваженим суб'єктом пошукових, пізнавальних, посвідчуючих і правозабезпечуючих дій з метою сприйняття інформації, що міститься в слідах злочину, її вилучення та закріплення в матеріалах справи [80, с. 315].

Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження (з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник і законний представник у випадках, установлених КПК України; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України), потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 1 ст. 93 КПК

України) [114].

Процес збирання доказів полягає: зі сторони обвинувачення – у проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребуванні та отриманні від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведенні інших процесуальних дій, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 93 КПК України); зі сторони захисту – у витребуванні та отриманні від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціюванні проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також здійсненні інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК України) [114].

Крім того, варто наголосити, що процес збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, характеризується своєю особливістю, яка включає послідовне та оперативне виявлення й дослідження документів, що містять ознаки вчинення злочину у сфері державних закупівель, виявлення зв'язків між співучасниками злочину, встановлення завданих збитків тощо. При цьому застосовуються такі засоби збирання доказів, як проведення негласних слідчих (розшукових) дій, надання запитів у порядку ст. 93 КПК України (у т.ч. в процесі міжнародного співробітництва), допиту свідка, підозрюваного, огляду речей чи документів, обшуку, судових експертиз тощо.

Наступний структурний елемент змісту доказування – це *перевірка* доказів, яке полягає в діяльності слідчого, прокурора (а у судовому процесі – суду) з аналізу й синтезу доказів, зіставлення їх із наявними доказами, визначення їх джерел, одержання нових доказів [111, с. 125]. Суть перевірки доказів розумовим шляхом здійснюється під час аналізу кожного доказу окремо, поєднання їх з іншими доказами та виявлення, при цьому, суперечностей і розбіжностей між

ними. На цьому етапі слідчий, прокурор, аналізуючи докази окремо, встановлює ступінь і форми їх зв'язку з обставинами кримінального провадження, а також співставляє їх [256, с. 137]. Тобто, слідчий, прокурор, виходячи з наявних навичок, вмінь, аналізує або/та співставляє зібрані докази.

Невід'ємним елементом змісту доказування є *оцінка* доказів. Оцінка доказів – це розумова діяльність слідчого, прокурора, суддів, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом, розглядають кожний доказ зокрема, і всю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість, достовірність, достатність для висновків у справі [154, с. 92].

Оцінка доказів має місце під час прийняття будь-якого рішення у кримінальному провадженні, зокрема, під час повідомлення про підозру, складання обвинувального акта, розгляду клопотань про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, постановлення вироку суду тощо [256, с. 138]. Оцінка доказів – безперервний етап, який триває протягом усього розслідування кримінального провадження. Її суть полягає у визначенні належності, допустимості, достовірності доказу шляхом розумової, логічної діяльності суб'єктів, уповноважених приймати процесуальні рішення по справі [159, с. 94].

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ст. 94 КПК України) [114; 256, с. 138]. При оцінці доказів суб'єкти, які ведуть кримінальний процес, повинні керуватися законом, тобто як сама оцінка, так і інші елементи доказування повинні відбуватися з дотриманням норм процесуального закону. Оцінку доказів закон пов'язує з діяльністю органів розслідування, прокурора та суду. Проте, це не означає, що докази не оцінюються іншими учасниками процесу. Ними можуть висловлюватися міркування щодо сили та значення доказів і їх сукупності [80,

с. 317].

Слід наголосити, що під час проведення оцінки доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, здійснюється оцінка всієї сукупності зібраних доказів, так як оцінки конкретного доказу у кримінальному провадженні недостатньо для прийняття необхідного процесуального рішення.

Виходячи з наведених структурних елементів доказування, саме збирання умовно можна віднести до зовнішніх елементів змісту доказування, до яких також належать одержання, використання доказів [7, с. 68]. При цьому:

- збирання доказів полягає в активних діях суб'єкта доказування щодо збирання доказів, наприклад, проведенні обшуку, огляду з метою відшукування доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель;

- одержання доказів полягає у діях суб'єкта доказування щодо отримання доказів (у т.ч. інформації, відомостей) про обставини кримінального правопорушення при проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, надання запитів тощо;

- використання доказів, як вірно вказує М. Г. Щербаковський, це робота з доказами щодо їх застосування, оперування ними в певних цілях кримінального провадження [261, с. 91], тобто при прийнятті певних процесуальних рішень, як приклад, обґрунтування прийняття рішення про проведення обшуку, затримання особи, накладення арешту на майно, банківські рахунки, оголошення підозри, складання обвинувального акта тощо).

Внутрішніми ж структурними елементами доказування є суб'єкт, об'єкт, предмет, мета, завдання, засоби, результат [7, с. 68]. О. І. Трусов, своєю чергою, стверджував, що наявність спеціального суб'єкта, об'єкта і предмета пізнання, специфічної методології пізнання, пізнавальних завдань, характеристик надійності знання, що отримується, є компонентами змісту доказування, які властиві науковому пізнанню [231].

Отже, нижче вважаємо доцільним охарактеризувати окремі структурні

елементи змісту доказування, до яких належать: суб'єкт, об'єкт, предмет, мета, завдання, засоби.

Так, на наше переконання, окремої уваги потребує дослідження такого питання, як суб'єкти доказування, під якими, на думку Р. В. Малюги, необхідно розуміти як уповноважених суб'єктів кримінального провадження, які, в порядку передбаченому КПК України, наділяються обов'язками або правами щодо отримання доказів та їх використання для обґрунтування своєї правової позиції й прийняття процесуальних рішень уповноваженими суб'єктами кримінального провадження [134, с. 7]. Дещо іншої думки В. Я. Корсун, яким запропоновано суб'єктом доказування вважати суб'єкта кримінального процесу, уповноваженого законом на вчинення практичних дій та здійснення логічно-аналітичних операцій щодо формування, перевірки й оцінки доказів для обґрунтування і мотивування відповідних висновків й процесуальних рішень [103, с. 7]. Також В. Я. Корсун до суб'єктів кримінально-процесуального доказування відносить суд (суддю), прокурора, слідчого, начальника слідчого відділу, орган дізнання, особу, яка провадить дізнання, підозрюваного, обвинуваченого (підсудного, засудженого, виправданого), захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, законного представника неповнолітнього підсудного, правопорушника (у справах з протокольною формою досудової підготовки матеріалів) [103, с. 7-8; 194]. Поряд з цим, дещо спірним є твердження В. Я. Корсуна віднести суд до суб'єктів доказування, оскільки суддя чи слідчий суддя наділений зовсім іншими функціями й повноваженнями.

В даному контексті слушною є думка М. А. Погорецького, яким обґрунтовано вказується, що слід акцентувати увагу на тому, що суд не є суб'єктом кримінального процесуального доказування. Його призначення у змагальній чи змішаній моделі кримінального процесу – судовий розгляд і вирішення справи (здійснення правосуддя) [172, с. 72].

О. В. Баганець, досліджуючи питання суб'єктів доказування, визначав його сутнісні ознаки: здійснюється уповноваженим суб'єктами: слідчим (детективом), прокурором; уповноважені суб'єкти наділені повноваженнями щодо здійснення

доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії; доказування здійснюється залежно від статусу службової особи, яка прийняла пропозицію, обіцянку або одержала неправомірну вигоду; здійснюється для реалізації функції обвинувачення у досудовому розслідуванні [7, с. 50].

А. О. Ляш, С. М. Стахівський виділяли дві класифікаційні групи суб'єктів доказування: державні органи та посадові особи, на які покладено обов'язок здійснювати доказування; особи, які мають право брати участь у процесі доказування [129, с. 139]. Схожої думки дотримується Я. Ю. Конюшенко, яка виокремила дві класифікаційні групи суб'єктів доказування: 1) суб'єкти доказування – державні органи та посадові особи, на яких покладено обов'язок здійснювати (організовувати, забезпечувати) процес доказування; 2) інші учасники (суб'єкти окремих етапів) доказового провадження, які умовно поділяються на дві підгрупи: а) особи, які мають право брати участь у процесі доказування (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач та ін.); б) особи, залучені суб'єктом доказування до участі в доказовому провадженні (експерти, спеціалісти, перекладачі та ін.) [101, с. 12].

У загальному розумінні, суб'єктами доказування у змагальному, у тому числі й змішаному кримінальному процесі України, є сторони кримінального провадження: сторона обвинувачення (§ 2 КПК України) та сторона захисту (§ 3 КПК України) [172, с. 72]. Дане твердження відповідає положенню ч. 1 ст. 93 КПК України, яким передбачено, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [114].

Окрім цього, вірним є твердження, що суб'єктами доказування є інші учасники кримінального процесу, які мають у ньому свій власний процесуальний інтерес, в межах реалізації якого вони і здійснюють доказування, проте вони не віднесені законом до жодної зі сторін кримінального провадження (потерпілий (ст.ст. 55–57 КПК України), його представники (ст.ст. 58–59 КПК України), цивільний позивач (ст. 61 КПК України), цивільний відповідач (ст. 62 КПК

України), їх представники (ст.ст. 63–64 КПК України) та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64–1 КПК України) [172, с. 72].

З урахуванням наведеного, на наше переконання, певні дії щодо збирання доказів здійснюють й інші учасники кримінального процесу, зокрема, це особи, які надають допомогу у збиранні, перевірці чи оцінці доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, тобто спеціаліст, експерт, представники юридичної особи, учасник торгів як свідок чи очевидець.

Отже, не вдаючись у подальшу дискусію щодо наукових поглядів розуміння суб'єктів доказування, вважаємо за доцільне визначити їх залежно від ініціативності прийняття рішення щодо збирання доказів: суб'єкти, які уповноважені самостійно приймати рішення або ініціювати питання щодо збирання доказів; суб'єкти, які уповноважені ініціювати збирання доказів; суб'єкти, які уповноважені надавати допомогу у збиранні доказів.

На наш погляд, з урахування предмета нашого дослідження, розглянемо більш детально окремі повноваження суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, під час збирання, оцінки та перевірки доказів.

По-перше, суб'єктами доказування є особи, які уповноважені самостійно приймати рішення або ініціювати збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель. До них належать:

1. Слідчий або детектив, який, відповідно до ст. ст. 40, 223–275 КПК України [114], уповноважений проводити слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та звертатися з клопотанням за погодженням із прокурором до слідчого судді про їх проведення (ініціювання), зокрема: збирання доказів під час проведення допиту свідка, потерпілого, підозрюваного, слідчого експерименту, спостереження за річчю або місцем, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу або спостереження за особою у

порядку, визначеному ст. 250 КПК України (самостійне прийняття рішення та проведення); обшук, огляд документів, речей тощо, аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу із залученням спеціаліста, спостереження за особою, аудіо-, відеоконтроль місця, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ініціювання та проведення).

Також слідчий або детектив під час збирання доказів має право залучити іншу особу: спеціаліста (ст. 71 КПК України), особливо це актуально під час огляду документів або зняття та дослідження інформації на комп'ютерних носіях; іншу особу при проведенні НСРД (ч. 6 ст. 246 КПК України); конфіденційного співробітника при проведенні НСРД (ч. 1 ст. 275 КПК України) та надавати запит у порядку, передбаченому ст. 93 КПК України.

2. Прокурор, який, відповідно до ст. ст. 36, 223–275 КПК України [114], уповноважений проводити слідчі (розшукові) дії, приймати рішення про проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій (прийняття рішення) та звертатися з клопотанням до слідчого судді про їх проведення (ініціювання), зокрема: збирання доказів під час проведення допиту свідка, потерпілого, підозрюваного, слідчого експерименту (самостійне прийняття рішення та проведення); спостереження за річчю або місцем, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу або спостереження за особою у порядку, визначеному ст. 250 КПК України (самостійне прийняття рішення та надання доручення про їх проведення); обшук, огляд документів, речей тощо, судова експертиза (ініціювання та проведення); контроль за вчиненням злочину, самостійне прийняття рішення та надання доручення про його проведення); аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, її огляд і виїмка,

зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою, моніторинг банківських рахунків, аудіо-, відеоконтроль місця, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ініціювання та надання доручення про їх проведення). Також, прокурор, як і слідчий, під час збирання, перевірки доказів має право залучити спеціаліста (ст. 71 КПК України) до проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 71 КПК України), та іншу особу при проведенні НСРД (ч. 6 ст. 246 КПК України), а також надати запит у порядку, передбаченому ст. 93 КПК України, про збирання доказів іншим способом.

По-друге, суб'єктами доказування є особи, які уповноважені ініціювати збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель. До них належать:

1. Потерпілий, який відповідно до пп. 3, 4, 6, 12 ч. 1 ст. 56 КПК України [114] має право: подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; заявляти клопотання; давати пояснення, показання; застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій. При цьому, потерпілий певною мірою ініціює перед слідчим, прокурором проведення відповідної процесуальної дії з метою збирання доказів.

2. Підозрюваний, обвинувачений, котрі відповідно до пп. 8, 12 ч. 3 ст. 42 КПК України [114] мають право: збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; заявляти клопотання про проведення процесуальних дій (слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, надання запиту).

3. Адвокат, захисник, законний представник, які відповідно до пп. 8, 12 ч. 3 ст. 42, ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46, пп. 3, 4, 12 ч. 1 ст. 56 КПК України [114] мають право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій. У доповнення, адвокат має право складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому

законом порядку; збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою; одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань (ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [179]).

По-третє, суб'єктами, які уповноважені надавати допомогу у збиранні доказів. Нижченаведені суб'єкти нами виокремлюються у зв'язку з тим, що за їх участі здійснюється збирання та перевірка доказів (зокрема, при використанні спеціальних знань, вмінь, спеціалізацій тощо), хоч вони й не віднесені до суб'єктів доказування. Так, до них належать:

- спеціаліст у кримінальному провадженні має право: ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів (ст. 71 КПК України) [114];

- експерт у кримінальному провадженні має право: заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні (ст. 69 КПК України) [114];

- представники юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази; під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій; заявляти клопотання про проведення процесуальних дій тощо (ст. 64-1 КПК України) [114];

- учасник торгів (свідок, очевидець, особа, яка залучається до проведення НСРД, конфіденційний співробітник) має право давати показання, при цьому користуватися нотатками і документами (ст. 1 ст. 66 КПК України); надавати допомогу при проведенні НСРД (ч. 6 ст. 246, ч. 1 ст. 275 КПК України) [114].

Отже, до суб'єктів доказування залежно від *ініціативності* прийняття рішення щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, відносяться: суб'єкти, які уповноважені самостійно приймати рішення або ініціювати питання щодо збирання доказів (слідчий, детектив, прокурор); суб'єкти, які уповноважені ініціювати збирання доказів (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, адвокат, захисник, законний представник); суб'єкти, які уповноважені надавати допомогу у збиранні доказів (спеціаліст, експерт, представники юридичної особи, учасник торгів).

Достатньо ґрунтовно в наукових колах досліджено питання предмета доказування, а з прийняттям КПК України – обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, що полягає в сукупності передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, а також інших обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню уповноваженими суб'єктами під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження [134, с. 13; 145, с. 99]. На думку В. В. Вапнярчука, це частина суспільних відносин (які є об'єктом доказування) з приводу визначених законом та суб'єктом доказування обставин кримінального правопорушення, які мають правове значення і впливають на вирішення кримінального провадження [22, с. 240]. В. Г. Гончаренком окреслено це як системну сукупність фактів і обставин об'єктивної дійсності, які мають матеріально-правове й процесуальне значення, і знання про які є необхідними і достатніми фактичними підставами для вирішення кримінального провадження остаточно і по суті [47, с. 120].

Це є своєрідною програмою доказової діяльності суб'єкта доказування, в ході якої відсікається все, що лежить за межами мети кримінально-

процесуального пізнання [257, с. 75].

Безперечно, на сьогодні предмет доказування закріплено в ст. 91 КПК України [114]. При цьому, важливим при встановленні предмета доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, є: спосіб (механізм) вчинення злочину, розмір завданої шкоди державі, інші обставини, що вказують на факт вчинення злочину, тощо). Більш детально обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні щодо злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель, буде досліджено у другому розділі.

Питання щодо засобів доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель нами буде досліджено у третьому розділі дисертації. Лише зазначимо, що ч. 2, 3 ст. 93 КПК України закріплено засоби збирання доказів, тобто проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України [114]. Окрім того, у широкому розумінні засобами доказування є все те, за допомогою чого воно здійснюється: процесуальні дії, за допомогою яких отримуються докази [172, с. 74].

За результатами розглянутого вище, а також беручи до уваги особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з проведенням державних закупівель, доказування являє собою специфічну діяльність сторони обвинувачення, в рамках і межах, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, під час якої здійснюється збирання та отримання об'єктивних щодо події злочину обставин, що виключають злочинні діяння, а також фактів протиправної діяльності особи, яка вчинила злочин у сфері державних закупівель, правової оцінки протиправних дій такої особи та прийняття обґрунтованого процесуального рішення щодо дій такої особи.

З огляду на зазначене, на нашу думку, вбачається доцільним визначити

особливості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, а саме:

- це діяльність сторони обвинувачення, яка відповідно до свого правового статусу наділена сукупністю прав та обов'язків, спрямованих на встановлення події злочину або спростування події злочину у діях тієї чи іншої особи, що передбачає підготовку, організацію проведення державної закупівлі (тендеру), визначення переможців і контроль за результатами проведення тендеру, а також інших процедур із державною закупівлею, зокрема виконання угоди (заволодіння коштами, поставка неналежного предмета закупки та його прийняття тощо);

- ця діяльність відбувається в межах, передбачених КПК України, відповідно, порушення норми КПК України під час збирання доказів унеможливорює використання їх у судовому розгляді;

- збирання доказів про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, полягає у проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребуванні та отриманні від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведенні інших процесуальних дій, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 93 КПК України [114]).

Отже, аналіз наведених у підрозділі наукових поглядів сприяв виробленню авторського визначення поняття доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

На основі аналізу наукових концепцій доказування у кримінальних провадженнях обґрунтовано, що концепція доказування ґрунтується на положеннях Кримінального процесуального кодексу України, тобто збиранні, перевірці та оцінці доказів.

Досліджено зовнішній (збирання доказів, одержання доказів, використання доказів) і внутрішній (суб'єкт, предмет (обставини, що вказують на факт вчинення злочину, спосіб (механізм) вчинення злочину, розмір завданої державі шкоди тощо та інші обставини, закріплені ст. 91 КПК України) елементи змісту

доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

Висновки до розділу 1

У розділі встановлено, що у дисертаційних дослідженнях Ю. С. Доліновського та А. М. Меденцева розглянуто окремі елементи криміналістичної характеристики, слідчі ситуації, особливості проведення огляду, допиту, обшуку, експертиз та НСРД під час розслідування злочинів у сфері державних закупівель. Попри це, у наведених працях не розкривалися особливості доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з проведенням державних закупівель.

У дослідженні В. В. Коряка «Протидія хабарництву у сфері державних закупівель оперативними підрозділами МВС України», С. В. Нагачевського «Оперативно-розшукове виявлення та документування злочинів, вчинених службовими особами у сфері державних закупівель», В. Р. Сливенка «Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель», Т.О. Часової «Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів ОВС під час протидії злочинам у сфері державних закупівель», В. В. Дараги «Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю» та «Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України», «Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель: проблеми теорії та практики» розкрито оперативно-розшукові аспекти виявлення, оперативного пошуку, взаємодії, документування, розкриття даних злочинів.

У дисертації А. М. Меденцева «Розслідування злочинів у сфері державних закупівель» розглянуто окремі елементи криміналістичної характеристики, слідчі ситуації, особливості проведення огляду, допиту, обшуку, експертиз та НСРД під час розслідування злочинів у сфері державних закупівель. Попри це, у наведених

працях не розкривалися особливості доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з проведенням державних закупівель.

З'ясовано, що в низці монографічних праць досліджено окремі питання доказування злочинів, які частково торкаються процедур проведення державних закупівель, зокрема: предмет доказування досліджено О. В. Баганцем, В. М. Ліщенком щодо злочинів, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, В. М. Важинським – щодо фіктивного підприємництва; проведення допиту, обшуку, огляду документів, судово-бухгалтерської, судово-економічної експертизи розкрито А. Б. Балонем щодо злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень; Г. В. Мудрецькою, Р. Л. Степанюком – щодо злочинів, пов'язаних з порушенням бюджетного законодавства. Також, В. С. Білоусом охарактеризовано встановлення часу, місця та обстановки вчинення злочинів з використанням фіктивних підприємств, а С. С. Куликом і В. В. Негановим досліджено особливості проведення ревізій, інвентаризаційних та інших перевірок фінансово-господарської діяльності у поєднанні зі слідчими та негласними слідчими (розшуковими) діями тощо.

На основі проведеного аналізу обґрунтовано, що наукові розробки проводилися за кримінальним процесуальним законодавством, яке втратило чинність, або/та детально не торкаються специфіки доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. На підставі цього, з метою формування вирішення проблем, що виникають під час доказування досліджуваних злочинів, сформовано необхідність дослідження таких питань, як обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та засоби збирання доказів.

Доказування стороною обвинувачення у кримінальному провадженні щодо вчинення протиправного діяння, яке пов'язане з проведенням державних закупівель, – процесуальна діяльність органу досудового розслідування, прокурора щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні, шляхом швидкого, повного збирання, перевірки та оцінки доказів під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих

(розшукових) дій та інших засобів.

На основі аналізу дослідження питань щодо концепції кримінального процесуального доказування, обґрунтовано доцільність дотримання концепції доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, що ґрунтується на положеннях КПК України, тобто збиранні, перевірці та оцінці доказів.

Зовнішніми елементами змісту доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, є: збір доказів, який полягає в активних діях суб'єкта доказування щодо збирання доказів; одержання доказів – полягає у діях суб'єкта доказування щодо отримання доказів про обставини кримінального правопорушення; використання доказів – полягає у діях суб'єкта доказування при прийнятті певних процесуальних рішень.

Внутрішніми елементами змісту доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, є: суб'єкт, предмет (обставини, що вказують на факт вчинення злочину, спосіб (механізм) вчинення злочину, розмір завданої шкоди державі тощо та інші обставини, закріплені ст. 91 КПК України).

До суб'єктів доказування залежно від ініціативності прийняття рішення щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, відносяться: суб'єкти, які уповноважені самостійно приймати рішення або ініціювати питання щодо збирання доказів (слідчий, детектив, прокурор); суб'єкти, які уповноважені ініціювати збирання доказів (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, адвокат, захисник, законний представник); суб'єкти, які уповноважені надавати допомогу у збиранні доказів (спеціаліст, експерт, представники юридичної особи, учасник торгів).

РОЗДІЛ 2

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОВЕДЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Центральне місце у кримінально-процесуальній діяльності сторони обвинувачення відведено здійсненню доказування обставин, що характеризують вчинення злочину, визначення всього кола таких обставин індивідуально та в сукупності, в результаті чого здійснюється встановлення самого факту вчинення злочину, осіб, які причетні до його вчинення, а також сукупності обставин, що розкривають механізм вчинення злочину з метою притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Доказування полягає у складному та багатогранному відображенні правозастосовної діяльності, спрямованої на встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні [148]. Ця діяльність спрямована на розкриття та встановлення кожної обставини, що в сукупності дозволяє повною мірою побачити існуючу картину злочину та забезпечити принцип невідворотності покарання.

В умовах сучасного суспільства досить гостро стоїть питання запобігання та протидії корупційним злочинам, яскравим проявом яких є злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. Доказування цієї категорії злочинів у сфері економіки є основним завданням органів досудового розслідування, що ведуть боротьбу з корупцією, а отже, подоланням у передбачений законом спосіб протиправних проявів у сфері державних закупівель, яке досягається шляхом швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду зазначеної категорії кримінальних правопорушень. Доказування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, являє собою процесуальну діяльність уповноважених осіб, у т.ч. із залученням інших суб'єктів до доведення

вини особи, виявлення шкоди та наслідків, завданих державі, під час неупередженого досудового розслідування, яке можливо вирішити лише встановивши та розкривши обставини, що підлягають доказуванню.

Встановлення обставин, які підлягають доказуванню, посідає центральне місце під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, в т.ч. й тих, які пов'язані з проведенням державних закупівель. Проте, розглядаючи злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, необхідно відмітити той факт, що зазначена категорія злочинів належить до найбільш складних кримінальних проваджень, про що свідчить 98,1 % опитаних практичних працівників (Додаток Б). Це пояснює той факт, що під час доказування обставин, які підлягають встановленню й доказуванню під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, практичні працівники стикаються з такими проблемами:

- складність виявлення документів, які підтверджують вчинення злочину та свідчать про причетність певних осіб до вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель (документи можуть бути заховані, знищені особами, причетними до вчинення злочину) (74,5 %);

- висока законспірованість (латентність) даної категорії злочинів (47,4 %);

- відсутність необхідної законодавчої бази, що надала можливість більш якісно та швидко здійснювати збір доказової бази, яка б підтверджувала причетність осіб до вчинення злочину (84,3 %);

- протидія розслідуванню з боку учасників провадження, що полягає у намаганнях перешкоджати кримінальному провадженню (51,5 %) (Додаток Б).

Отже, у зв'язку з особливою актуальністю вказаної категорії кримінальних правопорушень та їх винятковою складністю у розслідуванні, нових наукових розробок вимагають питання, спрямовані на вирішення нагальних проблем щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню. Разом з тим необхідно відмітити, що без встановлення обставин, які підлягають доказуванню, неможливо виконати завдання, що покладені на практичних працівників.

Також на важливості питання, що розглядається, наголошував О. С. Тулаєв,

який зазначав, що успішне виконання завдань кримінального провадження щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду залежить від встановлення усіх обставин, що підлягають доказуванню [232, с. 109].

Своєю чергою, С. О. Сорока вказував, що загальне коло кримінально і кримінально-процесуально значущих обставин, які підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні, визначено межами складу злочину, з приводу якого ведеться розслідування і розгляд кримінального провадження [203, с. 288–289]. Це пояснює те, що для кожної категорії кримінальних правопорушень притаманне специфічне коло обставин, які підлягають встановленню. Зазначене також знаходить своє підтвердження під час досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель. Проте, варто зауважити, що специфічні обставини, які підлягають доказуванню, у будь-якому злочині, пов'язаному з проведенням державних закупівель, здійснюються на основі законодавчо встановлених обставин, які підлягають доказуванню.

На специфіці обставин, які підлягають доказуванню, наголошував М. С. Строгович, який не вважав всі елементи предмета доказування рівнозначними й виокремлював у змісті предмета доказування, а розділяв їх на відповідні факти, яким надавав нерівнозначну важливість у кримінальному провадженні [105, с. 369]. Наведену точку зору про так звану неоднорідність обставин, що підлягають доказуванню, підтримував О. В. Баганець, який вказував на неоднорідність за обов'язковістю доказування та значенням обставин, що становлять зміст предмета доказування, у т.ч. й у кримінальних провадженнях [7, с. 56].

Крім того, варто наголосити, що М. С. Строгович та О. В. Баганець під неоднорідністю обставин, які підлягають доказуванню, розуміли наявність групи обставин, які в силу своєї важливості у предметі доказування мають вирішальне

значення, під цими обставинами учені розуміли, так званий, «головний факт», тобто сукупність обставин, наявність яких дозволяє встановити, що був вчинений злочин й до цього злочину причетна конкретна особа, вину якої встановлено на ранніх етапах розслідування.

Інша група науковців має зовсім протилежну думку щодо важливості та імперативності «головного факту». Свою позицію вчені обґрунтовують тим, що законодавець в окремій спеціальній нормі (ч. 1 ст. 91 КПК України) чітко передбачив сукупність обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та виокремлюють певний головний факт, тобто частину обставин, які підлягають доказуванню, що є більш важливими для розслідування, що, на наш погляд, є неприпустимим. Так, О. О. Хмиров з цього приводу зауважував, що виділення у фактичних обставинах, що підлягають доказуванню, головного факту означає належність усіх інших фактів до числа другорядних [287, с. 11]. Не вважали доцільним виділення головного факту у змісті предмета доказування й Г. М. Міньковський, В. Г. Танасевич та О. О. Ейсман, на переконання яких, всі обставини (елементи) предмета доказування рівноцінні й виділення серед них головного факту необґрунтовано [16, с. 181–185].

Своєю чергою, Р. В. Малюга зазначає, що обставини, які підлягають доказуванню, полягають в: отриманні доказів; використанні доказів для обґрунтування рішень у кримінальному провадженні. На думку Р. В. Малюги, така структура кримінального провадження повинна бути закріплена в чинному КПК України, що сприятиме ефективності не лише кримінально-процесуального доказування, а й більш ефективному виконанню завдань кримінального судочинства [133, с. 314].

З точки зору специфіки розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, і предмета доказування цієї категорії злочинів, ми підтримуємо думку, що вся сукупність обставин, які підлягають доказуванню, з урахуванням своєї важливості у кримінальному провадженні є неоднорідною, що наводить на думку про те, що деяка категорія обставин, які підлягають доказуванню, має імперативний характер. В даному випадку мова йде про те, що

у разі наявності та встановлення окремих обставин, які підлягають доказуванню, вже на початкових стадіях кримінального провадження можна визначити чи має це кримінальне провадження судову перспективу.

На нашу думку та з урахування слідчо-судової практики, наведена позиція надає право стверджувати, що коло законодавчо встановлених обставин, які підлягають доказуванню, характерні для доказування будь-кого без винятку кримінального правопорушення, проте, їх сутність зводиться до двох окремих груп, тобто:

основних обставин, встановлення яких дає інформацію про те, що злочин був вчинений, та встановлено особу, яка його вчинила. Основні обставини є базовими при доказуванні обставин даного злочину, та похідними на початковому етапі розслідування (подія злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель; винуватість особи у вчиненні злочину даної категорії, форма вини, мотив і мета; вид і розмір шкоди, завданої даними злочинами; обставини, які впливають на ступінь тяжкості цих злочинів);

додаткових обставин, встановлення яких відображає об'єктивну картину вчинюваного злочину, що, своєю чергою, повно розкриває як сам злочин, так і характеризує особу, яка його вчинила. Додаткові обставини характеризують окремий елемент злочину та встановлюються у процесі розслідування (обставини, які характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, та/або є доходами від такого майна). Встановлення, особливих, специфічних обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, буде становити новий масив знань щодо здійснення ефективного розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень і виконання завдань, які покладено на орган досудового розслідування.

Більш детально наведені обставини нами буде досліджено нижче.

2.1 Основні обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель

Приводом до початку досудового розслідування будь-якого злочину, в т.ч. й злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель, є надходження повідомлення про подію кримінального правопорушення, тобто заяви, матеріалів оперативних підрозділів чи узагальнених матеріалів інших державних структур (наприклад, аудиторської служби, фінмоніторингу тощо) про вчинення злочину до органу досудового розслідування. Саме після надходження інформації про вчинення кримінального правопорушення основним завданням слідчого, прокурора на першочерговому етапі розслідування є *встановлення події злочину*, що, на відміну від більшості злочинів загальнокримінальної спрямованості, встановлюється після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань основна увага сторони обвинувачення спрямована на встановлення факту події вчинення злочину. Також варто вказати, що наявність первинної інформації про подію злочину з кримінально-процесуальної точки зору не обмежена сукупністю об'єктивних та суб'єктивних ознак, які визначають, яке саме кримінально-правове діяння є злочином, а має на меті набагато ширше значення, що включає в себе пошуково-орієнтовану діяльність слідчого або іншої особи, яка здійснює доказування.

Подію злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, складають її обов'язкові елементи, що передбачені п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, та кримінально-протиправні діяння, закріплені ст. ст. 191, 205, 209, 364, 366, 368, 369-2 КК України. У зв'язку з цим, доказування стороною обвинувачення події кримінального правопорушення спрямоване на з'ясування: у чому полягає злочин (97,7 % опитаних респондентів поділяють нашу думку); яким чином його вчинено (95,6 %); у яких умовах місця, часу, обстановки він протікає (85,8 %); за

допомогою яких засобів і знарядь вчиняється (81,9 %) (Додаток Б).

При доказуванні, насамперед, мають бути встановлені обставини, які належать до події кримінального правопорушення (злочину чи кримінального проступку) [11, с. 267]. З огляду на це, передумовою встановлення та доказування події злочину є наявність двох випадків, а саме: самостійного виявлення кримінального правопорушення, пов'язаного з проведенням державних закупівель, чи отримання відповідної заяви, повідомлення про вчинення злочину. Проте, наявність самого факту події кримінального правопорушення не означає, що злочин вже доказаний, а винні обов'язково будуть покарані. Встановлення події кримінального правопорушення зумовлює проведення дій щодо доказування інших обставин вчинення злочину. У такому разі, першочерговим під час здійснення доказування є встановлення ознак конкретного складу правопорушення (ознаки вчинення злочинів у сфері державних закупівель закріплені у законі про кримінальну відповідальність), у т.ч. способу вчинення злочину. Визначення цих ознак надає можливість визначити найбільш необхідний перелік слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій, в результаті яких будуть отримані джерела доказів протиправної діяльності особи, яка причетна до вчинення злочину, а також інші докази.

Разом з тим необхідно зазначити, що спосіб вчинення злочину не визнається кримінальним законом обов'язковою кваліфікуючою ознакою. В кримінальному процесі спосіб вчинення злочину є обов'язковим елементом предмета доказування по кожному кримінальному провадженню. У теорії доказів спосіб вчинення злочину тлумачиться як комплекс дій, що вчиняються злочинцем у певній послідовності й призводять до злочинного наслідку. Слід мати на увазі, що доказування способу вчинення злочину зумовлюється різними намірами, мотивами, метою. З огляду на це зауважимо, що спосіб вчинення злочину характеризується певним психофізичним підґрунтям і не зводиться лише до зовнішньої, фізичної сфери. Кожна подія, у тому числі й злочину, відбувається в реальному місці та часі. Тому доказування цих елементів деталізує спосіб вчинення злочину, прив'язує його до активної реальності, підтверджує його

наявність і надає можливість перевірки факту вчинення злочину, а також може мати значення для предметного захисту особи, кваліфікації способів вчинення окремих видів злочинів, встановлення кримінально значущих ознак предмета злочину, причинно-наслідкового зв'язку вчинених дій з характером і розміром шкідливих наслідків тощо [11].

Наявність відомостей про спосіб вчинення злочину надає можливість визначити ступінь його тяжкості, предмет злочинного посягання, коло службових осіб, що можуть бути причетні до вчинення злочину, та їх злочинні зв'язки, документи, які можуть містити факт вчинення злочину, а також способи приховування злочину, що підтримують 87,3 % опитаних респондентів (Додаток Б).

Залежно від способу вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель, який має кваліфікуюче значення для оцінки дій та подальшої відповідальності підозрюваного, обвинуваченого (наприклад, за способом вчинення, предметом кримінального правопорушення, іншими об'єктивними, а також суб'єктивними ознаками), можливо вірно дати кримінально-процесуальну оцінку його діям і повною мірою після повідомлення такій особі про підозру визначитись із видом запобіжних заходів. Як бачимо, спосіб вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель, не тільки є визначальним щодо кримінально-правової класифікації злочинних дій, але від його встановлення залежить вибір тих чи інших слідчих і процесуальних дій для доказування злочину.

Своєю чергою, потрібно зауважити, що спосіб вчинення злочину – це ті конкретні дії (або бездіяльність), які спричинили або могли спричинити суспільно небезпечні наслідки. Якщо злочин вчинено шляхом дії, то потрібно встановити, які саме дії вчинила винувата особа [119, с. 167]. Зазначене дає підстави для висновку, що способи вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, завжди полягають в активній вольовій дії.

Крім того, встановлення способу розкриває зміст і спрямованість умислу особи, що пов'язує спосіб із встановленням вини у вчиненні злочину та

мотивами [27, с. 27]. Отже, спосіб вчинення злочину повною мірою розкриває механізм вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, доказування якого здійснюється під час досудового розслідування таких злочинів.

У зв'язку з цим, для встановлення події кримінального правопорушення, пов'язаного з проведенням державних закупівель, та усвідомлення кримінально-протиправних дій, в яких виражається вчинюваний злочин, можливо лише після встановлення способу вчинення кримінального правопорушення.

Способи вчинення злочину як елемент події злочинів певного виду (групи), закономірно пов'язані з іншими обставинами, які підлягають доказуванню. Адже спосіб вчинення злочину становить собою спосіб дій з підготовки, вчинення та приховування слідів злочину, доказування якого здійснюється під час досудового розслідування [68, с. 45; 73, с. 44–45; 77, с. 6; 229, с. 156].

Г. А. Матусовський, досліджуючи проблему способів учинення економічних злочинів, зазначав, що вони при всіх своїх відмінностях мають і загальні риси. Ці загальні риси полягають у тому, що всі вони орієнтовані на обман, економічне шахрайство в широкому розумінні. Саме цим в більшості випадків визначається весь механізм злочинної діяльності економічних злочинців. Залежно від особливостей того чи іншого виду економічних злочинів способи їх вчинення можуть мати одноелементну, двоелементну або трьохелементну структуру. Тобто, спосіб може складатися з одного або декількох елементів і містити в собі підготовку до вчинення злочину, безпосереднє вчинення й приховування слідів злочину [136, с. 105–106].

На нашу думку, способи вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, мають досить специфічні риси, які полягають у тому, що основною їх метою є отримання майнової вигоди шляхом проведення дій, які зовні мають цілком законний характер. Це пояснюється тим, що суб'єкти, які вибирають той чи інший спосіб вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державної закупівлі, на основі існуючої обстановки здійснюють вибір найбільш доцільних і законспірованих дій з метою отримання максимальної вигоди за відсутності можливості бути впійманим.

На переконання А. А. Козленка, спосіб вчинення кримінального правопорушення – це певний метод, порядок і послідовність рухів, прийомів, що застосовуються особою для вчинення кримінального правопорушення. Коли спосіб вчинення кримінального правопорушення є ознакою конструктивною, необхідне його спеціальне вивчення і доказування, оскільки це має значення для кваліфікації діяння [94, с. 150]. Ми цілком підтримуємо думку вченого та дійсно вважаємо, що спосіб – це певний порядок послідовних дій, що спрямовані на досягнення злочинного результату.

Надзвичайно важливим, на наш погляд, є чітке усвідомлення наявності закономірних зв'язків способу вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель. Залежно від вибору злочинцем того чи іншого способу дій, ці зв'язки можуть бути визначені відповідно до таких факторів: наявність і характер зв'язку між компетенцією службової особи та предметом безпосереднього зазіхання (бюджетними коштами); зовнішні умови (сфера господарської діяльності, вид державного органу, підприємства, установи чи організації та особливості його роботи); характер господарських чи фінансових операцій; стан фінансового контролю; суб'єктивні фактори (мета та мотив учинення злочину, психологічні та соціальні особливості злочинця); рівень професійної кваліфікації юридичної служби (відділу) державного органу, юрисконсульта, керівників планово-фінансового органу, головних бухгалтерів [121, с. 69–75]. Зазначене вказує на те, що залежно від обстановки вчинення злочину та наявності повноважень впливати на проведення державної закупівлі, можливо визначити ті чи інші способи вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, які підпадають під різні статті Кримінального кодексу України й відносно яких здійснюється доказування у кримінальному провадженні. А тому, на нашу думку, способами вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, які підлягають доказуванню у зазначеній категорії злочинів, є: дії, спрямовані на зловживання службовою особою, яка проводить державну закупівлю, своїм службовим становищем, спрямовані на надання переваги у проведенні державної закупівлі третім особам (17,2 %

респондентів); дії, спрямовані на розтрату грошових коштів, виділених на проведення державної закупівлі, службовою особою розпорядника бюджетних коштів (21,5 %); дії, спрямовані на привласнення грошових коштів службовою особою, яка здійснює державну закупівлю (45,6 %); дії, спрямовані на вимагання грошових коштів чи іншої неправомірної вигоди від учасника проведення державної закупівлі (13,8 %); дії, спрямовані на надання грошових коштів чи іншої неправомірної вигоди службовій особі, від рішення якої залежить результат державної закупівлі (8,1 %) (Додаток Б).

На підставі цього можливо зазначити, що способи вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, полягають у активній вольовій поведінці особи з метою отримання незаконної вигоди. А тому під час здійснення доказування вказаної категорії злочинів завжди потрібно встановлювати вищезазначений юридичний факт й на підставі отриманої інформації про вчинюваний злочин здійснювати необхідні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії.

Від встановлення та доказування способу вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель, під час досудового розслідування кримінального провадження не завжди залежить визначення виду та розміру покарання за його вчинення при судовому розгляді.

Так, у судовому засіданні під час розгляду кримінального провадження відносно обвинуваченого у вчиненні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 191 та ч. 2 ст. 366 КК України, суд дійшов висновку, що при купівлі адміністративного приміщення було допущено порушення процедури проведення тендерних торгів, всупереч вимогам Положення про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2008 року № 921. Однак, дій, що свідчили б про умисел на розтрату майна, яке підсудному було ввірене, не встановлено, а неналежне оформлення операцій з таким майном або документів на нього саме по собі не є підставою для притягнення винної особи до відповідальності за ст. 191 КК України [33].

З вищерозглянутого прикладу вбачається, що при визначенні способу

вчинення злочинів у сфері державних закупівель обов'язково потрібно враховувати кримінально-правову кваліфікацію відповідних дій злочинців.

Крім того, способи вчинення злочинів у сфері державних закупівель закономірно пов'язані з особливостями предмета цих злочинів, якими виступають державні (бюджетні) кошти, а також з механізмом використання цих коштів через процедури державних закупівель [137].

Таким чином, створивши та відобразивши порядок злочинних дій, який виражається за допомогою способу вчинення злочину, можливо найбільш повно встановити, де та яким чином необхідно застосовувати ті чи інші дії для проведення доказування, кого необхідно допитати, де треба провести виїмку, які потрібні експертизи та які питання виносяться на їх проведення.

Важливе значення під час встановлення події злочинів у сфері державних закупівель має час вчинення злочину, адже час вчинення злочину має вирішальну роль з позиції кримінального процесу. Мова йде про те, коли фактично на час вчинення була подія злочину, проте, з плином часу така подія перестала існувати, внаслідок чого відсутня суспільна небезпека злочину.

Т. О. Гончар, Є. Л. Стрельцов, О. А. Чуваков стверджували, що час вчинення злочину розуміється не просто як певний час доби або року, а конкретний часовий період, коли відбуваються які-небудь події, що можуть обтяжувати або, навпаки, пом'якшувати кримінальну відповідальність [45, с. 41].

За визначенням М. І. Бажанова, час вчинення злочину – це певний проміжок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. В Особливій частині КК України час вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони описується дуже рідко і визначення його дуже розмите. Водночас встановлення часу вчинення злочину по кожному кримінальному провадженню має важливе значення для вирішення питання про чинність кримінального закону в часі [9].

На наш погляд, встановлення злочину, пов'язаного з проведенням державної закупівлі, під час досудового розслідування є лише частиною проведеної органом досудового розслідування роботи, за якою йде встановлення

особи, яка вчинила злочин, і доказування її вини, визначення розміру завданих збитків (окрім злочинів, відповідальність за які передбачена ст.ст. 368, 369-2 КК України) тощо.

На підтвердження вищезазначеного наведемо відповідне рішення судової практики, в якому особу обвинувачували у вчиненні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 191, ч. 4 ст. 358, ч. 2 ст. 366 КК України, за результатами розгляду якого встановлено, що уповноваженою особою підписано акт приймання виконаних будівельних робіт. Відповідно до локального кошторису Міським центром фізичного здоров'я населення отримано, а товариством з обмеженою відповідальністю встановлено на території стадіону міста міні котельню, витрати на придбання та встановлення якої склали 503 785 грн. Як встановлено неодноразовими оглядами території стадіону, а також згідно з висновком судової будівельно-технічної експертизи, роботи, зазначені в локальному кошторисі 60302 акта здачі – приймання виконаних робіт по влаштуванню котельні на стадіоні – не виконані. В подальшому після закінчення досудового розслідування та направлення кримінального провадження до суду встановлено, що підсудний надав паспорт даної котельні, де все було поставлене згідно з переліком умов державної закупівлі.

За результатами розгляду кримінального провадження по суті суд, оцінюючи докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, дійшов висновку, що в судовому засіданні в діях підсудного не встановлено складу злочину, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК України, а тому підсудного за вказаною статтею слід виправдати [33].

З урахування зазначеного прикладу, варто вказати, що на час виявлення події кримінального правопорушення встановлено ознаки більш тяжкого злочину, який був доказаний в ході досудового розслідування, проте з плином часу сукупність ознак, які визначали подію злочину, змінилися. Внаслідок чого сукупність обставин, які характеризували злочин, прямо відобразились на його новій кваліфікації.

Залежно від часу, як обставини, що підлягають доказуванню злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, можна визначити інші обставини, які притаманні події злочинів зазначеної категорії. Так, з урахування часу, як обставину, що підлягає доказуванню під час проведення державної закупівлі, можна визначити типову подію кримінального правопорушення, з урахуванням виду злочину:

злочини у сфері державних закупівель, що вчиняються до проведення тендеру (злочини, передбачені ст.ст. 368–369 КК України);

злочини у сфері державних закупівель, що вчинені під час проведення тендеру (злочини, передбачені ст. 364 КК України);

злочини у сфері державних закупівель, що вчинені після проведення тендеру (злочини, передбачені ст.ст. 191, 205, 209, 368–369 КК України). З урахуванням вказаної класифікації та наявності відповідної інформації про готування до вчинення злочину в органі досудового розслідування, можливо визначити найбільш ефективні засоби доказування залежно від категорії вчинюваного злочину, проводити типові слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії.

Окрему увагу під час розгляду події кримінального правопорушення варто звернути на місце вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель. Так як у деяких злочинах зазначеної категорії вирішальне значення може мати місце вчинення кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню. Мова йде саме про вчинення злочину, передбаченого ст. 191 КК України. У зв'язку з тим, що вказаний злочин, на відміну від інших злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, вважається закінченим після отримання фактичної можливості володіти, користуватись і розпоряджатись майном. На підставі вказаного можна навести практичну ситуацію, коли замовник – розпорядник бюджетних коштів, що розташований, наприклад, у м. Одесі, на підставі наявного договору та актів виконаних робіт сплачує бюджетні кошти за роботи, що були передбачені договором та вказані в актах виконаних робіт, які повинні були проводитись в м. Одесі, але фактично вказані роботи взагалі не

проводились або проводились в значно менших обсягах та на меншу суму, виконавцю таких робіт, який повинен був проводити їх у м. Одесі, на його банківський рахунок, що відкритий в м. Києві. В даному випадку, з юридичної точки зору, злочин вважається закінченим з моменту отримання грошових коштів підрядником за роботи, які фактично не проводились, проте місцем його вчинення, виходячи з даного прикладу, буде м. Київ, де підрядник отримав можливість володіти, користуватись, розпоряджатись злочинно набутим майном.

В такому випадку, відповідно до норм КПК України, при доказуванні місця вчинення злочину, орган досудового розслідування, який знаходиться у м. Одесі, зобов'язаний проводити розслідування та здійснювати доказування дій замовника і підрядника. Адже, злочин передусім вчинено посадовими особами замовника робіт, який допустив розтрату грошових коштів за ст. 191 КК України, а дії підрядника є наслідками злочинного умислу.

З урахуванням розглянутого потрібно зауважити, що встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню, є відправною точкою процесу здійснення доказування кримінального провадження під час проведення розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель. Отже, під час доказування події злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель, можна стверджувати, що зазначені злочини вчиняються шляхом активних вольових дій, спрямованих на отримання матеріальної вигоди до проведення державної закупівлі, під час проведення тендеру та в ході чи після виконання договірних відносин, які виникли за результатами проведення тендеру.

Розглядаючи питання встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо проведення державних закупівель, необхідною умовою під час розслідування таких проваджень є *встановлення вини особи* у вчиненні злочину, тобто тих обставин, якими вона керувалась перед вчиненням злочину та безпосередньо під час його вчинення, зокрема під час проведення процедур державних закупівель.

Зазначене пояснюється тим, що відповідно до КПК України та Конституції України ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні

кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи [114]. Вказане також означає, що доказування вини обвинувачуваного, підозрюваного повністю покладається на сторону обвинувачення та ґрунтується на основі зібраних нею доказів протиправної діяльності особи, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні злочину.

Характеризуючи значення вини під час доказування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, необхідно відмітити, що сторона обвинувачення (у т.ч. сторона захисту), не завжди наділена необхідними засобами для доказування винуватості у вчиненні злочину. Особливо це є актуальним під час досудового розслідування злочину, передбаченого ст. 191 КК України, де фактично від показів особи, причетної до вчинення злочину, з урахуванням матеріалів кримінального провадження, які не відображають в об'єктивному руслі винуватість особи, може вирішуватись питання щодо перекваліфікації умисного злочину, передбаченого ст. 191 КК України, на неумисний, який передбачений ст. 367 КК України «Службова недбалість», у зв'язку з недоведенням вини особи, причетної до вчинення злочину.

Своєю чергою, К. Б. Калиновським наголошено, що тягар доказування винуватості покладається на сторону обвинувачення, яка виявляється фактично сильнішою, ніж сторона захисту. При цьому, в деяких випадках обвинувач стикається із завданням доказування фактів, які виявляються для нього непосильними. Наприклад, факти психічного ставлення особи, причетної до вчинення злочину, до певних юридичних або фізичних ознак злочину та його предмета. У цих випадках можна говорити про наявність винятків з презумпції невинуватості та виникнення окремих проявів презумпції винності [81].

Р. В. Вереша визначав вину суб'єкта як психологічне явище, що обумовлює вчинюваний ним злочин та є відображенням об'єктивних умов, які впливають на особу, самої особи, її соціальної позиції, що сформувалася під впливом оточуючого середовища — це дозволяє зрозуміти причини появи винуватого

психічного ставлення особи до певних діянь. Крім того, змістом вини є психічне відображення у свідомості особи об'єктивних ознак ситуації і вчинюваного діяння на різних стадіях вчинення злочину: до вчинення злочину – як уявлення про факти, які є чи можуть бути; під час вчинення злочину – як відображення об'єктивних ознак вчинюваного діяння; після вчинення злочину, так би мовити «за межами вини» – відображення суб'єктивних ознак вчиненого продовжується і перетворюється на їх оцінку суб'єктом [26, с. 35–36].

Ми цілком підтримуємо позицію вказаних вище учених, а тому слід зазначити, що доведення обставини, що підтверджує винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, буде правомірним за наступних умов:

– по-перше, сторона обвинувачення повинна володіти достатньою доказовою базою, що надає можливість зробити припущення про існування події кримінального правопорушення, вчинення якого інкримінується підозрюваному, обвинуваченому.

Тобто, сторона обвинувачення на підтвердження тези про існування такої обставини зобов'язана надати докази, що являються достатніми для такого підтвердження, доки сторона захисту не доведе протилежне;

– по-друге, докази, які необхідно надати для спростування обставини, яка підтверджує винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, є об'єктивно досяжними особі, причетній до вчинення злочину [131, с. 162].

Варто зазначити, що в даному випадку докази, які необхідно надати для спростування обставини, що підтверджує винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення з точки зору психологічного ставлення до вчинення злочину, від яких залежить кваліфікація щодо вчинення умисного чи необережного злочину, залежить від позиції особи, причетної до вчинення злочину. Ця залежність полягає в тому, що з урахуванням позиції особи, причетної до вчинення злочину, під час розслідування чи розгляду по суті кримінального провадження вона наголошує: 1) на своїй невинуватості з огляду на те, що особа не причетна до вчинення злочину; 2) дія, яку ця особа вчинила, була зроблена нею неумисно внаслідок службової недбалості. Отже, це дозволяє

припустити, що встановлення та доказування психологічного ставлення особи, причетної до вчинення злочину, до вчинення злочину стороною обвинувачення є надзвичайно складним процесом, який можливо встановити, за допомогою проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які дають змогу об'єктивно встановити стороні обвинувачення, суду механізм і характер злочинних дій, що відображають психологічне ставлення особи, причетної до вчинення злочину, без суб'єктивних чинників, які ґрунтуються на показах.

Визначаючи значення вини особи, причетної до вчинення злочину, у вчиненні злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, потрібно відмітити, що з позиції кримінально-процесуального доказування вини має невід'ємне значення для: 1) наявності складу злочину, оскільки це є підставою для кримінальної відповідальності; 2) правильної кваліфікації злочинів у сфері державних закупівель; 3) встановлення суспільної небезпечності злочину та призначення відповідного виду і міри покарання.

Слід наголосити, що на думку 94,8 % опитаних слідчих, детективів, злочини, які вчиняються під час проведення державних закупівель, вчиняються умисно, тобто, особи, причетні до їх вчинення, усвідомлюють значення своїх дій та наслідки, які настають (Додаток Б). Проте, щодо наслідків, на нашу думку, необхідно зробити певне уточнення, що не завжди особа, яка вчиняє злочин, усвідомлює всі можливі наслідки своїх протиправних дій. Наприклад, під час привласнення грошових коштів підрядником, який будує міст або ж приміщення за рахунок державних коштів, здійснюються роботи неналежної якості та не в повному обсязі, у т.ч. здійснюється закупка матеріалу через підставні підприємства. При здачі в експлуатацію акт підписується без належної перевірки. Також є приклади, коли об'єкт будівництва незавершено, виконавець привласнив кошти та не виконує умов договору. За результатами цього, в подальшому можуть постраждати сторонні особи, що не враховується особою, яка привласнює грошові кошти, виділені на будівництво, ремонтні роботи тощо.

Поряд із доказуванням вини особи підлягає також доказуванню *мотив і*

мета вчиненого кримінального правопорушення, які хоча і мають факультативне значення для кваліфікації, але обов'язково враховуються при визначенні суспільної небезпеки вчиненого, особи злочинця та при призначенні судом покарання [11].

Під час здійснення доказування вини особи, причетної до вчинення злочину, слід наголосити, що у ряді складів злочинів законодавець вказав мотив протиправної поведінки посадової особи, які складаються з корисливої або іншої особистої зацікавленості винного, тобто обов'язково підлягає встановленню під час розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 191, 205, 209, 364 КК України. Також, з правової точки зору, зазначений мотив особистої зацікавленості характеризує склад вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 368–369 КК України, хоча безпосередньо в Кримінальному кодексі України про це не вказується. Однак таке твердження впливає з самого характеру і змісту злочинних дій особи, причетної до вчинення злочину, якій властива яскраво виражена корислива спрямованість на незаконне збагачення шляхом отримання неправомірної вигоди за ті чи інші неправомірні дії чи отримання такої вигоди в майбутньому за результатами надання неправомірної вигоди службовій особі задля отримання державної закупівлі.

Фактично основною ознакою відмежування злочинів, які вчиняються у сфері державних закупівель, що передбачені ст.ст. 191, 205, 209, 364 КК України, є наявність корисливого мотиву, що є однією з найважливіших обставин, які підлягають встановленню під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії злочинів поряд з наявністю або відсутністю суспільно небезпечних наслідків, ознак, що відмежовують корупційний злочин у сфері державних закупівель від службової недбалості. Таким чином, у разі неможливості встановити корисливий мотив або іншу особисту зацікавленість у службовій діяльності посадової особи під час проведення державних закупівель у випадках, коли він безпосередньо вказаний у диспозиції відповідних кримінально-правових норм, повністю виключають склади зазначених злочинів як такі, що не були доведені під час досудового розслідування, судового розгляду.

Разом з тим під час доказування корисливого мотиву дій осіб, які вчиняють злочини у сфері державних закупівель, особливу увагу потрібно приділити тому, що їхні дії спрямовані не на безпосереднє незаконне заволодіння бюджетними коштами, а на отримання неправомірної (майнової) вигоди, шляхом виконання договорів на здійснення державної закупівлі, прийняття рішення про визначення переможцем того чи іншого учасника, спонукання за допомогою матеріальних благ особи, від якої залежить рішення щодо визначення переможця державної закупівлі, що обов'язково забезпечить гарантію отримання необхідного майнового прибутку.

Мета отримання неправомірної (майнової) вигоди досягається шляхом реалізації способів вчинення злочинів даної категорії, у зв'язку з цим доказування її напряду залежить від встановлення та доказування способів вчинення злочину, які, своєю чергою, відображають вину особи, причетної до вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, одним із завдань сторони обвинувачення є *встановлення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат*. Також на необхідність встановлення розміру шкоди, завданої вчиненням злочину, вказує той факт, що відповідно до ст. 291 КПК України розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, має міститись в обвинувальному акті, проте це стосується суто злочинів з матеріальним складом.

Доказування виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, має важливе значення, насамперед, для забезпечення відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: визнання осіб потерпілими, цивільними позивачами і цивільними відповідачами, вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні, визначення обсягу майна, на яке можливе накладення арешту. Зрештою, цей елемент предмету доказування є важливим для кримінально-правової кваліфікації, визначення ступеня суспільної небезпечності злочину, розміру покарання тощо [204, с. 258]. Проте, слід зазначити, що доказування виду та розміру шкоди, завданої

кримінальним правопорушенням, цілком і повністю покладається на сторону обвинувачення та є визначальним для того, щоб подія кримінального правопорушення, яка формально містить ознаки злочину. Тобто, зазначене призводить до того факту, що від наявності шкоди залежить чи злочин є насправді вчиненим. І як слушно зазначав Є. В. Віденко, доказування характеру (виду) та розміру майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, передбачає, щонайперше, доказування власне події кримінального правопорушення, учинення його підозрюваним, обвинуваченим, його вини та причинового зв'язку між кримінальним діянням і наслідками – заподіяною шкодою [36, с. 369].

Таким чином, можна констатувати, що доказування виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням у сфері державної закупівлі, має визначальне значення для відшкодування державі шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Крім того, наголошуючи на шкоді, яку заподіяно внаслідок вчинення кримінального правопорушення, потрібно вказати, що від її розміру залежить правова кваліфікація кримінального правопорушення та ступінь його тяжкості.

Разом з тим потрібно наголосити, що для деякої категорії злочинів, що є типовими у сфері державних закупівель, для початку досудового розслідування не є перешкодою встановлення шкоди та інших обставин, які підлягають доказуванню, мова йде про кримінальні правопорушення з формальним складом, для вчинення яких достатньо здійснення кримінально-карних діянь. До такої категорії кримінальних правопорушень відносяться злочини, передбачені ст.ст. 368–369 КК України. Слід зазначити, що попри те, що у вказаних злочинах не є обов'язковим доказування виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, проте є обов'язковим доказування розміру неправомірної вигоди, яка в даному випадку є прямою шкодою, тобто кваліфікуючою ознакою, що належить саме до події кримінального правопорушення.

Що стосується іншої типової категорії злочинів у сфері державних закупівель, де доказування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, має визначальне значення та впливає на тяжкість злочину й міру призначення

покарання за його вчинення, необхідно наголосити, що це злочини з матеріальним складом, які передбачені ст.ст. 191, 205, 209, 364 КК України.

В ході доказування розміру шкоди таких кримінальних правопорушень, а саме, беручи до уваги злочин, передбачений ч. 1 ст. 191 КК Україна, потрібно встановити крайню межу, тобто той мінімальний розмір заподіяної шкоди, наявність якої дозволяє припустити, що був вчинений злочин. Мова йде саме про те, що розмір заподіяної шкоди, від якої настає кримінальна відповідальність, взагалі законодавчо не визначено. Але, на нашу думку, для встановлення граничної суми притягнення до кримінальної відповідальності необхідно керуватись положенням ч. 5 ст. 51 КУпАП, в якій зазначено, що викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Отже, з урахуванням цього можна припустити, що мінімальний розмір шкоди, який необхідний для початку досудового розслідування, має становити суму, яка перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Крім того, необхідно наголосити, що від досягнення мінімальної межі шкоди, від якої настає кримінальна відповідальність, залежить лише початок досудового розслідування. Визначальне значення заподіяної шкоди, яка є обов'язковою обставиною, що підлягає доказуванню та має значення для кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, є заподіяння шкоди таким кримінальним правопорушенням у великому розмірі, яка відповідно до існуючого кримінального законодавства визнається як злочин, що вчинений однією особою чи групою осіб, на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину. У зв'язку із заподіянням такої шкоди кримінальним правопорушенням у сфері державних закупівель, то такі дії необхідно кваліфікувати за ч. 4 ст. 191 КК України. Поряд з цим необхідно зазначити, що чим більший розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, тим більш тяжким є злочин, тобто відповідно до ч. 5 ст. 191 КК України, у разі вчинення

службовою особою злочину в особливо великих розмірах, що вчинений однією особою чи групою осіб на суму, яка в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину.

Також необхідно вказати на значення та розмір шкоди для встановлення обставин, які підлягають доказуванню кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України. Розглядаючи зазначений вид злочину, потрібно наголосити, що розмір заподіяної шкоди в результаті його вчинення має визначальне кримінально-процесуальне значення для відмежування даного службового злочину, за який передбачена кримінальна відповідальність, від посадового проступку. Це пояснюється тим, що злочин у сфері державних закупівель, передбачений ст. 364 КК України, вважається вчиненням, якщо органом досудового розслідування буде доведено, що в результаті протиправних дій було заподіяно істотну шкоду, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Отже, встановлення обставин заподіяної шкоди напряму залежить від вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності службової особи у вчиненні злочину, передбаченого ст. 364 КК України, та виникає лише тоді, коли охоронюваним державним інтересам заподіяна лише істотна шкода. В іншому випадку встановлення під час досудового розслідування злочину, передбаченого ст. 364 КК України, який має формально всі ознаки злочину, недостатньо заподіяної шкоди в результаті його вчинення, є підставою для закриття кримінального провадження за вказаною статтею, а такі дії можуть носити цивільно-правовий чи дисциплінарний характер.

Своєю чергою, злочини у сфері державних закупівель, передбачених ст. ст. 205, 209 КК України, не мають мінімальної шкоди, з якої розпочинається кримінальне провадження, на відміну від ст. ст. 191, 364 КК України, в яких така мінімальна межа є обов'язковою. Вказане зумовлене тим, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 205, 209 КК України, є зазвичай, похідними від вчинення основних злочинів у сфері державних закупівель (ст. ст. 191, 364, 398, 369 КК України) та здебільшого є продовженням їх вчинення чи, навпаки,

маскуванням злочинів з метою уникнення притягнення до кримінальної відповідальності. Проте, правопорушення, передбачені ст.ст. 205, 209 КК України, мають кваліфікуючі обставини у вигляді заподіяння шкоди у великому та особливо великому розмірі, які впливають на вид і розмір покарання.

З урахуванням розглянутого, можна дійти висновку, що шкода, заподіяна злочинами, вчиненими у сфері державних закупівель, що передбачені ст.ст. 191, 205, 209, 364 КК України, має кримінально-процесуальне значення з огляду на специфіку складу зазначених злочинів, які мають матеріальний склад. Також, необхідно вказати, що настання суспільно-небезпечних наслідків, які полягають у безповоротній втраті грошових коштів, виділених на проведення державної закупівлі, є майновою шкодою, яка є обов'язковою обставиною, що підлягає встановленню як предмет доказування складу злочину. З огляду на кваліфікуючі ознаки спричинення майнової шкоди та її розміру, можна визначити такі її види: 1) мінімальний розмір шкоди, з настанням якої настає і кримінальна відповідальність; 2) розмір шкоди, що є кваліфікуючою та особливо кваліфікуючою ознакою, яка впливає на вид, міру покарання та тяжкість злочину.

Окремо потрібно навести проблемні питання щодо визначення шкоди, заподіяної злочином у сфері державної закупівлі. Так, у відповідності до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [184], проведення ревізійних дій не належить до завдань економічної експертизи, тобто визначення експертами-економістами будь-яких економічних показників без попереднього проведення документальних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктом контролю. У такому разі, встановлення наявності збитків, завданих діянням, щодо якого розслідується кримінальне провадження, ускладнюється проблемними питаннями призначення позапланових перевірок фінансово-господарської діяльності підприємства (ревізій). Адже, для проведення позапланової ревізії потрібна ухвала слідчого судді та наявність відповідних підстав. Тобто фактично з метою визначення шкоди, заподіяної злочином у сфері

державної закупівлі потрібно проводити подвійну перевірку (при проведенні аудиту, ревізії та при проведенні експертизи).

У даному контексті доцільно навести особисту участь в обміні досвіду роботи між Національним антикорупційним бюро України та відповідних правоохоронних органів Сполучених Штатів Америки, Польської Республіки. Так, нами встановлено, що за законодавством США та Польської Республіки, орган досудового розслідування, прокурор не зобов'язані залучати спеціаліста (аудитора) для проведення ревізійних дій, зокрема, з метою встановлення наявності або відсутності порушень службовими особами норм права та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, у т.ч. вчиненого у сфері державних закупівель. Відповідно, уповноважена особа (детектив, прокурор, поліцейський) мають право провести самостійно дії щодо встановлення розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням та інших порушень, як приклад при проведенні процедур державної закупівлі (ревізію, аудит), і лише у разі обґрунтованої потреби залучає спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями у певній сфері господарської діяльності. При цьому, рішення про дійсну наявність чи відсутність порушень, як і в Україні визначає суд.

Подальший аналіз обставин, що підлягають доказуванню, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, дає підстави стверджувати, що вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та розмір процесуальних витрат – це різні обставини, які підлягають доказуванню. Таким чином, до шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, не можна зарахувати процесуальні витрати. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, підлягає обов'язковому доказуванню, однак потрібно враховувати, що наявність шкоди не є ознакою всіх без винятку злочинів, оскільки суспільно небезпечні наслідки – це факультативна ознака складу злочину [204, с. 259]. Зазначене підтверджується тим, що процесуальні витрати є у будь-якому без винятку кримінальному провадженні, а особливо у кримінальному провадженні щодо злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, так як для категорії цих проваджень характерна наявність великої кількості експертних досліджень, що

включаються до процесуальних витрат. Крім того, слід зазначити, що інститут процесуальних витрат є важливим засобом відшкодування державі та визначеним законом особам матеріальних витрат у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження. Цей інститут має запобіжно-виховне значення, оскільки кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, має усвідомлювати, що на неї неминуче очікує не лише кримінальне покарання, а й виконання обов'язків з відшкодування процесуальних витрат [175, с. 138; 238].

З набуттям чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України вводиться поняття «процесуальних витрат», яке дещо їх розширює. Так, відповідно до вимог ст. 118 КПК України процесуальні витрати складаються із витрат:

- на правову допомогу;
- пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження;
- пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів;
- із зберіганням і пересиланням речей і документів [238].

Витрати, пов'язані з оплатою допомоги захисника, несе підозрюваний, обвинувачений, за виключенням випадків надання безоплатної правової допомоги. Витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, несе сторона кримінального провадження, яка заявила клопотання про їх виклик або залучення [67, с. 48–49].

Що стосується процесуальних витрат на правову допомогу, слід зазначити, що цей вид витрат несе особа, яка залучила адвоката, або держава, якщо у підозрюваного, обвинуваченого відсутні матеріальні можливості чи у разі відповідних випадків, передбачених КПК України та іншими законами, мова йде про затримання особи на підставі ст. 280 КПК України, забезпечення адвоката для участі у проведенні окремої процесуальної дії. У зв'язку з цим більш детально акцентувати увагу на питанні щодо визначення процесуальних витрат на правову допомогу недоречно, тому зупинимося на розгляді інших видів процесуальних

витрат, що притаманні сфері державних закупівель. Мова йде саме про витрати, пов'язані із зберіганням цінностей, грошових коштів. В такому випадку зазначені витрати відшкодовуються з державного бюджету України. Зберігання цінностей і грошових коштів здійснюється в банківських установах, з якими орган досудового розслідування попередньо уклав договори на здійснення зберігання.

Витрати, пов'язані з прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження [238], та на залучення потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів й експертів в нашій правовій реалії практично не відшкодовуються, зазначену думку підтримують 97,9 % опитаних практичних працівників, які переконані, що витрати на забезпечення прибуття до місця досудового розслідування або судового провадження [238] та пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів несе або орган досудового розслідування, або особа самотійно, яка викликається для допиту чи іншої слідчої (розшукової) дії (Додаток Б).

На окрему увагу заслуговує ст. 118 «Види процесуальних витрат» КПК України. Так, до виду процесуальних витрат не віднесено витрати на проведення аудиту, що, на нашу думку, та думку 84,3 % опитаних працівників, є суттєвим недоліком діючого КПК України (Додаток Б). Проведення аудиту особливо актуальне під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері державних закупівель, так як зазначена категорія злочинів вимагає проведення великої кількості довготривалих і дороговартісних економічних досліджень. Проте, витрати на проведення аудиту в правовому полі фактично не відносять до процесуальних витрат, що призводить до того, що ці витрати покладаються на сторону, яка залучила аудиторів, проте вони не відшкодовуються за результатами обвинувального вироку суду. Таким чином, виникає певна законодавча прогалина щодо застосування процесуальних витрат, вирішення якої можливе шляхом внесення законодавчих змін до п. 3 ч. 1 ст. 118 КПК України, який доцільно викласти у такій редакції: *«витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, аудиторів»*. Вказані процесуальні зміни унормують діючу ситуацію щодо

відшкодування витрат на залучення аудиторів під час досудового розслідування, що надасть можливість правоохоронним органам більш частіше їх залучати до кримінальних проваджень.

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства, витрати суб'єктів кримінального провадження можуть відшкодовуватися обвинуваченим або компенсуватися за рахунок держави [238]. За результатами судового розгляду суд приймає рішення у формі вироку. Водночас судді в кожному випадку повинні з'ясовувати, які судові витрати понесені під час досудового розслідування, чи правильно обчислено їх розмір, адже у резолютивній частині вироку зазначається рішення суду щодо відшкодування процесуальних витрат [238, с. 6–7].

Таким чином, нами з'ясовано, що встановлення виду та розміру завданої шкоди є обов'язковою обставиною, яка підлягає встановленню щодо окремої категорії кримінальних проваджень у сфері державних закупівель. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та встановлення процесуальних витрат є різними по своїй суті та значенню обставинами, що підлягають встановленню. На відміну від встановлення розміру заподіяної шкоди, встановлення виду та розміру процесуальних витрат здійснюється у будь-якому без винятку кримінальному провадженні.

Доказування *обставин, що впливають на ступінь тяжкості*, являє собою суб'єктивну складову судження учасників, які здійснюють досудове розслідування та судовий розгляд на основі зібраних матеріалів кримінального провадження щодо суспільної небезпеки злочину, інкримінованого особі, яка його вчинила. Аналіз вивчення механізму прийняття рішень прокурором, слідчим суддею та судом відносно визначення обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, є досить актуальним і необхідним не тільки з точки зору практики застосування норм кримінального процесуального закону в світлі верховенства права, але й моральності, адже права та свободи людини визнаються в Україні найвищими цінностями [259, с. 153]. Тобто, суб'єкт доказування при доказуванні обставин, які впливають на ступінь

тяжкості, окрім обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, а також кваліфікуючих обставин, які законодавчо закріплені, враховує й інші матеріали провадження, зібрані під час досудового розслідування.

Весь процес доказування таких обставин під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, зводиться до аналізу зібраних матеріалів кримінального провадження, в яких встановлено відомості щодо події кримінального правопорушення, винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, особи обвинуваченого, обставин, які обтяжують чи пом'якшують покарання, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження.

Тобто, доказування обставин, які впливають на ступінь тяжкості злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, включає в себе встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню, без встановлення та доказування яких неможливо визначити суспільну небезпеку злочину в розрізі ступеня його тяжкості.

Доказування обставин, які впливають на ступінь тяжкості злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, залежить від встановлення обставин, які характеризують особу обвинуваченого у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з державними закупівлями, та має суттєве значення для визначення виду і розміру покарання. Крім того, повне розкриття обставин, які характеризують особу обвинуваченого під час досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель, є одним із шляхів встановлення мотиву вчиненого злочину. З огляду на специфіку таких обставин, що притаманні злочинам, пов'язаним з проведенням державних закупівель, можна визначити обставини, які обтяжують покарання, до яких належить: вчинення злочину повторно (ст.ст. 191, 205, 209, 368 КК України); за попередньою змовою групою осіб (ст.ст. 191, 209, 368 КК України); організованою групою, у великих та особливо великих розмірах (ст.ст. 191, 209 КК України); спричинення тяжких наслідків (ст.ст. 364, 366 КК України);

заподіяння великої матеріальної шкоди державі, банкові, кредитним установам, іншим юридичним особам або громадянам (ст. 205 КК України); поєднане з вимаганням неправомірної вигоди (ст.ст. 368, 369-2 КК України); предметом злочину була неправомірна вигода в значному, великому або особливо великому розмірі, вчинене службовою особою, яка займає відповідальне або особливо відповідальне становище (ст. 368 КК України). Також варто наголосити, що достовірне встановлення обставин, які характеризують особу обвинуваченого, напряму залежить від встановлення додаткових обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

Підсумовуючи зазначимо, що у підрозділі нами охарактеризовано обставини, які підлягають доказуванню по кримінальним провадженням, розслідуваним по злочинам вчинених у сфері проведенням державних закупівель, а саме: подія злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель; винуватість особи у вчиненні злочину даної категорії, форма вини, мотив і мета; вид і розмір шкоди, завданої даними злочинами; обставини, які впливають на ступінь тяжкості цих злочинів.

2.2 Додаткові обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель

Обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) у кримінальному провадженні про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, мають значення вже на початкових етапах досудового розслідування. В даному випадку мова йде про те, що за допомогою таких обставин стає зрозумілою роль особи в інкримінованому їй злочині. Крім того, обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), мають вирішальне значення при підготовці клопотання про обрання запобіжного заходу та розгляду його у слідчого судді, на основі яких здійснюється обрання того чи іншого

запобіжного заходу.

Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого, має важливе кримінально-правове зазначення. З цими обставинами кримінальний закон пов'язує вирішення таких питань: 1) звільнення від кримінальної відповідальності; 2) визначення виду покарання; 3) звільнення від покарання та його відбування [8, с. 80].

У юридичній літературі немає єдності думок щодо системи обставин, які характеризують особу обвинуваченого. Так, на думку науковців існують три групи обставин, які характеризують особу обвинуваченого; 1) біографічні дані; 2) виробничо-побутові характеристики (ступінь суспільної небезпеки особистості), поведінка в трудовому колективі (характеристика з місця роботи), за місцем проживання (характеристика з житлово-експлуатаційної контори), за місцем навчання (характеристика з навчального закладу); 3) стан здоров'я та психологічні особливості особи (темперамент і характер особи) [175].

Своєю чергою, О. В. Єні до обставин, які характеризують особу обвинуваченого, відносить: по-перше, документи – паспорт, свідоцтва (про шлюб, про розірвання шлюбу, про народження тощо), посвідчення, характеристики, медичну документацію, атестати (дипломи), довідки, судові рішення, трудову книжку, висновки експертиз тощо; по-друге, це показання учасників кримінального провадження, надані в суді; по-третє, таким джерелом може стати й поведінка обвинуваченого в суді, його власні показання [69].

Розглядаючи характеристику особи обвинуваченого у вчиненні злочину у сфері державних закупівель, потрібно відмітити, що така характеристика здійснюється з урахуванням особистісних характеристик, якими наділені учасники проведення державної закупівлі. Зазначене дозволяє виділити основні типи характеризуючих ознак, які враховуються під час розслідування кримінального провадження залежно від ролі особи, яку вона займає під час проведення державних закупівель. А тому виділимо основні групи характеристичних ознак, які необхідно встановлювати щодо особи підозрюваного, обвинуваченого під час вчинення злочину, пов'язаного з

проведенням державних закупівель, до яких належать:

- доказування обставин, що характеризують службових осіб, які є організаторами державної закупівлі, та членів тендерного комітету щодо причетності до вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державної закупівлі;

- доказування обставин, що характеризують причетність службових осіб комерційних структур, які беруть участь у проведенні державної закупівлі, чи їх представників, а також приватних підприємців до вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державної закупівлі;

- доказування обставин, які характеризують службових осіб замовника, які є керівниками чи відповідальними за укладення та виконання договорів на проведення державної закупівлі, у причетності до вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державної закупівлі;

- доказування обставин, які характеризують керівників комерційних структур виконавця робіт, що здійснюється за рахунок бюджетних коштів, у причетності до вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державної закупівлі.

З огляду на вищезазначене здійснимо детальний розгляд окремих характеристик груп осіб, які причетні до вчинення злочинів, пов'язаних із проведенням державних закупівель.

Доказування обставин, які характеризують особу, підозрювану у вчиненні злочину, яка є організатором державної закупівлі та членом тендерного комітету. Службові особи, які є організаторами державної закупівлі та члени тендерного комітету – службові (посадові) та інші особи замовника, призначені відповідальними за організацію та проведення процедур закупівлі. Зазначеній категорії осіб притаманні повноваження щодо організації та розгляду тендерних пропозицій поданими учасниками тендеру, за результатами чого ними визначається переможець тендеру. Також дана категорія осіб має великий масив повноважень, які можуть підпадати під корупційний ризик, а тому під час здійснення доказування кримінальних проваджень у сфері державної закупівлі та

доказування обставин, що характеризують обвинуваченого, потрібно встановити чи є серед учасників тендерної закупівлі та членів тендерного комітету родинні, бізнесові, дружні чи корпоративні зв'язки тощо.

Встановлення вищезазначених обставин дозволяє припустити наявність в діях цих осіб порушень та конфлікту інтересів під час проведення тендеру, що в подальшому негативно може вплинути на результат торгів. Крім того, зазначені обставини можуть доказувати ймовірну змову між учасниками тендеру та особами, які його проводять, з метою вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державної закупівлі.

Також варто зазначити, що доказування того, що учасники тендерного комітету вчинили злочин, передбачений ст. 364 КК України, пов'язане з доказуванням інших елементів предмета доказування та здійснюється лише у разі встановлення, що зазначені особи здійснили зловживання службовим становищем, що завдало істотної шкоди чи тяжких наслідків за результатами їх незаконних дій. Крім того, варто відмітити, що доказування обставин, які характеризують учасників тендерного комітету, щодо вчинення злочину, передбаченого ст. 368 КК України, полягає у встановленні факту вимагання неправомірної вигоди від учасника державних закупівель за прийняття ним рішення щодо визначення переможця – учасника, який бере участь у тендері, тобто проведенні вольових дій, спрямованих на надання переваги певному учаснику проведення державної закупівлі за грошову винагороду. Крім того, розкриваючи індивідуальні особистісні характеристики учасників тендерного комітету, які причетні до вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, потрібно зауважити, що вони є службовими особами замовника товарів, предметів, послуг й поряд з цим займають різні посади в керівництві чи адміністрації суб'єктів замовників і беруть участь у державній закупівлі відповідно до спеціальних наказів, розпоряджень, що стосуються роботи та діяльності тендерного комітету.

З точки зору практичної дійсності, під час розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з проведенням державних закупівель, та думки

практичних працівників, можна визначити особистісну характеристику службових осіб, які є організаторами державної закупівлі та членами тендерного комітету. Так, слід відмітити, що це чоловіки (про це зазначили 75,8 % опитаних респондентів) та жінки (27,4 %), які мають досвід організації державних закупівель (95,4 %), працівники організації, яка здійснює закупівлю (замовника) (97,8 %), особи з вищою освітою (100 %) та досвідом державної служби не менше 5 років (77,4 %), які посідають різні посади – від керівника суб'єкта, що організовує закупівлю, до керівників структурних підрозділів (Додаток Б).

Зазначимо, що, здійснюючи доказування обставин, що характеризують особу підозрюваного як учасника тендеру (ним може бути – підприємець, юридична особа (резидент або нерезидент), яка подала тендерну пропозицію або взяла участь у переговорах у разі застосування переговорної процедури закупівлі [254, с. 28]). Зазначені особи з метою отримання перемоги в тендері, усвідомлюючи неконкурентність своєї пропозиції заявленим торгам, що відбуваються за якісними чи вартісними показниками, з метою отримання перемоги у тендері та отримання бажаного контракту задля власного збагачення, пропонують службовим особам неправомірну вигоду з метою отримання відповідного контракту на проведення державної закупівлі. В більшості випадків такі службові особи представляють підприємства-одноденки (68,2 %) (Додаток Б), що створювались для здійснення перемоги у відповідному тендері без наявних кваліфікаційних працівників чи необхідних технічних можливостей, потрібних для виконання державної закупівлі. Встановлення та доказування зазначеного факту сприяє уявленню про механізм і мотив злочину, які доказуються в прямій залежності від особистісних характеристик обвинуваченого.

Отже, за таких обставин необхідно здійснювати доказування фіктивної участі особи під час процедури проведення державної закупівлі та наявності провокації у діях такої особи.

Також зазначені службові особи чи представники таких підприємств характеризуються наявністю досить поганої професійної та ділової репутації (55,4 %), щодо відсутності закінчених об'єктів, які виконувались пов'язаними

фірмами за рахунок державного замовлення (60,8 %), низького рівня проведених робіт, що здійснювались за рахунок державного бюджету (77,3 %), недотримання строків виконання (83,1 %) (Додаток Б). Крім того, як правило, такі особи, мають погану кредитну історію, що пов'язана з неповерненням отриманих кредитів у банківських установах, а також такі особи неодноразово потрапляли в поле зору працівників правоохоронних структур.

Розкриваючи особисту характеристику службових осіб комерційних структур, що беруть участь у проведенні державної закупівлі, чи їх представників, а також приватних підприємців, можна сказати, що у переважній більшості – це чоловіки віком від 35–55 років (86,4 %), які мають досвід управління комерційними структурами з досить неоднозначною репутацією (72,3 %), такі особи, як правило, мають вищу освіту (91,8 %) та досвід участі у тендерних процедурах (100 %) (Додаток Б).

Доказування обставин, які характеризують службових осіб замовника, полягає у встановленні їхніх повноважень щодо можливості прийняття виконаних робіт, наданих послуг чи поставки товарів. Як правило, особи, причетні до протиправних дій, пов'язаних з проведенням державної закупівлі, є керівниками державних структур різного рівня, що мають спеціальний статус. Такий статус їм надає характер функцій, які вони виконують. З цих позицій важливо враховувати службове становище особи в системі певного органу, підприємства чи організації (здійснення функцій, заняття посади, спеціальні повноваження) [130, с. 44].

Під час доказування обставин, що характеризують особу замовника виконання робіт чи послуг при проведенні державної закупівлі, потрібно встановити чи діє така особа умисно, цілеспрямовано на отримання своєї власної вигоди під час виконання державної закупівлі всупереч інтересам служби. У такому разі посадова особа замовника, тобто керівник, інша уповноважена особа знаходяться у змові з учасником процедури закупівлі, який у порушення встановлених правил оголошується переможцем торгів і з яким укладається договір. Різниця між установленою ціною і ринковою ціною (сума завищення) розподіляється між зазначеними особами. Як відзначалося в літературі, сума

«відкатів» може коливатися від 20 % (на місцевому рівні) до 30–40 % (на централізованому рівні) від суми контракту, а в закритих сферах (оборонне замовлення) – до 60 % [156].

Дії замовника чи осіб, які діють в його інтересах під час проведення державної закупівлі, зводиться до того, що вони укладають договори з переможцем державної закупівлі за результатами тендеру і приймають виконані ним роботи чи надані послуги. В такому разі потрібно встановити умисел на розтрату чи привласнення грошових коштів, виділених задля проведення державної закупівлі, який полягає у встановленні злочинної змови на неналежне виконання основного договору та приймання акта виконаних умов договору.

Встановлення ступеня тяжкості злочину напряду залежить від характеру його вчинення та дій, які при цьому супроводжуються, що, своєю чергою, залежить від виду та розміру покарання. Однією з обставин, які враховує суд під час визначення виду та розміру покарання, є обставини, які обтяжують покарання. Встановлення обставин, які обтяжують покарання, є завданням сторони обвинувачення під час досудового розслідування та є однією з обставин, що викладається в обвинувальному акті.

Основна риса обставин, які обтяжують покарання, що відділяє їх від інших таких чинників, є значущість цих обставин, тобто значний вплив у порівнянні з іншими даними, що характеризують ступінь тяжкості вчиненого злочину та особу винного. Адже таких даних є безліч, і всі вони так чи інакше впливають на покарання. Але суд всі ці обставини врахувати при призначенні покарання не в змозі. Тому, як обтяжуючі обставини судами враховуються такі обставини, які настільки суттєво впливають на покарання, що можуть бути в кожному випадку судом розпізнані, виокремлені та зафіксовані при призначенні покарання [116, с. 58].

Необхідно наголосити, що обставини, які обтяжують покарання, є визначені законом підстави, які супроводжувались під час вчинення злочину та в силу своїх антиморальних, суспільно-протиправних дій сприяють призначенню більш тяжкого виду покарання за вчинення особою злочину.

З наведеного вище можна зробити висновок, що обтяжуючими обставинами є різні фактори об'єктивного і суб'єктивного характеру, які впливають на ступінь суспільної небезпеки злочину, та особи, яка його вчинила. Наявність обтяжуючих обставин підвищує ступінь суспільної небезпеки злочину та особи, яка його вчинила, та у зв'язку з цим обумовлює необхідність призначення більш суворого покарання винній особі в межах санкції відповідного кримінального закону [48, с. 262].

Згідно з ч. 2 ст. 67 КК, обставини, що обтяжують покарання, розподіляються на дві групи: а) обов'язкові обтяжуючі обставини, тобто обставини, які суд повинен урахувати при призначенні покарання в усіх випадках (пп. 2, 6, 7, 9, 10, 12 ч. 1 ст. 67 КК України); б) факультативні обтяжуючі обставини, урахування яких як таких, що обтяжують покарання, законодавець залишає на розсуд суду (пп. 1, 3–5, 8, 11, 13 ч. 1 ст. 67 КК України). Запропонована законодавча класифікація обтяжуючих обставин є новелою чинного КК України та має практичне значення, бо відображає вплив цих чинників на ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину й особи винного, а тому дозволяє суду визначитись з тим, які з них можуть і не враховуватись при призначенні покарання як обставини, що його обтяжують [120, с. 177].

Доказування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері державних закупівель обставин, які обтяжують покарання за їх вчинення, безпосередньо здійснюється з урахуванням диспозицій відповідних статей КК України та загальних положень КК України, що встановлюються шляхом доказування події кримінального правопорушення. Обставини, які обтяжують покарання у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, і підлягають доказуванню, частково співпадають з кваліфікуючими ознаками окремих злочинів у даній сфері: вчинення злочину особою повторно або групою осіб за попередньою змовою (ч. 3 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 3 ст. 368 КК України); повторно (ч. 2 ст. 205 КК України), тяжкі наслідки, завдані злочином (ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 КК України).

Свою чергою, важливе значення у переліку обставин, які підлягають доказуванню, має з'ясування обставин, які пом'якшують покарання, у зв'язку з чим встановлення вказаної обставини напряму залежить від дотримання принципу неупередженості у кримінальному провадженні.

Так, В. І. Тютюгін до обставин, які пом'якшують покарання, відносить як зазначені, так і не зазначені у законі, але встановлені судом за конкретною справою об'єктивні та суб'єктивні чинники, що не є ознаками конкретного складу злочину і не впливають на його кваліфікацію, проте свідчать про знижений ступінь суспільної небезпеки особи винного і (або) вчиненого ним діяння і тим самим надають суду право для пом'якшення покарання; до обставин, які обтяжують покарання, належать вичерпно перелічені в законі й встановлені судом за конкретною справою об'єктивні чи суб'єктивні чинники, що не є ознаками конкретного складу злочину і не впливають на його кваліфікацію, проте свідчать про підвищений ступінь суспільної небезпеки особи винного і (або) вчиненого ним діяння і тим самим надають суду право для підвищення покарання [110, с. 222, 226].

Проте, ми вважаємо, що до обставин, які пом'якшують покарання, належать суто визначені в законі позитивні підстави, якими керується суд при визначенні покарання в напрямі його зменшення.

З огляду на специфіку злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, до обставин, які пом'якшують покарання (ст. 66 КК України) [109], можна віднести обставин, що передбачені КК України, та сукупність інших обставин, встановлення та доведення яких пом'якшує покарання (ч. 1, 2 ст. 66 КПК України).

Обставини, які пом'якшують покарання та підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, можна класифікувати за такими ознаками:

по-перше, характерні для всіх проваджень (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину (особа, причетна до злочину, самостійно повідомляє про вчинення нею такого злочину особисто або у

співучасті (11,2 %); вчинення злочину жінкою в стані вагітності (підтвердженням є довідка медичної установи (1,7 %); вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин (за наявності певних обставин особа психологічно не усвідомлювала прийняття нею рішення під час проведення тендеру, ознайомлення з поданими документами тощо (4,5 %);

по-друге, характерні для проваджень, вчинених у сфері державних закупівель (добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (таке відшкодування здійснюється до розгляду справи по суті (15,4 %); вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність (такий факт потребує документального підтвердження, у т.ч. свідченнями свідків, результатами НСРД (15,8 %); сприяння особою у виявленні, попередженні чи розкритті злочину (особа, яка притягується до відповідальності, впроваджувалась в злочинну групу або злочинну організацію з метою встановлення факту протиправної діяльності такої групи, організації, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 66 КК України (0,9 %);

по-третє, характерні в окремих випадках по досліджуваних провадженнях, які законодавчо не закріплені (виконання умов торгів і відшкодування завданих збитків (4,3 %); особа позитивно характеризується по службі, є учасником бойових дій, волонтером тощо (9,7 %); вчинений злочин не носить в собі суспільної небезпеки та особа сприяла розслідуванню злочину (14,7 %) (Додаток Б).

Поряд з наведеними обставинами, судом має бути перевірена достовірність обставин, що пом'якшують відповідальність особи, шляхом перевірки відповідних підтверджуючих документів у матеріалах кримінального провадження [192].

Як приклад, судом при призначенні покарання, відповідно до ст. 66 КК України, як обставини, що пом'якшують покарання, враховано: явку з повинною підсудного, щире каяття та активне сприяння органам досудового розслідування у встановленні істини по справі та по обставинах, які не були відомі правоохоронним органам, а також участь у частковому відшкодуванні

спричиненої шкоди у ході розслідування, наявність на його утриманні малолітньої дитини та утримання і виховання ним двох неповнолітніх дітей [34]. Іншим судом враховувалися такі пом'якшувальні обставини, як: щире каяття; часткове добровільне відшкодування завданої шкоди; наявність по справі арештованого майна підсудного на суму, що забезпечить повне відшкодування збитків, завданих злочинами; наявність на утриманні малолітньої дитини та батьків похилого віку [28]. Також можна зазначити й інші обставини, що враховані судом: особа позитивно характеризується за місцем проживання та роботи, має на утриманні двох неповнолітніх дітей, відсутність попередніх притягнень до кримінальної відповідальності, а також відсутність в її діях тяжких наслідків [29].

Отже, слідчому під час досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель, у тому числі інших злочинів, необхідно враховувати всі обставини, що можуть пом'якшувати відповідальність за вчинення злочину, зокрема, як нами наводилося, такими є обставини, що не передбачені ч. 1 ст. 66 КК України. При цьому, до матеріалів провадження необхідно долучати відповідну документацію, що підтверджує наявність обставин, які слідчим, прокурором під час досудового розслідування, судом при винесенні вироку можуть бути враховані як ті, що пом'якшують покарання.

Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, вимагає всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин вчинення кримінального правопорушення та їх доказування прокурором у судовому засіданні. Одним із аспектів пізнавальної діяльності, яка визначає професійність слідчого, є здійснення доказування на предмет встановлення обставин, що виключають злочинність діяння.

Обставини, що виключають злочинність діяння, свідчать про відсутність у вчиненому особою діянні або соціального змісту злочину (притаманного йому кримінального ступеню суспільної небезпеки), або його юридичної форми (відсутності кримінальної протиправності, тобто передбаченості в КК України),

або того та іншого одночасно [15, с. 135].

Разом з тим слід наголосити, що обставини, які виключають злочинність діяння, наділені сукупністю ознак, вчинення яких у певних умовах дозволяє поставити в іншому світлі кримінально-протиправні дії під іншим кутом.

Так, на думку П. П. Андрушка, до ознак, які характеризують шкідливу діяльність у будь-якій соціально значущій сфері як правомірну, віднесено: 1) соціальну корисність або ж допустимість відповідної діяльності; 2) виконання професійних чи службових обов'язків компетентною особою і в межах її компетенції; 3) дотримання правил, які регламентують конкретний вид професійної чи службової діяльності; 4) вибір таких засобів і методів, які або виключали б взагалі можливість заподіяння шкоди інтересам, що охороняються правом, або робили б її мінімально допустимою 5) наявність у необхідних випадках згоди особи, життю чи здоров'ю якої створюється загроза заподіяння шкоди [107, с. 231–232].

Наявність суспільно значимих ознак в умовах неправомірності є однією з умов встановлення обставин, які виключають злочинність діяння.

Беручи до уваги практичну складову розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, можна виділи такі обставини, що виключають злочинність діяння, які передусім притаманні вказаній категорії злочинів, до яких належать:

– фізичний, психічний примус (5,6 %), виконання наказу або розпорядження (4,2 %) (Додаток Б). Доказування фізичного, психічного примусу, виконання наказу або розпорядження під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із проведенням державних закупівель, найбільш ефективно здійснюється із застосуванням негласних слідчих (розшукових) заходів. Це пов'язано, насамперед, з високою латентністю зазначених проявів. Лише дійсно зафіксувавши факт фізичного, психічного примусу, виконання наказу або розпорядження під час проведення негласних слідчих (розшукових) заходів можливо об'єктивно поглянути на природу здійснення неправомірних дій під час фізичного, психічного примусу, виконання наказу або розпорядження. Також

встановити наявність фізичного, психічного примусу, виконання наказу або розпорядження під час доказування злочину, пов'язаного із проведенням державних закупівель, можливо під час надання показів учасників кримінального процесу;

– виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (0,5 %) (Додаток Б). Зазначена обставина полягає в тому, що особа під час її участі в діяльності організованої групи чи злочинної організації, яка постійно цілеспрямовано вчиняє злочини у сфері державних закупівель, усвідомлюючи протиправність своєї діяльності, самостійно приймає рішення щодо звернення до правоохоронних органів з пропозицією співпраці задля уникнення кримінальної відповідальності. В такому випадку працівнику правоохоронного органу потрібно дійсно пересвідчитись у достовірності її дій та здатності співпрацювати задля попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Лише після встановлення цього, здійснюється оформлення негласного співробітництва, після якого такій особі надають законні дії, спрямовані на збирання доказової бази щодо документування організованої групи чи злочинної організації, яка постійно цілеспрямовано вчиняє злочини у сфері державних закупівель.

Підстави для закриття кримінального провадження є тією категорією, у якій знаходять своє втілення юридично значущі події, обставини, які виступають свого роду юридичним наслідком, правовою реакцією держави (в особі відповідних державних органів, їх посадових осіб) щодо встановлення правової, насамперед, кримінально-правової оцінки. Підстави для закриття кримінального провадження як правова категорія взаємопов'язані з багатьма концептуальними аспектами здійснення кримінального провадження загалом, і зокрема стосуються низки прав, свобод та законних інтересів осіб – учасників кримінального провадження [262, с. 67].

З огляду на це встановлення обставин, які є підставою для закриття кримінального провадження, має визначальне значення для перспективи

доведення того, що та чи інша особа причетна до вчинення злочину у сфері проведення державних закупівель.

На нашу думку, підстави для закриття кримінального провадження щодо злочинів у сфері державних закупівель потрібно розділити на дві категорії: закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами та закриття кримінального провадження за нереабілітуючими підставами.

Реабілітуючі підстави для закриття кримінального провадження полягають у тому, що держава не в змозі довести причетність особи до вчинення злочину чи наявності такого злочину взагалі. Як вказував М. Є. Шумило, реабілітуючі підстави полягають у поновленні прав і відновленні репутації осіб, які безвинно зазнали репресій або були неправомірно притягнені до кримінальної відповідальності [260; 262, с. 244]. До найбільш типових підстав закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, на нашу думку, відносяться ті, що передбачені п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КК України, а саме закриття кримінального провадження у разі, якщо: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді й вичерпані можливості їх отримати; є нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності [114].

Під час встановлення підстав, передбачених п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КК України, необхідно наголосити, що у зв'язку з тим, що злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, в переважній більшості носять економічний характер, з цього випливає те, що для встановлення наявності або відсутності підстав для закриття кримінального провадження необхідно проведення великої кількості аудитів (перевірок) і різного роду судових експертиз, за результатами яких можливо встановити наявність або відсутність підстав для закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю події злочину чи складу

злочину.

Вказане полягає у тому, що коли формально вчинений злочин, проте проведення експертиз не підтвердило економічного збитку, в такому разі необхідно закрити кримінальне провадження, за відсутності складу злочину або його перекваліфікувати на інший злочин, який був формально вчинений поряд з основним, прикладом цього є перекваліфікація злочину, передбаченого ст. 191 КК України, у разі неможливості документально підтвердити збитки на злочин, передбачений ст. 366 КК України «Службове підроблення».

Також законом передбачено закриття кримінального провадження про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, за nereабілітуючими обставинами. При їх застосуванні необхідно встановити факт вчинення конкретною особою протиправного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, що, своєю чергою, не надає права цій особі на реабілітацію [128, с. 26].

Розглядаючи можливі обставини, які є підставою для закриття кримінального провадження за nereабілітуючими ознаками, варто вказати, що категорія злочинів у сфері державних закупівель є корупційними кримінальними правопорушеннями, тобто тими кримінальними правопорушеннями, які передбачені ст. 191 КК України, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. ст. 364, 366, 368–369-2 КК України. Тому зазначена категорія кримінальних проваджень не може бути закрита на підставі передбачених: ст. 45 КК України – звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям; ст. 46 КК України – звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим; ст. 47 КК України – звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки; ст. 48 КК України – звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки. Відповідно, наведене відноситься виключно до осіб, які використовували службове становище під час вчинення злочину у сфері державних закупівель.

Отже, з огляду на це не може бути будь-яких інших підстав для закриття

кримінального провадження за nereабілітуючими обставинами у сфері державних закупівель, крім закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності, що здійснюється мотивованою ухвалою суду. Окрім цього, за злочини, які вчиняються у сфері державних закупівель та не пов'язані з корупцією, відповідальність за які, наприклад, передбачено ст.ст. 205, 209 КК України, таку особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки або амністією. При цьому, в кожній ситуації потрібно виходити з урахування певних умов, до яких належать: притягнення особи за вчинення вперше злочину невеликої або середньої тяжкості, прийнятого Закону України про амністію тощо.

Таким чином, з'ясовано, що встановлення обставин, які впливають на ступінь тяжкості злочину, здійснюється з урахуванням інших обставин, які підлягають доказуванню. До таких обставин належать обставини, що характеризують особу обвинуваченого у вчиненні злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, до яких належать: доказування обставин, що характеризують службових осіб, які є організаторами державної закупівлі, та членів тендерного комітету у причетності до вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державної закупівлі; доказування обставин, які характеризують службових осіб комерційних структур, що беруть участь у проведенні державної закупівлі, чи їх представників; доказування обставин, які характеризують службових осіб замовника, які є керівниками чи відповідальними за укладення та виконання договорів на проведення державної закупівлі; доказування обставин, які характеризують керівників комерційних структур виконавця робіт, що здійснюються за рахунок бюджетних коштів.

Крім того, під час доказування ступеня тяжкості злочину у сфері державних закупівель необхідно встановлювати наявність обтяжуючих і пом'якшуючих обставин, які, своєю чергою, впливають на визначення виду та розміру покарання. Також необхідною складовою досудового розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, є встановлення обставин, які виключають злочинність діяння, до яких належить: фізичний, психічний примус, виконання

наказу або розпорядження; виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Крім того, слідчий прокурор під час проведення досудового розслідування зобов'язаний встановити наявність підстав для закриття кримінального провадження щодо злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, яке здійснюється на підставі зібраних матеріалів кримінального провадження, що підтверджують такі підстави чи їх виключають, наявність яких визначається на перспективі кримінального провадження.

Нижче, на наш погляд, доцільно дослідити обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, та/або є доходами від такого майна.

Спеціальна конфіскація є особливим правовим інститутом, який законодавчо закріплений в КК України та КПК України. Отже, наголошуючи на значенні спеціальної конфіскації та актуальності даного питання, потрібно відмітити те, що Вищим спеціалізованим судом України (далі – ВССУ) (лист від 29 грудня 2015 р. № 9-2657/0/4-15) взято до уваги проблемні питання застосування конфіскації майна та спеціальної конфіскації під час здійснення проваджень за корупційні правопорушення, звернуто увагу на складність питання (упродовж 2014–2015 рр. чотири рази вносились зміни та доповнення, що стосувалися підстав застосування спеціальної конфіскації та переліку злочинів, за вчинення яких її може бути застосовано) і заплановано проведення узагальнення судової практики застосування додаткового покарання у виді конфіскації майна та спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру за вчинення злочинів, перелік яких зазначено у ст. 96-1 КК України. У судовій практиці проблемним залишається розмежування конфіскації майна як покарання від спеціальної конфіскації [246, с. 143].

Розглядаючи кримінально-процесуальну роль спеціальної конфіскації, необхідно вказати, що вона є однією з обов'язкових обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, які підтверджують, що гроші,

цінності та інше майно, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення, та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у т.ч. пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення (ст. 96-2 КК України) [109].

Не є виключення вищезазначеного встановлення таких обставин під час досудового розслідування кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

Слід наголосити, що злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, може вчиняти: особа або група осіб, які здійснюють дії, пов'язані з організацією та проведенням державних закупівель; особа або група осіб, які здійснюють дії, спрямовані на отримання перемоги під час проведення державних закупівель чи під час їх виконання; попередня змова осіб, які здійснюють дії, пов'язані з організацією, проведенням державних закупівель, а також спрямовані на отримання перемоги під час проведення державних закупівель. У зв'язку з цим, поле зору правоохоронних органів значно розширюється та охоплює собою значне коло суб'єктів кримінально-протиправних дій, яке визначається лише з урахуванням вчиненого злочину.

Розглядаючи роль і значення спеціальної конфіскації під час досудового розслідування кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, необхідно зазначити особливу ознаку спеціальної конфіскації, яка полягає в тому, що її теоретичне та законодавче закріплення відображено у КК України, а спосіб застосування зазначеного виду кримінально-правового примусу здійснюється у кримінально-процесуальному порядку, що, своєю чергою, потребує особливого розгляду та визначення її сутності, значення під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель.

На думку М. М. Панова, спеціальна конфіскація має всі ознаки покарання і є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в обмеженні прав і свобод засудженого. Спеціальна конфіскація підсилює репресивний ефект основного покарання тому, що засуджений позбавляється належного йому на праві власності майна [161, с. 142–143]. Крім того, спеціальна конфіскація виконує превентивну функцію, бо спрямована на запобігання злочинам, особливо тим, що вчиняються з використанням певних засобів чи знарядь [161, с. 144]. На переконання М. І. Хавронюка, конфіскацію майна, здобутого злочинним шляхом, і «спеціальну конфіскацію» слід визнати видами покарання вимушено «через те, що кримінальне законодавство України, на відміну від більшості інших держав Європи, не використовує поняття «заходи кримінально-правового характеру» [244, с. 408]. В. К. Дуюнов зазначав, що спеціальна конфіскація повинна застосовуватися поряд із конфіскацією майна як покаранням. Крім того, вчений наголошено, що спеціальна конфіскація має дуалістичну кримінально-правову природу. У разі, коли конфіскації підлягають засоби і знаряддя вчинення злочину, вона виконує, в основному, функцію превенції (є заходом безпеки). Якщо ж майно (предмети), не призначене спеціально для вчинення злочину, має велику цінність (літак, автомобіль, катер), їх відібрання буде розцінюватися засудженим і суспільством як покарання [66, с. 111–112; 70, с. 75].

Так, Д. С. Азаров вказував на обмеженість підходів до визнання спеціальної конфіскації видом покарання чи віднесенням її до кола кримінально-процесуальних заходів. Дослідник запропонував передбачити підстави застосування спеціальної конфіскації в нормах Загальної частини КК України, а відповідні вказівки у кримінально-правових санкціях вилучити. Водночас порядок вжиття даного заходу, на його думку, має бути прописаний у кримінальному процесуальному законодавстві [2, с. 217].

Розглядаючи поняття спеціальної конфіскації, слід наголосити, що, на нашу думку, вона не є окремим видом покарання особи, визначеної винною обвинувальним вироком чи іншим рішенням суду, це значно ширший вид

державного примусу у сфері кримінального права та процесу, що застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні злочину; особи, звільненої від кримінальної відповідальності; особи, до якої застосовано примусові заходи виховного чи медичного характеру; особи, майно якої вилучене з цивільного обороту за відповідним рішенням суду.

Поділяємо слушну думку О. С. Пироженка, який наголошує, що віднесення спеціальної конфіскації до інших заходів кримінально-правового характеру є позитивним рішенням. Проте вдосконалення правової регламентації матеріальних підстав її застосування є важливим аспектом досягнення базової мети запровадження вказаного заходу [163, с. 79].

Водночас слід враховувати, що кожному виду кримінально-правового заходу притаманні спеціальні, тактичні по відношенню до загальної мети, цілі їх застосування, в яких відображаються особливості правового впливу певного кримінально-правового заходу, його інструментального призначення в процесі регулювання кримінальних правовідносин. Так, наприклад, соціальна справедливість, як загальна мета застосування покарання – особливого виду кримінально-правового заходу, супроводжується досягненнями таких цілей правового впливу, як кара, виправлення, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [177, с. 38].

Варто вказати, що наразі, з урахування законодавчих змін, положення інституту спеціальної конфіскації охоплює весь типовий перелік злочинів, притаманних сфері державних закупівель, та відповідно до положень ст. 91 КПК України є обставиною, яка підлягає доказуванню. Вказане надало можливість правоохоронним органам більш ефективно застосовувати інститут спеціальної конфіскації під час досудового розслідування злочинів, що вчиняються при проведенні державних закупівель.

Разом з тим необхідно зазначити, що відноситься до обставин спеціальної конфіскації, які підлягають обов'язковому встановленню під час досудового розслідування кримінальних правопорушень про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. Так, відповідно до ст. 96-2 КК України

спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно:

- 1) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; 3) були предметом злочину; 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання [228].

Крім того, розслідування кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, і встановлення під час цього критеріїв спеціальної конфіскації, вимагає більш ґрунтовних знань про зазначений вид кримінально-правового примусу. Для цього обов'язково потрібно визначити ознаки застосування критеріїв спеціальної конфіскації, до яких відносяться:

- обов'язковість (за наявності передбачених законом підстав); примусовий характер;
- предмет спеціальної конфіскації вилучається у власність держави; безоплатність; її предметом можуть бути гроші, цінності або інше майно;
- вилученню підлягає в тому числі перетворене майно або грошова сума, що відповідає вартості майна (еквівалентна конфіскація);
- застосування виключно за рішенням суду; застосування при ухваленні обвинувального вироку щодо фізичної особи або при винесенні рішення, яким констатується факт учинення суспільно небезпечного діяння за відсутності ознак складу злочину (недосягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, неосудність тощо);
- застосування при звільненні особи від кримінальної відповідальності (окрім звільнення у зв'язку із закінченням строків давності);
- може мати місце при засудженні особи за вчинення злочину у співучасті та/або незакінченого злочину (крім готування до злочину невеликої тяжкості);
- може бути призначена судом у випадку застосування ст. 69 КК України;
- очевидно, у випадку застосування ст. 80 КК України рішення суду про

застосування спеціальної конфіскації виконанню не підлягає;

- при призначенні покарання за сукупністю злочинів або за сукупністю вироків спеціальна конфіскація за кожен злочин застосовується окремо;

- не підлягає подальшому виконанню у разі усунення караності діяння, за яке особа засуджена; застосовується при звільненні особи від покарання (ч. 3–4 ст. 74, ст. 97 КК України);

- не враховується при вирішенні питань щодо судимості; обсяг спеціальної конфіскації не може бути предметом угоди у кримінальному провадженні;

- за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачена спеціальна конфіскація [91, с. 50–51].

На підставі розглянутого, визначимо умови застосування критеріїв спеціальної конфіскації у розрізі, які безпосередньо характерні для розслідування кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. Так, до предметів, що підлягають спеціальній конфіскації, насамперед належать гроші, цінності та інше майно, одержані внаслідок вчинення злочину, та/або є доходами від такого майна, що передбачено п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК України. Типовим практичним прикладом встановлення та відстеження грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок вчинення злочину, та/або є доходами від такого майна, є встановлення факту привласнення грошових коштів за результатами проведення державної закупівлі, коли підрядник (суб'єкт підприємницької діяльності) після проведеного тендеру та укладеного договору в межах грошових коштів, які виділені для проведення державної закупівлі, поставляє предмети, товари або послуги: за значно завищеними від ринкової вартості цінами (71,4 %); неналежної якості (14,1 %); не в повному обсязі (15,4 %) (Додаток Б).

Окремо потрібно наголосити, що відстежити злочинні дії, результатом яких було отримання грошових коштів, здобутих злочинним шляхом під час проведення державної закупівлі, можливо лише після проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а саме: надсилання запиту в порядку

ст. 93 КПК України, підготовки та проведення тимчасово доступу до речей і документів, що становлять комерційну та банківську таємницю, й проведення обшуків з метою виявлення та вилучення необхідної документації. Основним способом підтвердження цього може бути комплексне проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Так, під час встановлення грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, та з метою їх подальшої спеціальної конфіскації обов'язкове значення має процес відстеження грошових коштів від замовника товарів, послуг, робіт, яке фінансується за рахунок державного бюджету, до кінцевого їх одержувача. Прослідкувати це можливо лише за допомогою відстеження фінансової операції за допомогою первинної документації, податкової звітності та руху грошових коштів.

У зв'язку з тим, що процес привласнення грошових коштів під час проведення державної закупівлі має складатися з декількох ланок виведення грошових коштів, які включають в себе розпорядника грошових коштів, суб'єкта підприємницької діяльності, який є генеральним підрядником і переможцем державної закупівлі, субпідрядником, тобто організації, що використовується для проведення певних робіт, яку залучає генеральний підрядник.

Слід відмітити, що в переважній більшості випадків під час привласнення грошових коштів, виділених в рамках державної закупівлі, використовуються субпідрядники, тобто інші підприємства, яке не рідко мають ознаки фіктивності та залучаються лише для виведення грошових коштів й створення штучних умов правомірності під час виконання деяких робіт, які або взагалі не виконуються, або виконуються іншими особами, які документально не відображені під час проведення робіт.

Після встановлення факту того, що грошові кошти, які надійшли на рахунок генерального підрядника або субпідрядника під час проведення державної закупівлі, перераховані за роботи, які фактично не проводились або проводились самим замовником без документального відображення, та по факту яких були укладені договори для розтрата і привласнення грошових коштів, що виділялись

із державного бюджету України для проведення державної закупівлі, орган досудового розслідування зобов'язаний звернутись до слідчого судді з метою накладення арешту на рахунки таких підприємств керуючись підставою, передбаченою п. 2 ч. 2 ст. 170 КПК України – спеціальною конфіскацією та отримати відповідну ухвалу, яку негайно для виконання скерувати до банківської установи.

Окрему увагу потрібно звернути на інші питання спеціальної конфіскації під час доказування по кримінальних провадженнях по злочинах, вчинених у сфері державних закупівель. Так, відповідно до ст. 96-2 КК України спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину [109]. Зазначені два критерії спеціальної конфіскації характерні для таких типових злочинів у сфері державних закупівель, як злочини, передбачені ст. ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» та 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі» КК України.

Що стосується першого зазначеного злочину, передбаченого ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» КК України, то слід відмітити, що в переважній більшості дії по документуванню здійснюються відносно посадової особи, яка є учасником тендерного комітету та яка вимагає грошові кошти задля прийняття позитивного рішення на користь певного суб'єкта господарської діяльності та отримання права на проведення державної закупівлі за грошову винагороду. В такому разі, як правило, заявник або викривач є посадовими особами, які беруть участь у проведенні державної закупівлі та від якої вимагають неправомірну вигоду для перемоги під час проведення державної закупівлі. Також слід відмітити, що в переважній більшості випадків, предмет неправомірної вигоди добровільно надає особа, від якої вимагають її. У такому разі необхідно пам'ятати дуже суттєву умову, що стосується спеціальної конфіскації, грошові кошти, які надає заявник

під час документування злочину, передбаченого ст. 368 КК України, фактично підпадають під критерії спеціальної конфіскації, вказані у п.п. 2, 3 ч. 1 ст. 96-2 КК України, а саме: призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави [109]. Проте, в даному випадку є певне уточнення, що саме стосується законного володільця грошових коштів, які надає заявник для викриття службової особи, що вимагає неправомірну вигоду з метою впливу на процес прийняття рішення під час державних закупівель, яке передбачено ч. 5 ст. 96-2, а саме: спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у ст. 96-2 КК України, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) [109]. Тому слід пам'ятати, що в даному випадку законодавець захистив добросовісного набувача, від можливих випадків спеціальної конфіскації та суддя за результатами розгляду кримінального провадження по суті повертає грошові кошти, які були речовим доказом і формально відповідають критеріям спеціальної конфіскації, передбаченим п.п. 2, 3 ч. 1 ст. 96-2 КК України, законному володільцю, тобто особі, яка їх надала для викриття злочину.

Що стосується другого типового кримінального правопорушення, що є типовим під час проведення державної закупівлі, відповідальність за який передбачено ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі» КК України, то тут ситуація кардинально протилежна вищерозглянутій. Так, під час документування злочину, передбаченого ст. 369 КК України, особа, яка надає неправомірну вигоду, свідомо підбурює службову особу, від рішення якої залежить результат проведення державної закупівлі, на прийняття для особи, яка надає неправомірну вигоду, позитивного рішення, у такому разі предмет неправомірної вигоди, який надає особа, відноситься до підстав для застосування спеціальної конфіскації, передбачених п.п. 2, 3 ч. 1 ст. 96-2 КК України, а саме: призначалися (використовувалися) для схилення особи

до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави [109]. Зазначене положення відповідає критеріям спеціальної конфіскації та в обов'язковому порядку повинно конфіскуватись за результатами розгляду кримінального провадження по суті.

Таким чином, встановлено, що доказування обставин, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, та/або є доходами від такого майна під час проведення державної закупівлі, здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а саме: надсилання запиту та отримання відомостей в порядку ст. 93 КПК України, їх дослідження (14,5 %), огляд і дослідження документів чи предметів, які одержані в результаті здійснення тимчасово доступу до речей, документів, що становлять комерційну та банківську таємницю (62,5 %), проведення обшуків (89,6 %), негласних слідчих (розшукових) дій (57,9 %) з метою виявлення та вилучення необхідної документації (Додаток Б).

Окрему увагу потрібно приділи спеціальній конфіскації майна третіх осіб. Так, для застосування спеціальної конфіскації майна третьої особи судом має бути доведено наявності сукупності шести умов: 1) такий захід кримінально-правового характеру застосовується до майна третьої особи, яка не є добросовісним набувачем; якщо така особа є добросовісним набувачем або вона не могла усвідомлювати наявності зв'язку майна, яке набуває (придбає), зі злочином, застосування такого заходу виключається; 2) він застосовується на підставі рішення суду за умови вчинення особою (щодо якої визначається третя особа) умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбачених іншими статтями, зазначеними в ч. 1 ст. 96-1 КК України; 3) наявність у предмета

спеціальної конфіскації хоча б однієї із альтернативних ознак, що визначають зв'язок предмета спеціальної конфіскації – майна зі злочином і вказаними в пп. 1–4 ч. 1 ст. 96-2 КК України; 4) обізнаність третьої особи щодо наявності хоча б однієї із зазначених ознак у майна на момент його придбання або факт того, що така особа повинна була і могла про це знати; 5) вищезазначені відомості щодо третьої особи (пп. 1–4 цих висновків) мають бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів; 6) обов'язковість проведення оцінки вартості майна, зокрема активів, одержаних незаконним шляхом [59, с. 176].

Водночас, наприклад, відповідно до законодавства ЄС, щоб захистити свій статус добросовісного (*bonafides*) покупця, третя сторона має здійснити додаткові кроки з комплексної перевірки (*due diligence*), і він / вона можуть стикатися з ризиком втручання правоохоронних органів там, де він / вона купили свою власність нижче від ринкової ціни чи коли він / вона могли підозрювати як розумний спостерігач, що власність могла бути результатом злочину. Також мають дотримуватися процедурні запобіжники, які даватимуть будь-якій залученій третій стороні чітку процедурну позицію в процесах щодо конфіскації, включно з правами, які належать стороні, що захищається, зокрема щодо правової допомоги [176]. Проте, на відміну від законодавства Європейського Союзу, такі заходи відповідно до українського законодавства відносяться до обов'язку сторони обвинувачення, що, на нашу думку, є не зовсім доречним, виходячи з нашої правової реалії, а тому вважаємо, що заходи стосовно правомірності набуття майна третіми особами, щодо якого вирішується спеціальна конфіскація, повинні покладатись як на сторону обвинувачення, так і особу, щодо майна якої вирішується питання добросовісного набуття (88 %) (Додаток Б).

Отже, нами встановлено, що спеціальна конфіскація є заходом кримінально-правового характеру, яка підлягає доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. Під час доказування зазначеної категорії злочинів для застосування спеціальної конфіскації необхідно встановлення обставин, що гроші, цінності та інше майно: одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; призначалися

(використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину; були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (ст. 96-2 КК України). Застосування спеціальної конфіскації під час доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, здійснюється відповідним рішенням суду.

Підсумовуючи зазначимо, що у підрозділі досліджено обставини, які характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, котрі виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, та/або є доходами від такого майна.

Висновки до розділу 2

Доказування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, являє собою процесуальну діяльність уповноважених осіб, у т.ч. із залученням інших суб'єктів до доведення вини особи, виявлення шкоди та наслідків, завданих державі, під час неупередженого досудового розслідування, яке можливо вирішити лише встановивши та розкривши обставини, що підлягають доказуванню.

Після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань основна увага сторони обвинувачення спрямована на встановлення факту події вчинення злочину. Наявність первинної інформації про подію злочину з кримінально-процесуальної точки зору не обмежена сукупністю об'єктивних та суб'єктивних ознак, які визначають, яке саме кримінально-правове діяння є

злочином, а має на меті набагато ширше значення, що включає в себе пошуково-орієнтовану діяльність слідчого або іншої особи, яка здійснює доказування. Подію злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, складають її обов'язкові елементи, що передбачені п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України, та кримінально-протиправні діяння, закріплені ст. ст. 191, 205, 209, 364, 366, 368, 369-2 КК України. Наявність відомостей про спосіб вчинення злочину надає можливість визначити ступінь тяжкості злочину, предмет злочинного посягання, коло службових осіб, які можуть бути причетні до вчинення злочину, та їх злочинні зв'язки, документи, що можуть містити факт вчинення злочину, а також способи приховування злочину.

Доказування винуватості у вчиненні злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, полягає у встановленні корисливого мотиву або іншої особистої зацікавленості у службовій діяльності посадової особи під час проведення державних закупівель.

Під час доказування корисливого мотиву дій осіб, які вчиняють злочини у сфері державних закупівель, особливу увагу потрібно приділити тому, що їхні дії спрямовані не на безпосереднє незаконне заволодіння бюджетними коштами, а на отримання неправомірної (майнової) вигоди, шляхом виконання договорів на здійснення державної закупівлі, прийняття рішення про визначення переможцем того чи іншого учасника, спонукання за допомогою матеріальних благ особи, від якої залежить рішення щодо визначення переможця державної закупівлі, що обов'язково забезпечить гарантію отримання необхідного майнового прибутку.

Мета отримання неправомірної (майнової) вигоди досягається шляхом реалізації способів вчинення злочинів у сфері державних закупівель, у зв'язку з цим доказування її напряду залежить від встановлення та доказування способів вчинення злочину, які, своєю чергою, відображають вину особи, причетної до вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель.

Доказування виду та розміру шкоди здійснюється у кримінальних провадженнях, які мають матеріальний склад та є кваліфікуючими ознаками вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, із

матеріальним складом. Під час доказування потрібно встановити: 1) мінімальний розмір шкоди, з настанням якої настає кримінальна відповідальність; 2) розмір шкоди, що є кваліфікуючою та особливо кваліфікуючою ознакою, яка впливає на вид, міру покарання та тяжкість злочину. Крім того, встановлення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, не здійснюється щодо злочинів, які мають формальний склад, тобто таким, що вчиняються шляхом кримінально-караних діянь без настання суспільно небезпечних наслідків. Встановлення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є обов'язковою обставиною, яка підлягає встановленню окремої категорії кримінальних проваджень у сфері державних закупівель. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, і встановлення процесуальних витрат є різними по своїй суті та значенню обставинами, що підлягають встановленню. На відміну від встановлення розміру заподіяної шкоди, встановлення виду та розміру процесуальних витрат здійснюється у будь-якому без винятку кримінальному провадженні.

Встановлення виду та розміру завданої шкоди є обов'язковою обставиною, яка підлягає встановленню щодо окремої категорії кримінальних проваджень у сфері державних закупівель, окрім кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 368, 369-2 КК України.

Доказування обставин, які впливають на ступінь тяжкості злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, включає в себе встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню, без встановлення та доказування яких неможливо визначити суспільну небезпеку злочину в розрізі ступеня його тяжкості.

Доказування обставин, що характеризують особу, яка причетна до вчинення злочину, під час вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель, включає: доказування обставин, що характеризують службових осіб, які є організаторами державної закупівлі, та членів тендерного комітету у причетності до вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державної закупівлі; доказування обставин, які характеризують службових осіб комерційних

структур, що беруть участь у проведенні державної закупівлі, чи їх представників; доказування обставин, які характеризують службових осіб замовника, які є керівниками чи відповідальними за укладення та виконання договорів на проведення державної закупівлі, у причетності до вчинення злочину, пов'язаного з проведенням державної закупівлі; доказування обставин, які характеризують керівників комерційних структур виконавця робіт, що здійснюються за рахунок бюджетних коштів.

Обставини, які обтяжують покарання у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, і підлягають доказуванню, частково співпадають з кваліфікуючими ознаками окремих злочинів у даній сфері: вчинення злочину особою повторно або групою осіб за попередньою змовою (ч. 3 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 3 ст. 368 КК України); повторно (ч. 2 ст. 205 КК України), тяжкі наслідки, завдані злочином (ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 КК України).

Обставинами, які пом'якшують покарання та підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, є: з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; вчинення злочину жінкою в стані вагітності; вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин; добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність; сприяння особою у виявленні, попередженні чи розкритті злочину; виконання умов торгів і відшкодування завданих збитків; позитивна характеристика особи по службі, у т.ч. є учасником бойових дій, волонтером тощо; вчинений злочин не носить в собі суспільної небезпеки та особа сприяла розслідуванню злочину.

Підстави для закриття кримінального провадження щодо злочинів у сфері державних закупівель поділяються на дві категорії: закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами та закриття кримінального провадження за нереабілітуючими підставами. До найбільш типових підстав

закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, на нашу думку, є ті, що передбачені п. 1, 2, 3 ч. 1 ст. 284 КК України, а саме закриття кримінального провадження у разі, якщо: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; є некасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, у кримінальному провадженні відносно того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності.

Доказування обставин, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, та/або є доходами від такого майна під час проведення державної закупівлі, здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а саме: надсилання запиту та отримання відомостей в порядку ст. 93 КПК України, їх дослідження, огляд і дослідження документів чи предметів, які одержані в результаті здійснення тимчасово доступу до речей, документів, що становлять комерційну та банківську таємницю, проведення обшуків, комплекс негласних слідчих (розшукових) дій з метою виявлення та вилучення необхідної документації.

Запропоновано викласти п. 3 ч. 1 ст. 118 КПК України у такій редакції: «витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, аудиторів».

РОЗДІЛ 3

ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОВЕДЕННЯМ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

3.1 Підстави та процесуальний порядок внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до Єдиного реєстру досудових розслідувань

Злочини, що пов'язані з привласненням грошових коштів службовою особою, фіктивне підприємництво, легалізація (відмивання) грошових коштів, службове підроблення, зловживання повноваженнями та впливом, одержання неправомірної вигоди, як і більшість службових злочинів характеризується специфікою початку їх досудового розслідування. Не є виключенням з цього правила початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях про злочини, які вчиняються у сфері здійснення процедур із державними закупівлями. Це, передусім, зумовлене специфікою предмета безпосереднього злочинного посягання, способами його вчинення, високою латентністю вказаного злочину, що обумовлена, у т.ч. різноманітними способами приховування злочину.

Початок досудового розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель (внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань), передбачає встановлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [114]. Ці обставини передусім повинні підтверджувати наявність таких елементів складу кримінального правопорушення, як його об'єкт і об'єктивна сторона [90, с. 309]. При цьому, такі обставини, що можуть свідчити про вчинення злочину, містяться в приводах для початку досудового розслідування.

Водночас, як вірно стверджується, початку досудового розслідування

кримінального провадження, у т.ч. вчиненого у сфері здійснення державних закупівель, передує встановлення підстав для внесення реєстраційного запису до Єдиного реєстру досудових розслідувань [242], які містяться у приводах (джерелах). Тобто, на стадії прийняття заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення чи самостійного виявлення ознак кримінального правопорушення слідчий, детектив або прокурор при прийнятті процесуального рішення про реєстрацію отриманої інформації в ЄРДР передусім визначається з приводами та підставами для початку кримінального провадження [75, с. 52–57; 176]. І після цього, здійснюється процесуальний порядок внесення відомостей до ЄРДР.

Варто зазначити, що від обставин, які містяться в приводах та є підставою для внесення відомостей до ЄРДР, залежить початковий та подальший етап збирання, перевірки та оцінки доказів під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

У доповнення наведеного видається вірною думка про те, що на початковому етапі процесу доказування вся інформація, яка знаходиться в орбіті слідства і має значення для розв'язання питань про винуватість підозрюваного, носить не достовірний, а скоріш за все ймовірний характер. Власне, у процесі розслідування ці ймовірні знання повинні перетворитися на достовірні [142, с. 92]. Отже, використовуючи термінологію «обставини, що можуть свідчити», законодавці вказують на те, що уповноважена особа, одержавши повідомлення з будь-якого джерела (приводів) про вчинення кримінального правопорушення, оцінює наявність ознак ймовірного злочину, що містяться в приводах і є підставою для внесення відомостей до ЄРДР. Тобто, за результатами цієї оцінки приймається рішення про внесення відомостей до ЄРДР або відмова у внесенні відомостей до ЄРДР.

Дослідженню особливостей підстав, приводів і процесуального порядку внесення відомостей до ЄРДР присвячено низку праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців [3; 5; 24; 73; 75; 95; 112; 124; 170]. Однак особливості підстав, приводів і процесуального порядку внесення відомостей до ЄРДР про

злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, на сьогоднішній день не досліджувались, у зв'язку з чим підтверджується актуальність даного питання. У доповнення, з аналізу матеріалів кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель [28-35; 106], можна зробити висновок, що на початку досудового розслідування злочинів даної категорії у діяльності слідчих виникає низка проблемних питань, що негативно позначається на ефективності та результативності досудового розслідування, законності та обґрунтованості рішень, які приймаються слідчим. Як приклад, слідчим, детективом, прокурором у процесі дослідження інформації, що міститься у заяві, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення встановлено факт вимагання неправомірної вигоди за здійснення процедур під час державних закупівель, тобто тяжкий злочин. Проте, вже після проведення НСРД встановлено, що даний злочин не є тяжким, оскільки дії особи не пов'язані з вимаганням неправомірної вигоди.

З огляду на наведене виникає потреба у дослідженні проблемних питань визначення підстав і приводів для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель.

Відкриття кримінального провадження є першою, початковою стадією кримінального процесу, на якій компетентні органи встановлюють приводи та підстави, необхідні для того, щоб прийняти рішення про його відкриття. При цьому, уповноважена особа досконало перевіряє дані для прийняття рішення [147, с. 489]. При цьому, на етапі відкриття кримінального провадження перед слідчими стоїть одне завдання: з'ясувати чи містяться в діянні ознаки злочину, і чи немає обставин, які згідно із законом перешкоджають відкриттю кримінального провадження. Вирішення даного завдання відбувається за допомогою фіксації первинних відомостей про підготовлюваний або вчинений злочин, пов'язаний з проведенням державних закупівель, оперативної перевірки отриманих відомостей, встановлення факту наявності або відсутності всіх передумов, необхідних для відкриття кримінального провадження тощо.

Безперечно, відомості про злочини можуть бути отримані тільки з тих джерел, які є законними приводами для відкриття кримінального провадження, вони одночасно є приводами для початку кримінальної процесуальної діяльності [114; 147, с. 490]. Отже, насамперед нами буде з'ясовано приводи для внесення відомостей в ЄРДР та початку досудового розслідування.

Положеннями чинного КПК України не закріплено чітких підстав і приводів для внесення відомостей до ЄРДР, які, наприклад, були закріплені в КПК України 1960 р. [115]. Так, аналіз положень ч. 1 ст. 214 КПК України [114] та Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань [185] надає право стверджувати, що приводами є: заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення ознак злочину слідчим, детективом, прокурором [114; 185]. Наведений перелік приводів є загальним і, на нашу думку, не повною мірою відображає зміст приводів для внесення відомостей в ЄРДР та початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних із проведенням державних закупівель.

Проте, з огляду на зарубіжну практику, у Кримінально-процесуальних кодексах окремих країн передбачено більш ширший перелік приводів. Так, ст. 150 КПК Киргизької Республіки встановлено, що уповноважена посадова особа органу дізнання, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту отримання заяви, повідомлення про вчинений злочин або проступок, або при безпосередньому виявленні обставин, які свідчать про вчинений злочин, проступок, виділенні матеріалів кримінальних справ і справ про проступки, а також при надходженні матеріалів досудового провадження з іноземної держави зобов'язані внести відповідні відомості до Єдиного реєстру злочинів і проступків [235]. Тобто, відповідно до КПК Киргизької Республіки приводами є заява, повідомлення про вчинення злочину чи проступку, виявлення безпосередньо уповноваженою особою, виділені матеріали та надходження матеріалів з іншої країни.

За КПК Республіки Казахстан приводами для початку досудового розслідування (реєстрації заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення

в Єдиному реєстрі досудових розслідувань) є достатні дані, які вказують на ознаки кримінального правопорушення, за відсутності обставин, що виключають провадження у справі, а саме: 1) заяву фізичної особи або повідомлення службової особи спеціально уповноваженого органу або особи, яка виконує управлінські функції в організації, про кримінальне правопорушення або безвісне зникнення особи; 2) явка з повинною; 3) повідомлення в засобах масової інформації; 4) рапорт посадової особи органу кримінального переслідування про правопорушення, яке готується, вчиняється чи вчинено (ст. 180) [236]. Як бачимо, в КПК Республіки Казахстан виокремлено такі приводи, як повідомлення в засобах масової інформації та явка з повинною.

Отже, з огляду на зарубіжні норми, що передбачають перелік приводів для початку досудового розслідування (реєстрації заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення в ЄРДР), вважаємо актуальним і необхідним приводом – надходження матеріалів провадження в порядку міжнародного співробітництва, особливо це стосується злочинів, вчинених у сфері здійснення процедур із державними закупівлями, коли виконавцем умов договору є зарубіжна компанія або ж українська компанія є переможцем тендеру на території іншої країни.

Достатньо ґрунтовно до дослідження питання приводів підійшов М. А. Погорецький, який зазначав, що приводом для початку досудового розслідування є передбачений кримінально-процесуальним законом акт вольової дії особи, адресований уповноваженим суб'єктам кримінального провадження, чи вольовий акт уповноваженого суб'єкта, спрямований на реалізацію ним своїх повноважень, що є юридичним фактом, у результаті якого уповноважений суб'єкт кримінального провадження отримує відомості про обставини, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, що є підставами для формування у нього внутрішнього переконання для внесення таких відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та про необхідність початку досудового розслідування [170, с. 96]. Тобто, приводом для початку досудового розслідування, у т.ч. по злочинах, вчинених у сфері державних закупівель, є

джерела інформації про вчинені або підготовлювані діяння, передбачені законом України про кримінальну відповідальність, яка надійшла до слідчого, прокурора, судді [5, с. 176].

На думку Р. Б. Мкртчян-Марк приводами для внесення відомостей до ЄРДР є: повідомлення потерпілого про вчинення кримінального правопорушення; повідомлення правоохоронного органу, яким затримано підозрюваного під час вчинення злочину; явка з повинною; повідомлення опубліковані в пресі [147, с. 490-491]. Досить детально приводи розкриті Ю. П. Аленіним, яким запропоновано внести зміни до КПК України, якими передбачити, що приводами (джерелами) для початку досудового розслідування є: заява або повідомлення підприємства, установи, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян; повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали особу за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення без ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання; явка з повинною; повідомлення про вчинення або про підготовлювані кримінальні правопорушення, які отриманні з інших джерел [5, с. 181]. У доповнення, вірно зазначається, що приводами для відкриття кримінального провадження можуть бути такі джерела, з яких уповноваженій особі стає відомо про вчинення злочину та його обставини [230, с. 200].

В. В. Кікінчуком виділено такі приводи внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з викраденням бюджетних коштів, у т.ч., на нашу думку, пов'язаних із державними закупівлями, а саме: 1) отримання слідчим матеріалів досудового розслідування, що виділені прокурором в окреме провадження. Вказана обставина здебільшого виявляється слідчим під час розслідування певного кримінального провадження та з подальшим повідомленням прокурора, оскільки саме останньому належить право об'єднання чи виділення матеріалів кримінальних проваджень; 2) внесення слідчим відомостей до ЄРДР після самостійного виявлення ним з відповідного джерела обставин, що свідчать про вчинення злочину. Дана обставина є не досить розповсюдженою, оскільки для внесення відомостей до ЄРДР про злочини,

пов'язані з проведенням державних закупівель, необхідне документальне підтвердження факту вчинення злочину (акт перевірки, ревізії тощо); 3) відкриття слідчим кримінального провадження після подання заяви суб'єктом господарської діяльності, повідомлення банківською установою про вчинене кримінальне правопорушення; 4) відкриття слідчим кримінального провадження за результатами проведеної перевірки органами Державної аудиторської служби України. Проаналізовані нами матеріали кримінальних проваджень дозволили дійти висновку, що саме вказана підстава є найрозповсюдженішою для внесення відомостей до ЄРДР про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель [89, с. 132–135].

Виходячи з вказаного вище та аналізу слідчої і судової практики, можемо зробити висновок, що приводами для початку досудового розслідування є відомості про обставини, що можуть свідчити про підготовку або вчинення таких протиправних діянь, а саме: заява, в письмовій та усній формі, від потерпілого або його законного представника; повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян; протокол про прийняття усної заяви про злочин; повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення злочину або з поличним; з'явлення із зізнанням (заява або протокол); безпосереднє виявлення під час службової діяльності оперативним підрозділом, слідчим, прокурором або судом ознак злочину; інформація, зібрана в результаті оперативно-розшукової діяльності, тобто пошукової діяльності, спеціально спрямованої на виявлення злочинів; повідомлення, опубліковані в пресі, або які набули розголосу за допомогою інших засобів масової інформації.

Загалом же, враховуючи думку практичних працівників (слідчих, детективів, прокурорів), приводами для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, є:

а) заява, повідомлення (учасника конкурсних торгів (торгів), особи, якій відомо про обставини вчинення злочину, представника громадської організації

тощо) – 24,3 %;

б) повідомлення державних установ (Державної аудиторської служби України, Антимонопольного комітету, Державної служби фінансового моніторингу, Державної фіскальної служби України), правоохоронних органів (підрозділи захисту економіки Національної поліції України, контррозвідального захисту інтересів держави в сфері економічної безпеки Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідування) – 34,7 %;

в) самостійне виявлення слідчим, детективом, прокурором обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину (78,4 %) з таких джерел, як: відомості, здобуті під час розслідування іншого кримінального провадження (14,3 %); результати оперативно-розшукової діяльності (18,5 %); аналіз публікацій, розміщених в засобах масової інформації, у т.ч. мережі Інтернет – 7,8 %. В. В. Дараганом вірно визначаються джерела отримання такої інформації, серед яких можна виділити такі: працівники підприємств-замовників конкурсних торгів (члени комітету з конкурсних торгів, працівники технічних відділів, працівники бухгалтерії, представники учасників процедур конкурсних торгів тощо). Однак останні, як правило, не підтримують неофіційні зв'язки з представниками правоохоронних органів; контролюючі органи; представники учасників процедури закупівель – у більшості випадків мають інформацію про порушення, які стосуються процедури конкурсних торгів, тобто ті порушення, котрі було вчинено до визначення переможця [52, с. 4].

При цьому, з огляду на особистий досвід роботи детективом НАБУ, а також ураховуючи думку детективів НАБУ, під час самостійного виявлення обставин можливого вчинення злочину детектив НАБУ уповноважений здійснювати такі дії:

– здійснити аналіз відкритих джерел щодо проведення тендеру (43,7 %). Передусім, детектив НАБУ відповідно до законів України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про Національне антикорупційне бюро України» здійснює моніторинг інформації, що розміщена в мережі Інтернет (у т.ч.

публікацій, журналістських розслідувань, результатів тендеру тощо). З урахуванням цього, цілковито вірним є твердження, що засоби масової інформації в мережі Інтернет є перспективним джерелом інформації під час виявлення злочинів у сфері державних закупівель [52, с. 8-9]. Адже, сьогодні на Інтернет-ресурсах розміщується інформація про проведення державних закупівель, одним з яких є ресурс «ProZorro (публічні закупівлі)», а також на офіційних сайтах державних установ розміщується інформація з оголошення про проведення тендеру тощо. Відповідно, детектив, аналізуючи інформацію щодо процедури державної закупівлі у співставленні із відомостями про суб'єкта-переможця тендеру (офіційний сайт юридичної особи, база даних контролюючих і правоохоронних органів), у разі виявлення ознак вчинення злочинів у сфері державних закупівель (у т.ч. іншого злочину), приймає рішення про внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування з метою збирання доказів процесуальними засобами;

– надати запит до державної установи про використання коштів Державного бюджету України (38,3 %). Зокрема, відповідно до ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», детектив НАБУ має право витребувати за рішенням керівника структурного підрозділу Національного бюро та одержувати в установленому законом порядку у вказаному в запиті вигляді та формі від інших правоохоронних і державних органів, органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для виконання обов'язків Національного бюро, у т.ч. відомості про майно, доходи, видатки, фінансові зобов'язання осіб, які ними декларуються у встановленому законом порядку, відомості про використання коштів Державного бюджету України, розпорядження державним або комунальним майном (ст.) [187]. Враховуючи таке право, детектив, з метою виявлення обставин, що свідчать про вчинення злочину у сфері державних закупівель, відповідно до Закону [187] має право витребувати документацію (інформацію) щодо процедур із державними закупівлями, а вже на основі аналізу одержаної інформації чи документів, за наявності обґрунтованих підстав приймати рішення про внесення відомостей до

ЄРДР. Також, в окремих випадках (8,5 % опитаних детективів такої думки), приймається рішення щодо подальшої перевірки інформації про можливий факт вчинення злочину, наприклад, під час проведення оперативно-розшукової діяльності;

– проаналізувати державні бази даних (про рух коштів і товару, реєстр речових прав, надання довіреностей, про доходи особи чи підприємства) (35,9 %). Так, детектив, з урахування можливостей доступу до таких баз даних, як: інформаційний ресурс Державної фіскальної служби України; дані платників ПДВ; безкоштовний витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; пошук відомостей у Єдиному ліцензійному реєстрі; Єдиний реєстр громадських формувань; інформація по фондовому ринку; реєстр компаній Республіки Кіпр; база даних офшорних компаній (Панамський реєстр) [190] тощо, має право виявляти обставин, що свідчать про вчинення злочину у сфері здійснення державних закупівель. Як приклад, детективом встановлено факт проведення державної закупівлі, проте, з різних причин у т.ч. суб'єктивного бачення щодо правомірності дій особи-переможця тендеру. У такому разі, детективом може бути проведено аналіз діяльності відповідної юридичної особи (наявність ліцензії на певний вид діяльності, рахунки тощо). За результатами аналізу відповідних баз встановлюються можливі обставини вчинення злочину у сфері державних закупівель.

Наведене надає можливість детективам НАБУ виявити обставини, що свідчать про вчинення злочину у сфері державної закупівлі, з урахуванням повноважень, якими він користується.

Надалі, на нашу думку, потрібно дослідити підстави внесення відомостей до ЄРДР. Так, з огляду на положення ч. 1 ст. 214 КПК України, підставою для внесення відомостей до ЄРДР є обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [114].

О. В. Ткач, досліджуючи окремі наукові думки щодо початку досудового розслідування, зазначав, що підставою для внесення відомостей до ЄРДР є:

причина, достатній привід, що виправдовує що-небудь [230, с. 407]; яку можна вважати передумовою, необхідною для існування яких-небудь явищ та яка може ці явища пояснити [243, с. 345]; є достатні дані, що вказують на ознаки злочину чи кримінального проступку, тобто передбачене кримінальним законом [108, с. 282–283]; виявлення ознак кримінального правопорушення та ознаки складу такого правопорушення, які є обставинами, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [124, с. 89; 230, с. 199]. А з урахуванням ч. 5 ст. 214 КПК України, підставою для початку досудового розслідування є виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела (безпосереднє виявлення під час службової діяльності оперативним підрозділом, слідчим, прокурором або судом ознак злочину, повідомлення, опубліковані в пресі, або які набули розголосу за допомогою інших засобів масової інформації, тощо) та попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність [114; 230, с. 199-200]. Тобто, підставою для початку досудового розслідування є виявлення з будь-якого джерела обставин про вчинене кримінальне правопорушення уповноваженою особою [230, с. 200].

На думку Ю. П. Аленіна, підставою для початку досудового розслідування є наявність достатніх даних, що вказують на ознаки діяння, передбаченого кримінальним законодавством України [5, с. 181]. Наведене розуміння підстав для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування є більш вдалим.

Отже, підстави для внесення відомостей до ЄРДР про вчинення злочинів у сфері державних закупівель закріплені законодавчо, а саме наявність обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину, тобто відомостей про подію злочину у даній сфері.

За результатами проведеного дослідження можна дійти висновку про те, що на сьогодні найрозповсюдженішою підставою для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про злочини, пов'язані з проведенням

державних закупівель, є матеріали контролюючих і правоохоронних органів, таких як: Державна аудиторська служба України, Антимонопольний комітет України, Державна служба фінансового моніторингу України тощо. Проте, слідчому для реєстрації вказаного кримінального провадження варто ретельно вивчати отримані відомості й матеріали та співпрацювати з оперативними працівниками правоохоронних органів, які протидіють злочинам у сфері економіки, оскільки для виявлення та реєстрації відомостей про вказані злочини варто застосовувати засоби та методи економічного аналізу, якими володіють підрозділи протидії злочинам у сфері економіки. На переконання А. М. Меденцева, ці злочини є неявними, і для виявлення їхніх слідів (ознак) і відкриття кримінального провадження потрібні спеціальні прийоми і методи економічного та правового дослідження. Це стосується, передусім, аналізу та оцінки показників господарської діяльності учасників конкурсних торгів, спрямованої на виявлення порушень вимог чинного законодавства. Тому у структурі інформації про ознаки злочинів у сфері державних закупівель переважає інформація, отримана від державних органів, до компетенції яких входить перевірка і контроль за процесом державних закупівель (Державна аудиторська служба України, Рахункова палата України, Антимонопольний комітет України, Державний комітет фінансового моніторингу України, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Держказначейство) [141, с. 125].

При цьому, О. Є. Користін, С. С. Чернявський, В. І. Василичук та інші вчені вірно зазначали, що для внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до ЄРДР, слідчий повинен досліджувати та аналізувати наступні документи: розпорядчі документи замовника стосовно функціонування комітету з конкурсних торгів і річного плану закупівель (наприклад, рішення замовника про утворення комітету з конкурсних торгів); звіти про результати проведення процедур відкритих і двоступеневих торгів; про результати проведення попередньої кваліфікації учасників; про результати проведення процедури запиту цінових пропозицій; про результати проведення процедури закупівлі в одного учасника; протоколи засідань комітету з конкурсних

торгів, у тому числі протоколи розкриття, оцінки, порівняння отриманих (цінових) пропозицій учасників, прийняття рішення про переможця торгів; документацію конкурсних торгів, кваліфікаційну документацію або запит цінових пропозицій; копії інформаційних матеріалів замовника та учасників (оголошення, запрошення, запити, роз'яснення, повідомлення тощо); копії документів, наданих учасниками на запит замовників; оригінали або копії листів погодження у Мінекономіки процедури закупівлі в одного учасника; копії документів, що підтверджують забезпечення пропозиції конкурсних торгів і забезпечення виконання договору про закупівлю (у випадку необхідності надання учасниками / переможцем торгів такого забезпечення); пропозиції учасників торгів, відомості про які зафіксовані у протоколі розкриття цих пропозицій; повідомлення про акцепт пропозиції учасника торгів і повідомлення учасникам про результати проведеної процедури закупівлі; укладені договори про закупівлю [102, с. 42].

З огляду на наукові праці [39; 89; 102; 141] щодо підстав процесуального порядку внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також беручи до уваги результати опитування 100 % слідчих (Додаток Б) та власні наукові підходи, можна визначити найбільш типові підстави для внесення відомостей до ЄРДР про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до яких відносяться:

- відкриття слідчим кримінального провадження за результатами надходження матеріалів від органів державного фінансового контролю, зокрема: Державної аудиторської служби України, Антимонопольного комітету України, Державної служби фінансового моніторингу України. Вказані відомості, зазвичай, відображаються в матеріалах документальних перевірок (ревізій) та, як правило, включають в себе акт ревізії, довідку про результати перевірки чи скарги учасника конкурсних торгів із зазначенням відповідних порушень – 82,1 % опитаних слідчих, детективів;

- відкриття слідчим кримінального провадження за матеріалами оперативного підрозділу, як правило, працівників Департаменту захисту економіки Національної поліції України та відповідних підрозділів боротьби з

економічною злочинністю Служби безпеки України, здійсненого за результатами моніторингу проведення державних закупівель. На нашу думку, вказана підстава внесення відомостей до ЄРДР є найбільш розповсюдженою й типовою. Зазначене пояснюється тим, що на початковому етапі відбувається моніторинг веб-порталу державних і комерційних закупівель, наприклад, на сайті ProZorro (публічні закупівлі), де у відкритому доступі можна ознайомитись з інформацією про проведення державних закупівель, замовника, учасників, документи, які подаються останніми для їх аналізу та співставлення фактично виконаних робіт, поставки товарів чи надання послуг, що проводиться до внесення відомостей в ЄРДР (100 % опитаних слідчих);

– відкриття слідчим кримінального провадження за ознаками злочинів, вчинених у сфері державних закупівель, виявлених під час розслідування іншого злочину. Вказаний випадок є найбільш сприятливим, оскільки дозволяє слідчому в рамках розслідуваного кримінального провадження використати весь спектр слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження для виявлення ознак нового кримінального правопорушення, пов'язаного з проведенням державних закупівель. Слідчий, у цьому випадку, має можливість звернутися до слідчого судді з клопотанням про призначення та проведення позапланової документальної перевірки тих чи інших суб'єктів господарської діяльності, проведення якої доручається Державній аудиторській службі України (72,1 % опитаних слідчих);

– відкриття кримінального провадження після ведення оперативно-розшукових справ щодо встановлення факту порушення законодавства у сфері державних закупівель. Вказані підстави є найбільш сприятливими для проведення доказування, яке пояснюється тим, що на момент внесення відомостей до ЄРДР, слідчий та оперативні працівники, які здійснюють супровід кримінального провадження, повною мірою обізнані про механізм вчинення злочину у сфері державних закупівель, осіб, які до цього причетні, способи маскування вчинення злочину та місце зберігання доказів протиправної діяльності. В такому разі, після внесення відомостей до ЄРДР слідчий за участі оперативних працівників

здійснює збирання доказів, які підтверджують факт вчинення злочину, та ініціює проведення необхідних експертиз задля документального підтвердження розміру заподіяної шкоди (19,3 % опитаних слідчих);

– відкриття кримінального провадження після надходження від інших учасників конкурсних торгів (тендеру). Зазначена підстава полягає у наданні інформації про вчинення злочину від особи, яка бере участь у проведенні державної закупівлі, щодо зловживань, вчинених представниками тендерного комітету. У такому випадку зазначена інформація може полягати у тому, що безпосередньо від учасника конкурсних торгів вимагають неправомірну вигоду, а від члена тендерного комітету всупереч тендерним умовам –найбільш економічно вигідних пропозицій, прийняття рішення на користь учасника, який не підходить під тендерні умови, чи його пропозиція є набагато вище ринкової (27,4 % опитаних слідчих) (Додаток Б).

При цьому, на думку А. М. Меденцева, при внесенні відомостей до ЄРДР про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, акцент потрібно робити не стільки на суб'єкті звернення до органу досудового розслідування, скільки на змістовній частині такого звернення чи поданих матеріалів. Так, якщо це матеріали досудового розслідування, які були виділені прокурором в окреме провадження, то потрібно визначити, з чого вони складаються і чим вони відрізняються, наприклад, від матеріалів перевірки органами Державної аудиторської служби України [141, с. 124].

Наведене дає можливість припустити, що підстави для внесення відомостей до ЄРДР про вчинення досліджуваного злочину можна розглядати за такими групами: ті, що безпосередньо передбачають факт вчинення або підготовки до вчинення злочину; ті, що не містять безпосередніх ознак вчинення злочину та потребують додаткової перевірки процесуальними засобами. Наприклад, останніми можуть бути підстави, що містяться в Інтернет-публікаціях, отримані під час конфіденційного співробітництва. Проте, отримати докази вчинення злочину можна лише за допомогою процесуальних дій, передусім, негласних слідчих (розшукових) дій.

Отже, підстави для внесення відомостей до ЄРДР про вчинення злочинів у сфері державних закупівель закріплені законодавчо та полягають у наявності обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину, тобто відомостей про подію злочину у даній сфері.

І на останок, нами буде окреслено окремі питання процесуального порядку внесення відомостей до ЄРДР. Положеннями КПК України [114] та Порядку ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань [185] закріплено загальні вимоги до процесуального порядку внесення відомостей до ЄРДР, зокрема, це прийняття та оформлення заяви, повідомлення та його реєстрація шляхом внесення відомостей до ЄРДР. Так, ч. 1 ст. 214 КПК України передбачено, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і розпочати розслідування [114]. Отже, як вірно зазначають О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, Л. М. Лобойко, З. М. Саїдова, протягом 24 годин здійснюється перевірка заяв, повідомлень та інших відомостей про кримінальні правопорушення, без формальної реєстрації цієї інформації в ЄРДР [12, с. 7]. При цьому, при внесенні відомостей до ЄРДР, тобто реєстрації, уповноваженою особою (прокурором, керівником органу досудового розслідування, слідчим, детективом) вносяться обставини, що надають можливість стверджувати про кримінальне правопорушення, яке готується, вчинене чи вчиняється. При цьому поміж важливих відомостей, що потребують внесення, можна виокремити вид кримінального правопорушення, кваліфікуючі ознаки, які можуть свідчити про його тяжкість, у т.ч. об'єкт та об'єктивну сторону цього злочину.

З наведеного вбачається, що перевірка заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, у т.ч. вчинені у сфері державних закупівель, може здійснюватися виключно в межах 24 год з моменту її/його надходження. Проте, така перевірка може здійснюватись слідчим шляхом огляду місця події,

який може проводитися до внесення відомостей в ЄРДР та залучення співробітників оперативного підрозділу, які в межах оперативно-розшукового законодавства мають право перевіряти інформацію про вчинення злочину. А детектив, своєю чергою, має право без залучення співробітника оперативного підрозділу самостійно здійснити таку перевірку. Утім, наприклад, в системі МВС України ведеться єдиний облік заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події [183]. Після внесення відомостей до єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, інформація перевіряється і за наявності обґрунтованих підстав відомості вносяться до ЄРДР.

З прийняттям КПК України, науковцями висловлювалися різні погляди щодо ліквідації дослідчої перевірки, зокрема, за підтримку новацій КПК України виступали О. Ю. Татаров [227] та В. І. Фаринник [241]. Ю. П. Аленін зазначав, що строк перевірки заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення повинен бути не менший як 10 діб [4, с. 202], І. В. Чурікова, аналізуючи положення кримінально-процесуального закону Російської Федерації [237], вказувала на достатньо вдалий строк три доби [253, с. 230].

При цьому, проаналізовані нами матеріали кримінальних проваджень [28-29; 34] та соціологічне опитування слідчих, детективів, прокурорів надають право стверджувати, що нерідко інформація, одержувана правоохоронними органами на початковому етапі, настільки неконкретна і обмежена, що практично немає підстав для відкриття кримінального провадження (31,2 %). Проте, відомо, що провадження може бути розпочато лише тоді, коли є достатні дані, які вказують на ознаки складу злочину, при цьому достатність даних оцінюється в кожному конкретному випадку за внутрішнім переконанням слідчого. В окремих випадках слідчим, прокурором вносяться відомості до ЄРДР щодо вчинення злочину в сфері державних закупівель (у т.ч. під впливом громадськості) за відсутності обґрунтованих підстав, які свідчать про безпосередню підготовку або вчинення цього злочину. Також, трапляються ситуації, коли інформація одержана у процесі аналізу повідомлень від

конфіденційних співробітників, відомостей з відкритих Інтернет-ресурсів чи анонімного повідомлення (47,8 %), не містить в повному обсязі обставин вчинення злочину у сфері здійснення державної закупівлі. Відповідно, до ЄРДР вносяться відомості, що не містять ознак вчинення злочину. Проте, такі дії здійснюються з метою перевірки та встановлення обставин вчинення злочину процесуальними засобами (аудиторська ревізія, судово-бухгалтерська, судово-економічна експертизи тощо).

Отже, не вдаючись у детальний аналіз особливостей процесуального порядку внесення відомостей до ЄРДР, що закріплені у нормативних актах, а також вироблений практикою, вважаємо, що процесуальний порядок внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до Єдиного реєстру досудових розслідувань передбачає:

- дотримання кримінальних процесуальних норм (такої думки 98,3 % опитаних прокурорів, слідчих, детективів);
- вивчення отриманих відомостей, інформації, що містять обставини можливого вчинення злочину (97,1 %);
- залучення спеціаліста для надання правової оцінки (консультації) законності проведення операцій з державними закупівлями (23,7 %).

Окремо необхідно вказати на певну специфіку внесення відомостей детективом Національного антикорупційного бюро України до ЄРДР про вчинення злочинів у сфері державних закупівель, а саме:

по-перше, можливість внесення відомостей до ЄРДР з урахуванням обставин, що можуть свідчити про вчинення даного кримінального правопорушення, викладені у повідомленні, заяві тощо. За таких умов, детектив у процесі аналізу відомостей, викладених у повідомленні, заяві, має право додатково, у межах 24 год з моменту їх надходження, перевірити обставини, викладені у них, наприклад, оперативно-розшуковими засобами, чи проаналізувати інформацію з доступних підрозділам НАБУ баз даних;

по-друге, самостійна перевірка або виявлення інформації про вчинення кримінального правопорушення. Так, детектив НАБУ відповідно до законів

України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про Національне антикорупційне бюро України» з метою виявлення інформації про вчинення злочину у сфері здійснення державних закупівель або перевірки такої інформації здійснює: опитування осіб; порушує в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та бере участь в їх проведенні; ознайомлюється з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій (ст. 8 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» [188]); надає запит до державної установи про перевірку фінансово-господарської діяльності певною установою або проведення операцій під час державних закупівель; знайомиться в державних органах, органах місцевого самоврядування із документами та іншими матеріальними носіями інформації; отримує від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств та організацій незалежно від форми власності інформацію про операції, рахунки, вклади, правочини фізичних та юридичних осіб; залучає на добровільній основі, зокрема на договірних засадах, кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких установ, організацій, контрольних і фінансових органів (ст. 17 ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України» [187]), а також здійснює аналіз інформаційних баз даних державних установ).

Отже, детектив НАБУ під час перевірки інформації про вчинення злочину у сфері здійснення державних закупівель або перевірки такої інформації може здійснювати такі дії: опитувати осіб задля отримання інформації про процедуру державної закупівлі; надавати запит на одержання документів, інформації про процедуру державної закупівлі, обставини торгів, виконання умов угоди тощо; одержувати інформацію від банківських установ про можливий рух державних коштів, наданих з метою виконання умов державної закупівлі; залучати спеціаліста з метою попереднього дослідження документації, інформації щодо процедури із державної закупівлі; аналізувати інформацію, що міститься в базах

даних про суб'єкта-виконавця державної закупівлі.

Внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань означає початок проведення досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень. У межах досудового розслідування здійснюється збирання доказів, їх перевірка, встановлюються фактичні обставини вчинення кримінального правопорушення, особи, які його вчинили, тощо [40, с. 72].

Відповідно до чинного КПК України процесуальна діяльність розпочинається зі стадії досудового розслідування, яка відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [114].

Відкриття кримінального провадження є початковим етапом кримінального процесу. При цьому, слід враховувати, що проведення слідчих (розшукових) дій до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, за винятком огляду місця події, не допускається. На стадії відкриття кримінального провадження створюються лише передумови для реалізації слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, як засобів збирання доказів.

Отже, у підрозділі нами визначено приводи та підстави для внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а також окреслено окремі питання процесуального порядку внесення відомостей до ЄРДР щодо цього злочину.

3.2 Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, а також інші засоби збирання доказів

Досудове розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, полягає у проведенні цілого комплексу слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукові) дій, спрямованих на отримання доказів у кримінальному провадженні. Проте, слід наголосити, що отримання доказів під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, предметом яких є державні закупівлі, відрізняється від досудового розслідування інших категорій злочинів, що перш за все обумовлено предметом вчинення злочину та специфікою його приховування. Тому на даний час питання щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, вимагає нових наукових підходів і вдосконалення методики існуючих задля захисту інтересів держави під час проведення державних закупівель.

Окремі питання проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних із проведенням державних закупівель, досліджено низкою науковців, таких як Л. І. Данченко, В. В. Дараган, Ю. С. Доліновський, А. М. Мединцев, О. С. Мельников, Р. Л. Степанюк та ін. В працях наведених авторів розкриваються криміналістичні аспекти проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування досліджуваних видів злочинів, про що нами вже зазначалося. При цьому, у працях наведених науковців не повною мірою окреслюються питання проведення цих процесуальних дій як засобів збирання доказів.

У Кримінальному процесуальному кодексі України передбачено, що слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або

перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ст. 223 КПК України) [114], а негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 246 КПК України) [114]. У доповнення, зазначимо, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД, а сторона захисту може ініціювати їх проведення (ст. 93 КПК України) [114]. Наведене свідчить, що проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД є основним засобом збирання та перевірки доказів у кримінальних провадженнях, у т.ч. про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. Про це також свідчить анкетування практичних працівників, зокрема, на думку 92,4 % опитаних прокурорів, 93,4 % слідчих та 78,8 % детективів, засобами збирання доказів є слідчі (розшукові) дії та НСРД. Що ж стосується збирання доказів іншими засобами (матеріали одержані під час надання запитів, проведення аудиторських ревізій тощо), то, на думку прокурорів, їх відсоткову долю складають 7,6 %, слідчих – 6,6 % та детективів – 21,2 %.

Безумовно, в процесі аналізу наведеного нами поняття слідчих (розшукових) дій можна говорити про те, що законодавцем не повністю розкрито зміст даних дій під час збирання доказів. І, як результат, це може породжувати неоднозначні підходи науковців і практиків до їх розуміння, що створюватиме певні складнощі під час застосування [126, с. 107]. При цьому, Б. Є Лук'янчиков та Є. Д. Лук'янчиков зазначали, що більш вдале визначення слідчих (розшукових) дій сформульоване І. В. Басистою, В. І. Галаганом, Ж. В. Удовенко, якими акцентовано увагу на їх внутрішньому змісті (сукупність операцій і прийомів), забезпеченні їх здійснення державним примусом і цільовому призначенні (для виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, які мають значення у кримінальному провадженні). Незважаючи на більший обсяг, такі поняття дозволяють розкрити внутрішній зміст слідчих (розшукових) дій, їх інформаційно-пошуковий характер, забезпеченість здійснення заходами

процесуального примусу. Позитивним можна вважати і те, що в таких визначеннях мова йде про виявлення, фіксацію та перевірку не доказів, як вважають деякі автори, а фактичних даних, інформації, відомостей, які за відповідних умов можуть стати основою для формування судових доказів. Основу слідчих (розшукових) дій становлять окремі методи пізнання – візуальне спостереження, опитування, сприйняття, пошук, порівняння, відтворення, дослідження, які супроводжуються закріпленням (фіксацією та засвідченням) одержаної інформації чи висновків дослідження спеціалістами у відповідних процесуальних документах [14, с. 83; 125, с. 95]. На наше переконання, не вдаючись у подальшу дискусію щодо термінології слідчих (розшукових) дій, яке достатньо ґрунтовно досліджено в наукових працях, вважаємо, що ключовим є те, що слідчі (розшукові) дії, у т.ч. НСРД, надають можливість виявити, встановити, зафіксувати та перевірити докази по кримінальних провадженнях, у т.ч. вчинених у сфері державних закупівель.

Враховуючи предмет нашого дослідження, нами було проаналізовано матеріали кримінальних проваджень й опитано прокурорів, слідчих, детективів щодо розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, і встановлено, що найбільш ефективними слідчими (розшуковими) діями та негласними слідчими (розшуковими) діями, за допомогою яких збираються докази, є: обшук (такої думки 89,5 % опитаних респондентів), огляд документів (85,3 %), допит (37,8 %), судова експертиза (78,4 %), аудіо-, відеоконтроль особи (67,4 %) та аудіо-, відеоконтроль місця (45,6 %), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (67,4 %), зняття інформації з електронних інформаційних систем (23,5 %), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (14,2 %), моніторинг банківських рахунків (15,5 %) (Додаток Б).

Як вже нами зазначалося, кримінальні правопорушення, вчинені під час здійснення процедур із державними закупівлями, мають прихований характер їх вчинення, і у більшості випадків є латентними. Це зумовлено тим, що зацікавленими у вчиненні злочину суб'єктами є представники держави, які

виступають від її імені під час здійснення процедур із державними закупівлями, а також переможці (виконавці) державної закупівлі. Поряд з цим, передчасна обізнаність осіб, причетних до вчинення злочину, може призвести до знищення, заміни об'єктів (предметів, документів), які є доказами вчинення злочину.

У першу чергу, на нашу думку, потрібно дослідити проведення слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів. Хоч і розслідування злочинів, вчинених у сфері здійснення державних закупівель й має певну специфіку, зокрема, як нами й зазначалося, фіксація спочатку негласними засобами, потім гласними. Проте, КПК України передбачає необхідність проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, як приклад, допит, огляд місця події тощо, а в разі відсутності можливості здобуття доказів гласними засобами, проводяться НСРД за наявності відповідних підстав. Так, нами зазначалося, що основними слідчими (розшуковими) діями під час розслідування злочинів, вчинених у сфері здійснення державних закупівель, є обшук, огляд документів, допит, судова експертиза.

Особливістю злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, є те, що дії злочинців з підготовки, вчинення і приховування злочину знаходять передусім документальне відображення. Тому при їх розслідуванні невідкладною слідчою (розшуковою) дією є обшук, спрямований на виявлення і вилучення різного роду документів, у яких знайшли відображення процедури конкурсних торгів і прийняті рішення, а також фінансово-господарські операції при виконанні укладених договорів [140, с. 118].

Ефективність проведення обшуку залежить від всіх його етапів, починаючи від підготовки, проведення обшуку та оцінки отриманих результатів.

Кожний етап відіграє важливу роль, наприклад, якщо слідчий чи прокурор підготується до проведення обшуку, проте проведе його із процесуальними помилками, то всі докази, отримані в ході вказаної слідчої (розшукової) дії, можуть бути визнані судом недопустимими.

Ретельна підготовка до проведення обшуку, як правило, відіграє важливу

роль для ефективності його проведення та збирання доказів про злочини у сфері державних закупівель. Так, 75,4 % опитаних слідчих, детективів і прокурорів повідомили, що в разі ефективної підготовки до проведення обшуку, ретельна розстановка сил і засобів дає результати у збиранні доказів про злочини, які вчиняються у сфері державних закупівель (Додаток Б).

Обшук при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель спрямований, насамперед, на виявлення і вилучення різного роду документів [138, с. 110]. Документи є базовою ланкою в системі доказування у кримінальних провадженнях даної категорії, тому слідчому, прокурору перед проведенням обшуку необхідно визначити вичерпний перелік необхідних для вилучення документів.

Зазначимо, що інформація про необхідність проведення обшуку під час збирання доказів про злочини, пов'язані з державними закупівлями, може міститися в:

- результатах перевірки аудиторської служби (38,6 %), зокрема, акти ревізій, повідомлення тощо;
- матеріалах податкової інспекції (9,4 %) щодо перевірки дотримання податкового законодавства;
- матеріалах фінансового моніторингу (3,7 %), проведеного Державною службою фінансового моніторингу, зокрема, якщо суб'єктом підприємницької діяльності здійснюються підозрілі фінансові операції;
- тимчасовому доступі до речей та документів (37,5%), після аналізу, дослідження вилучених документів, речей чи інформації;
- одержаних результатах (інформації) при проведенні зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (38,1 %).

Слід враховувати те, що визначення та вилучення переліку документів, потрібних для доказування злочинів у сфері державних закупівель, є основним завданням обшуку. Тому слід зазначити, що для ефективного проведення обшуку доцільно залучати працівників Державної аудиторської служби України, які мають досвід проведення перевірок здійснення державних закупівель.

Безперечно, на практиці виникають проблеми щодо залучення таких працівників, які полягають у тому, що органи Державної аудиторської служби України мають свою планову роботу та завдання. У таких випадках слідчому, детективу доцільно перед проведенням обшуку хоча б отримати кваліфіковану консультацію у працівника, який володіє відповідними знаннями.

До даних документів відносяться: рішення комітету з конкурсних торгів (службових осіб замовника, призначених відповідальними за організацію та проведення процедур закупівлі), установчі документи підприємства (фізичної особи – підприємця) – переможця конкурсних торгів, договори, укладені замовником з підприємством – переможцем конкурсних торгів щодо закупівлі товару, робіт чи послуг, документи, що засвідчують якість закупленого товару (сертифікати якості тощо), бухгалтерські (фінансові) документи, які засвідчують оплату закупленого товару, документи, що визначають статус і повноваження осіб, причетних до правопорушень при здійсненні державних закупівель [140, с. 120], інші документи щодо фінансово-господарських взаємовідносин замовника та переможця конкурсних торгів по інших проведених закупівлях, в яких можуть бути виявлені аналогічні кримінальні правопорушення.

Важливим завданням, пов'язаним із забезпеченням документальної доказової бази, є визначення місця ймовірного знаходження документів щодо здійснення процедур з державної закупівлі та які можуть бути використані у доказуванні. Такими місцями, як правило, є офіси суб'єктів, задіяних у процедурі конкурсних торгів і реалізації здійснення державних закупівель: замовників – органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, а також юридичних осіб (підприємств, установ, організацій) та їх об'єднань, які забезпечують потреби держави або територіальної громади; учасника-переможця процедури закупівлі, пропозицію якого визнано найбільш економічно вигідною та акцептовано; інших учасників конкурсних торгів, які подавали замовнику відповідно до вимог документації конкурсних торгів заявки та інші документи, що містили кваліфікаційну пропозицію або пропозиції щодо предмета закупівлі або його частини (лота); банківських установ, через які здійснювалися розрахунки

за договорами купівлі-продажу (постачання) [140, с. 121].

Важливою обставиною під час підготовки до проведення обшуку є взаємодія з оперативними працівниками. Слідчому в порядку ст. 40 КПК України необхідно надати доручення оперативному підрозділу (або самостійно здійснення дій детективом) на отримання інформації про: місце знаходження документів та речей, які мають значення для кримінального провадження; наявність в зазначених місцях схованок (тайників); наявність у осіб, які перебувають у місцях, в яких планується проведення обшуку, певних спеціальних навичок (володіння прийомами рукопашного бою тощо) та зброї; наміри осіб у розпорядженні яких такі речі перебувають. Після отримання необхідної інформації уповноважена особа доповідає слідчому, який приймає рішення з урахування одержаних даних [250, с. 100] щодо вжиття заходів максимального збереження доказів (залучення спеціаліста, співробітників оперативного підрозділу та/або спецпідрозділу тощо).

В процесі підготовки до проведення обшуку, задля встановлення ймовірного та можливого місцезнаходження документів, які можуть використовуватись як докази вчинення злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, варто проаналізувати інформацію про місця реєстрації та фактичного знаходження суб'єктів господарської діяльності, службових і матеріально відповідальних осіб – працівників закладів, установ, організацій.

Для отримання зазначеної інформації, залежно від ситуації, слідчий має право отримати таку інформацію наступним чином:

- направлення запиту до компетентних державних органів щодо надання відповідної інформації, таких як Бюро технічної інвентаризації відповідного регіону, Державної міграції служби КПК України та інших, в порядку ст. 93 КПК України (такої думки 64,3 % опитаних слідчих і прокурорів);

- аналіз інформації, яка знаходиться у відкритому доступі державних установ, наприклад, інформація про місця реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців знаходиться у відкритому доступі на веб-сайті Міністерства юстиції України (такої думки 38,3 % опитаних слідчих та прокурорів (Додаток Б);

- аналіз на офіційному сайті установчої документації, контактних даних відповідного суб'єкта господарювання, інформації щодо керівників тощо;

- аналіз мережі Інтернет, соціальних мереж, наприклад, можливо знайти документи необхідних суб'єктів господарської діяльності на форумах, блогах тощо, де вказуються адреси, ідентифікаційні дані та інша важлива для досудового розслідування інформація;

- під час взаємодії слідчого та співробітника оперативного підрозділу, шляхом надання відповідного доручення в порядку ст. 40 КПК України. Утім, потрібно звернути увагу, що кримінальне процесуальне законодавство передбачає лише надання конкретизованих доручень. Отже, на практиці склалася ситуація, коли співробітника оперативного підрозділу залучають в непроцесуальній формі з метою виконання окремих завдань під час досудового розслідування кримінального провадження.

Враховуючи предмет нашого дослідження, нами було проаналізовано ухвали слідчих суддів про відмову у задоволенні клопотання про надання дозволу на проведення обшуку та встановлено, що підставами відмови є те, що клопотання про обшук не відповідає встановленим у ч. 3 ст. 234 КПК України вимогам, а саме найпоширенішими є незазначення в клопотанні особи, якій належить житло чи інше володіння, та особи, у фактичному володінні якої воно знаходиться, а також конкретних речей, документів, які планується відшукати. Поширеними помилками під час готування та подачі до суду клопотань є ненадання слідчому судді функціональних обов'язків особи (в якій планується проведення обшуку) у певному кримінальному провадженні чи ненадання оригіналів чи належним чином завірених копій документів. Ще однією помилкою слідчих органів є те, що до судів подаються клопотання про обшук особи, хоча Кримінальним процесуальним кодексом України слідчий суддя не наділений правом на надання дозволу на проведення обшуку особи. Детективам, слідчим та прокурорам варто звернути увагу на вказані факти та не допускати їх у професійній діяльності.

Доречно зазначити, що часто особа, в якій необхідно провести обшук,

проживає не за місцем реєстрації, а у своїх родичів, знайомих або орендує певне житло. В такому разі, можливо використати наступні інструменти:

- скористатися Реєстром прав власності на нерухоме майно. У вказаному Реєстрі наявна розширена інформація про об'єкти нерухомості, які має у власності певна юридична чи фізична особа. Неодноразово наявні випадки, що суб'єкт володіє часткою певного майна, а іншими частками володіють здебільшого його родичі. В такому випадку слідчий скорочує час та зусилля й отримує інформацію про родинні зв'язки та зможе легко встановити інші об'єкти нерухомості, де може знаходитись певна юридична чи фізична особа;

- аналіз особистих сторінок в соціальних мережах. Часто до зробленого фото прикріплюється інформація з місцем, де вона була зроблена;

- аналіз можливих місць проживання фізичних осіб в інформаційно-пошукових системах НП України, МВС України, НАБУ, ДФС України тощо. При цьому, можна навести приклад можливого підтвердження місця проживання особи. Так, за попередньо спланованої ситуації, особа, яка знаходячись в квартирі, в ній не зареєстрована та в будь-яких Державних та Єдиних реєстрах і базах за нею не рахується, залучається для надання свідчень про надуманий факт вчинення злочину (або ж здійснюється перевірка показників лічильника). В такому випадку, по-перше, встановлюють анкетні дані особи та адреса, куди був здійснений виклик; по-друге, встановлюється склад сім'ї і, відповідно, за допомогою державних реєстрів, соціальних мереж виявляється їх фактичне місце проживання; по-третє, встановлюється фактичне відношення до приміщення особи, в якій планується провести обшук, з метою обґрунтування в клопотанні підстав і мети проведення обшуку саме за цією адресою, підтвердження факту, що вилучені речі належать відповідній особі та використання їх як доказів.

На сьогодні, одним із нововведень до КПК України є розгляд слідчим суддею клопотання про обшук в закритому режимі та із застосуванням технічних засобів [180]. Під час розробки та впровадження даних змін серед науковців та практиків з'явилися як прибічники, так і противники їх прийняття, зокрема, основними дискусійними питаннями є: тривалий час розгляду клопотання

слідчим суддею про обшуки, арешти, вилучення документів, легалізації невідкладно проведених обшуків, а саме формування «живої черги» та чекання слідчих, прокурорів в черзі протягом 5–6 год для розгляду відповідного клопотання слідчим суддею [178], можливість ознайомлення сторони захисту з аудіозаписом розгляду клопотання про обшук, який містить інформацію, котрою володіє орган досудового розслідування, та осіб, які співпрацюють з ним [89], захист прав особи, в якій проводиться обшук [97]. Що ж стосується тривалості розгляду клопотання, то все це через те, що у зв'язку із нововведеннями, розгляд клопотання здійснює із застосуванням фіксації на технічні записи, при цьому слідчий суддя оголошує склад суду, встановлює обставини кримінального правопорушення, підстави надання дозволу на проведення обшуку та ін. Як приклад, Печерський районний суд міста Києва щодня приймає до розгляду визначену кількість клопотань, через те, що слідчі судді фізично не встигають розглядати протягом робочого дня подані клопотання слідчими та прокурорськими підрозділами Генеральної прокуратури України чи Головного слідчого управління Національної поліції, відповідно до територіальності. Отже, за певних обставин, у зв'язку одночасним поданням великої кількості клопотань, робота органу досудового розслідування просто зупиняється.

Дана обставина, на наш погляд, має позитивні та негативні наслідки. До позитивних можна віднести забезпечення прозорості судового процесу, при якому усувається формалізм при розгляді клопотання слідчим суддею. До негативних відноситься відсутність оперативності в ухваленні рішення, утім, вказане стосується лише окремих судів. З урахуванням цього, це питання потребує окремого врегулювання, наприклад, надати право підрозділам прокуратури та досудового розслідування Центрального органу (НАБУ, ДБР, Головного слідчого управління НП та СБ України тощо) звертатися з клопотанням до слідчого судді незалежно від територіального його місцезнаходження.

Отже, враховуючи наведене, а також думки практичних працівників, можна виділити проблемні питання, з якими стикнулися слідчі, детективи та прокурори при розгляді клопотання про обшук: тривалий строк розгляду клопотання (про що

зазначають 43,2 % опитаних слідчих та прокурорів); відсутність, в разі необхідності, оперативності розгляду та прийняття рішення (31,2 %); ризики розголошення стороні захисту відомостей, які не підлягають розголошенню на стадії досудового розслідування (89,7 %) (Додаток Б).

Також, опитані нами слідчі органів досудового розслідування показали, що на практиці у них виникають проблеми організаційного характеру, пов'язані з отриманням відповідного дозволу на проведення обшуку у слідчого судді. Насамперед це пов'язано з тим, що багато суддів схильні приймати зазначене рішення тільки після того, як слідчий надасть документи, що підтверджують отримання відмови про «тимчасовий доступ до речей і документів» (виймки), що можливо далеко не в усіх випадках. Як правило, це пов'язано із забезпеченням збереження тих чи інших речей або документів, які мають відношення до розслідування даної категорії злочинів. Однак, у положеннях ст. 234 Кодексу вказаний випадок не передбачений. Виходячи з цього, на думку Т. А. Часової, ч. 3 ст. 234 КПК України необхідно доповнити п. 8 такого змісту: «наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів» [250, с. 101]. Водночас, на нашу думку, для встановлення дійсності намірів зміни або знищення речей чи документів, потрібне процесуальне (юридичне) підтвердження даного факту, наприклад, протоколи допитів, результати слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження, результати оперативно-розшукової діяльності та інші офіційні документи підприємств, установ та організацій.

Для прикладу, в разі проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж отримано інформацію про те, що певні посадові особи мають намір знищити необхідні слідству документи, пов'язані з державними закупівлями, а на практиці складання протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та їх розсекречування займає тривалий час, тому особа, яка проводила вказані дії, може бути допитана як свідок з приводу отриманих відомостей. Протокол допиту може бути долучений до клопотання про надання дозволу на проведення обшуку та слугуватиме підставою вважати, що існує

загроза зміни або знищення речей чи документів.

Також, існує проблема із своєчасним отриманням ухвал слідчих суддів на проведення обшуків, у зв'язку з великим завантаженням останніх. У такому випадку слідчі підрозділи правоохоронних органів можуть керуватись ч. 3 ст. 233 КПК України, а саме слідчий, детектив, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину [114].

Для прикладу, 8 грудня 2017 р. детективи Національного антикорупційного бюро України в рамках розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 364 КК України, проводили невідкладні слідчі (розшукові) дії (обшук) у службовому кабінеті одного з посадовців Міністерства юстиції України. Невідкладність слідчої дії була обумовлена оперативною інформацією про ризик знищення документів, які мали бути надані Міністерством юстиції України в рамках розслідування детективами НАБУ кримінального провадження. Доступ до зазначених матеріалів детективам НАБУ санкціоновано 23 листопада 2017 р. слідчим суддею Солом'янського районного суду міста Києва. Відповідно до цієї ухвали, Мін'юст був зобов'язаний надати запитувані відомості до Національного бюро. Проте ввечері 7 грудня детективи отримали оперативну інформацію про те, що частина запитуваних документів знищується. В результаті обшуку ця інформація підтвердилась, залишки документів вилучено [167].

Детективи НАБУ в даному випадку керувались ч. 3 ст. 233 КПК України. Проте, існують протиріччя із застосування вказаної статті під час проведення невідкладного обшуку, оскільки в даному випадку існувала загроза знищення необхідних слідству документів, хоча зазначена підстава для проведення невідкладного обшуку прямо не передбачена на законодавчому рівні. Тому, доцільним було б внесення змін до ч. 3 ст. 233 КПК України, а саме зазначення підстави для проведення невідкладного обшуку – наявність доказів про те, що існує реальна загроза зміни або знищення необхідних слідству речей чи

документів, шляхом внесення відповідних змін до ч. 3 ст. 233 КПК України, доповнивши реченням такого змісту: «Слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, за наявності обґрунтованих підстав вважати, що існує загроза про знищення речей, документів, які можуть бути використані у доказуванні.».

Окрім цього, відповідно до ч. 4 ст. 234 КПК України клопотання про обшук розглядається в суді в день його надходження. Проте, на практиці слідчі та прокурори стикаються з тим, що ухвали про надання дозволів на проведення обшуків вони отримують не те що в день розгляду клопотання, а навіть за декілька днів до закінчення строку їх дії (вказана ситуація, на думку практичних працівників, зустрічається у 8,2 % розглянутих клопотань). Даний факт негативно впливає на повне, всебічне та об'єктивне досудове розслідування, оскільки обшук є невідкладною слідчою (розшуковою) дією. За час отримання ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку зацікавлені особи можуть приховати, знищити чи внести зміни у певні документи чи вчиняти інші дії, які протидіють досудовому розслідуванню.

Важливим елементом збирання доказів під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, є правильне проведення обшуку, згідно з нормами, передбаченими Кримінальним процесуальним кодексом України, що унеможливить сторону захисту в судовому порядку визнати слідчу (розшукову) дію – обшук та всі докази, які здобуті в результаті її проведення, недійсними.

Існує думка, що при проведенні обшуку під час розслідування злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, необхідно залучати працівників оперативних підрозділів, що спеціалізуються на виявленні економічних злочинів, оскільки вони володіють відповідними знаннями й можуть виявити під час його проведення речі та документи, які мають значення для розслідування кримінального провадження, або вкажуть на вчинення інших злочинів у сфері економіки [250, с. 102]. На нашу думку, під час проведення зазначених обшуків

варто також залучати працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України, оскільки відповідно до змін, внесених до Кримінального процесуального кодексу України [180], заборонено тимчасово вилучати комп'ютерні носії інформації. В такому випадку працівники кіберполіції, володіючи відповідними знаннями та вміннями, допоможуть слідчому віднайти на комп'ютерних носіях необхідну слідству інформацію та виготовити з неї відповідні копії.

Також, на нашу думку, в разі, якщо проведення обшуку потребує спеціальних знань у певних сферах, то слідчому варто залучати відповідних спеціалістів. Опитані нами 78 % слідчих органів досудового розслідування повідомили, що під час проведення обшуків при розслідуванні злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, доцільно залучати оперативних співробітників підрозділів захисту економіки (Додаток Б), оскільки за їх участі збільшується ефективність проведення обшуку, вилучається необхідна документація та полегшується робота слідчого. Щодо участі під час проведення обшуків працівників кіберполіції, слідчі повідомили, що здебільшого останні до проведення обшуків не залучаються, тому що кримінальні провадження щодо даної категорії злочинів вони не супроводжують та не зацікавлені у їх розслідуванні.

В разі прийняття слідчим рішення про залучення певних осіб до проведення обшуку, не варто забувати про процесуальне оформлення даного рішення, а саме слідчому необхідно в порядку ст. 40 КПК України винести письмове доручення.

Зазначимо, що під час проведення обшуку досліджуваної категорії злочинів, необхідно дотримуватися певних правил (з урахуванням того, що об'єктами обшуку переважно є об'єкти підприємств, організацій та установ): за необхідності обшуку кількох об'єктів (підприємств, установ, закладів) доцільно організувати їх обстеження не послідовно, а паралельно (вимагає створення кількох слідчо-оперативних груп), що забезпечить збереження необхідних слідству речей і документів; керівникові слідчо-оперативної групи потрібно попередньо особисто розподілити обов'язки між членами групи, роз'яснити їхні права та обов'язки з тим, щоб під час обшуку вони діяли самостійно та ініціативно (важливо у

випадках обшуку великої кількості приміщень), що дасть можливість учасникам обшуку приймати самостійні рішення; на об'єкті обшуку потрібно одразу взяти під контроль пропускний режим (доручення оперативному працівникові – члену слідчо-оперативної групи заборонити впускати сторонніх на територію об'єкта і випускати осіб, які поінформовані про факт обшуку та його мету); обшук доцільно починати з попереднього огляду території підприємства (організації чи установи) для встановлення ймовірних місць знаходження речей, документів, перелічених в ухвалі; у разі необхідності заборонити всім присутнім здійснювати дзвінки за допомогою радіоелектронних та провідних засобів зв'язку (стаціонарні телефони, пристрої мобільного зв'язку, радіотелефони, кишенькові портативні комп'ютери, планшети тощо) з метою запобігання витоку інформації про обшук; довести до відома осіб-учасників те, що обшук буде супроводжуватися застосуванням технічних засобів фото-, відеофіксації, а також роз'яснити порядок та умови їх використання [140, с. 125–126].

Опитані нами під час дослідження слідчі та детективи повідомили, що в разі дотримання вищезазначених правил збільшується ефективність проведення обшуку (такої думки 84,7 % опитаних респондентів) та зменшується час на його проведення (72,3 %), оскільки слідчий не відволікається на сторонніх осіб, які прибувають в місці проведення слідчої (розшукової) дії та в разі застосування відеофіксації особи, присутні під час обшуку, ведуть себе стримано, не провокуючи працівників правоохоронних органів.

Питання про залучення осіб, присутність яких при проведенні обшуку і вилученні документів є доцільною, має досить важливий процесуальний аспект. Йдеться про осіб, чиї права зачіпаються проведенням обшуку в контексті ст. 30 Конституції України, яка гарантує кожній особі недоторканість житла та іншого володіння [100]. Зокрема, у разі, коли слідчий отримує ухвалу про дозвіл на проведення обшуку, йому необхідно пам'ятати про права фізичної особи – власника житла чи законного представника суб'єкта господарювання (якщо здійснюється обшук службового приміщення). Процедура проведення обшуків і вилучення при цьому документів нерідко використовується стороною захисту для

скасування результатів цієї дії з акцентом на нібито порушених конституційних правах особи. Це може виявлятися в поданні клопотань щодо неправомірності проведення відповідної слідчої (розшукової) дії чи визнання виявлених і вилучених документів недопустимими тощо. Тому для уникнення подібних «непорозумінь» зі стороною захисту слідчому потрібно вживати належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Зокрема, потрібно вжити всіх заходів щодо забезпечення присутності при обшуку представників адміністрації підприємства, організації чи установи, у приміщеннях якої проводиться обшук [140, с. 125].

При цьому важливим є урахування наявності комп'ютерної техніки (мереж, систем) про проведення процедур з державних закупівель на об'єкті обшуку, за таких умов під час обшуку та подальшому огляду необхідно залучати спеціаліста, який має відповідні навички, знання, спеціалізацію тощо. За таких умов необхідно здійснити низку послідовних дій:

- прийняття рішення про залучення спеціаліста, тобто визначення спеціаліста, який має відповідні навички, спеціалізацію, знання. Після цього попередньо узгоджується з особою про можливість залучення її в якості спеціаліста. В подальшому приймається рішення у формі постанови про залучення особи в якості спеціаліста, із вказівкою про мету залучення та для проведення якої процесуальної дії;

- прийняття рішення про проведення обшуку, огляду. На даному етапі приймається рішення про огляд та обшук. У разі проведення обшуку, на нашу думку, необхідно у клопотанні та ухвалі відобразити інформацію про залучення під час обшуку спеціаліста;

- проведення вилучення (виявлення та встановлення) цифрової інформації на електронний носій інформації із залученням спеціаліста. Передусім, перед обшуком обговорюється, що підлягає відшукуванню, відповідно, яка інформація може містити докази. При безпосередньому проведенні обшуку спеціаліст повинен враховувати, що від його дій може залежати процесуальне закріплення

доказів, а також, враховуючи ту обставину, що обшук проводиться при безпосередній відеофіксації, то всі дії спеціаліста повинні коментуватися з метою в подальшому не допустити визнання отриманих доказів недопустимими;

– оформлення результатів (фіксація) вилучення відомостей про державні закупівлі та суб'єктів, які брали в них участь. Ця дія пов'язана з безпосереднім оформленням протоколу та відеофіксацією. За даних умов, на початку відеофіксації зазначається участь спеціаліста при обшуку чи огляді, а в протоколі зазначаються дані спеціаліста та протокол підписується ним. Також, додатково спеціаліст допитується в якості спеціаліста.

Окремо зазначимо, якщо інформація, яка вилучена під час обшуку, може містити конфіденційну інформацію, то дослідження такої інформації повинно здійснюватися у порядку, визначеному нами вище під час дослідження ст. 264 КПК України.

На доцільність залучення спеціаліста під час проведення обшуку та вилучення інформації з електронних інформаційних систем вказував О. О. Буряк, на думку якого, це зумовлене тим, що комп'ютер, планшет може містити програмне забезпечення, яке надає можливість видалити інформацію з відповідного носія, в разі неправильного вводу пароля доступу, копіювання інформації або автоматичного очищення кеш-пам'яті носія; яке надає можливість отримати віддалений доступ, відповідно, у такому разі наявна на носії інформація може бути видалена дистанційно; яке у разі «неправильного вимикання» (тобто, без дотримання певних послідовних дій) дозволяє видалити будь-яку інформацію, що міститься на цих носіях [20, с. 284].

Отже, з метою недопущення втрати доказів і належного використання у доказуванні відомостей, що містяться в електронних інформаційних системах, слідчий, детектив, прокурор повинні здійснити послідовність дій, які полягають: у прийнятті процесуального рішення; виявленні та встановленні інформації про проведення державних закупівель; фіксації відомостей про державні закупівлі та суб'єктів, які брали в них участь.

Поряд з цим, з метою унормування положень КПК України щодо залучення

спеціаліста при проведенні обшуку, вважаємо доповнити ст. 234 КПК України, частиною 7 такого змісту: «7. Вилучення комп'ютерної техніки, інформації, що міститься на них, здійснюється за участі спеціаліста, експерта».

Важливим елементом процедури проведення обшуку при розслідуванні злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, є те, що відповідно до змін, внесених до КПК України, передбачено обов'язкову відеофіксацію обшуку. Відеозапис став невід'ємним додатком до протоколу обшуку. Крім того, стороні захисту надавалось право самостійно здійснювати відеофіксацію проведення обшуку. Особа, у житлі чи іншому володінні якої проводиться обшук, має право користуватися допомогою адвоката на будь-якій стадії його проведення [180].

На нашу думку, під час проведення обшуку необхідно всі виявлені речі та документи зафіксувати за допомогою відеозапису, зазначити їхнє місце розташування та необхідні реквізити. Даний факт в подальшому позбавить можливості зацікавлених осіб маніпулювати тим, що певні документи були підкинуті та позбавить можливості визнати обшук недійсним. Також, у зв'язку з обов'язковою відеофіксацією обшуку законодавцеві варто було б розглянути питання щодо доцільності заповнення детективом, прокурором чи слідчим протоколу обшуку. На практиці процес складання протоколу та внесення до нього інформації про виявлені та вилучені речі і документи займає значний проміжок часу, а в деяких випадках більше ніж сам обшук. Дана обставина надасть можливість детективу, прокурору чи слідчому ретельно досліджувати виявлені речі та документи і приймати рішення про їх подальше вилучення.

Опитані 89,3 % слідчих, детективів органів досудового розслідування повідомили, що часто існують випадки, коли поняті, які залучені до проведення обшуку, не мають можливості значний проміжок часу бути присутніми під час проведення слідчої (розшукової) дії (Додаток Б), також пам'ять на відеокамерах швидко закінчується, а заповнення протоколу займає значний проміжок часу, тому доцільно було б ретельно фіксувати хід проведення обшуку тільки на безперервний відеозапис. Відповідна практика вже давно впроваджена в багатьох європейських країнах (Іспанії, Великобританії, Італії, Федеративній Республіка

Німеччина тощо [158; 248]).

Особа, у житлі якої проводиться обшук, має право користуватися допомогою адвоката на будь-якій стадії його проведення. До вказаних змін неодноразово траплялись випадки, коли працівниками правоохоронних органів до проведення обшуку не допускались адвокати. Слідчі керувались тим, що забороняли будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Сьогодні, вказана обставина чітко визначила право особи на отримання правової допомоги, визначеної як Конституцією України, так і міжнародними нормативно-правовими актами, ратифікованими Верховною Радою України. Однак, варто звернути увагу на те, що ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено, що адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги, довіреності, ордеру, доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги [179]. Тому, в разі відсутності в особи зазначених документів, слідчий вправі прийняти рішення про недопущення адвоката, який прибув до місця проведення слідчої (розшукової) дії – обшуку. Однак, п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України передбачено, що недопустимими є також докази, що були отримані під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження [114]. В такому разі, якщо адвокатом буде зафіксовано факт недопущення його до проведення обшуку, всі отримані докази можуть бути визнані судом недопустимими.

Опитані нами 78,1 % слідчих органів досудового розслідування показали, що прибуття адвоката, а в деяких випадках і декількох адвокатів, до місця проведення обшуку перешкоджає ефективному проведенню слідчої (розшукової) дії (Додаток Б), оскільки останні для захисту інтересів клієнта можуть приховати чи знищити певні речі та документи, вимагати допущення до місця проведення обшуку інших зацікавлених осіб, які з ними прибули, відволікати слідчого та

висловлювати свою думку щодо доцільності вилучення певних речей чи документів. Дані факти неодноразово провокують виникнення спорів між слідчими та адвокатами, результатом чого є витрачання часу, тому слідчому не варто забувати, що під час проведення обшуку саме він є головною процесуальною особою, яка вправі вирішувати необхідність вилучення речей та документів, а присутній адвокат має право внести свої зауваження до протоколу.

Ураховуючи те, що обшук – це один із основних засобів збирання доказів в рамках розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, на наш погляд, необхідно розглянути низку проблемних питань, які в подальшому призводять до визнання судом отриманих доказів у такий спосіб недопустимими.

Опитані нами 68,2 % прокурорів показали, що найрозповсюдженішими випадками визнання судами протоколів проведення обшуку недопустимими доказами є те, що під час обшуку беруть участь особи, які не мають на те правових підстав, і слідчими допускаються процесуальні помилки в частині заповнення протоколів (Додаток Б).

Для прикладу, відповідно до вироку Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 24 січня 2017 р. встановлено, що в проведенні обшуку в службовому кабінеті посадової особи Переяслав-Хмельницької ОДПІ, в якості спеціаліста брав участь оперуповноважений, який раніше був допитаний як свідок у даному кримінальному провадженні, що за правилами п. 2 ч. 1 ст. 77 КПК України є недопустимим. Письмове доручення прокурора, слідчого на залучення його до відповідної слідчої (розшукової) дії, як того вимагає ч. 4 ст. 40, ст. 41 КПК України, в матеріалах кримінального провадження відсутнє. В протоколі є запис про проведення відеофіксації даної слідчої (розшукової) дії, однак такий носій інформації в додатках до протоколу не значиться, а тому не відтворювався в суді [32].

Окрім цього, існують випадки, коли обшук, проведений слідчим, який процесуальним рішенням керівника органу досудового розслідування не включений до складу групи слідчих у розслідуванні конкретного кримінального провадження (такої думки 12,5 % опитаних респондентів (Додаток Б). Так,

опитані нами 61,5 % слідчих органів досудового розслідування повідомили, що вищезазначені помилки здебільшого допускаються старшими групи слідчих у конкретних кримінальних провадженнях, які своїми рішеннями та певними домовленостями залучають до проведення обшуків під час розслідування злочинів, пов'язаних із державними закупівлями, осіб, які не мають на те процесуальних повноважень (Додаток Б).

На нашу думку, в окремих випадках, ефективно збирання доказів під час розслідування злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, можливе при одночасному проведенні ряду обшуків. Тому, старшому групи слідчих у конкретному кримінальному провадженні необхідно ретельно спланувати реалізацію їх проведення, визначити наявні сили та засоби, розстановку сил, процесуально оформити участь кожної особи під час проведення обшуку, провести детальний інструктаж осіб, які залучаються, оскільки нерідко трапляються випадки, коли до складу групи слідчих включаються слідчі для проведення тільки однієї слідчої (розшукової) дії – обшуку, які будь-якого відношення до розслідування кримінального провадження не мали. Вжиття зазначених заходів дозволить ефективно зібрати необхідні слідству докази та виключити можливість визнання судами протоколів обшуку недопустимими доказами.

Важливим засобом збирання та фіксації доказів під час розслідування злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, є така слідча (розшукова) дія як огляд.

Окрім цього, нерідко слідчі стикаються з тим, що під час обшуку виявляється значна кількість необхідних слідству документів, проте фізичної можливості зазначити ідентифікаційні ознаки кожного з них немає.

У такому разі вони повинні бути тимчасово опечатані й зберігатися в такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточний огляд і опечатування (ч. 7 ст. 236, ч. 5 ст. 237 КПК України) [114].

За таких обставин, вірною є думка К. О. Чаплинського про те, що огляд документів доцільно проводити в приміщенні правоохоронного органу,

враховуючи їх великий обсяг і потребу у ретельному вивченні та визначенні їх статусу в кримінальному провадженні. Кваліфікований огляд документів – речових доказів при розслідуванні злочинів, у т.ч. пов'язаних з проведенням державних закупівель, включає в себе дотримання таких рекомендацій: вивчення їх загального вигляду та стану; вивчення реквізитів окремих документів, як-от: коду організації, коду форми документа, назви організації (структурного підрозділу закладу, установи, організації), назви документа, дати його складання (реєстрації), реєстраційного індексу (порядкового номеру), резолюції уповноваженої особи, основного тексту, особистого підпису, відбитка печатки тощо; встановлення належності документів до певних груп (категорій); визначення їх цільового призначення; встановлення кола осіб, які мали право засвідчувати конкретні документи своїм особистим підписом та (або) відбитком печатки (закладу, установи, організації). Адже, як відомо, при дослідженні документів важливо визначити зв'язок ланок у системі «документ – відображений у ньому факт – виконавець документа» [249, с. 69].

На нашу думку, огляд документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, – необхідна та важлива слідча (розшукова) дія, оскільки докази про вказані кримінальні правопорушення мають переважно документальний характер і відображаються на матеріальних носіях інформації – документах та електронних носіях.

Поряд з наведеним, особливої уваги, як і під час обшуку, потребує питання залучення спеціаліста, а в окремих випадках експерта, у процесі огляду інформації, що міститься в електронних інформаційних системах. Так, не вдаючись до детального аналізу даного питання, вважаємо, що з метою недопущення неможливості визнання недопустимими доказів передбачити такий порядок:

- визначення вимог, яким повинен відповідати спеціаліст, експерт при огляді предметів, документів (наявність знань, навичок);
- прийняття рішення про залучення, зокрема, винесення постанови про залучення спеціаліста або експерта до огляду;

- процесуальне оформлення огляду та додатків до нього (за необхідності проведення відеофіксації такого огляду);
- допит особи, яка залучалася до огляду.

Поряд з цим, на нашу думку, окремої уваги потребує питання залучення спеціаліста до дослідження документації щодо проведення фінансово-господарської діяльності, зокрема стосовно процедур із державними закупівлями.

Так, на сьогодні достатньо проблемним є питання залучення осіб до проведення аудиторської перевірки (ревізії). Дана ревізія повинна здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді [114; 189]. Проте, на практиці виникають проблемні питання щодо обґрунтування перед судом підстав проведення цих ревізій. Адже, у такій ситуації, щоб одержати докази, необхідно провести ревізію за участі представника аудиторської служби, але для її проведення потрібне рішення суду, яке може бути прийнято за наявності підстав, які можна встановити лише під час проведення цієї ревізії.

Виходячи з наведеного, на наше переконання, необхідно запропонувати можливість залучення спеціаліста до дослідження документації щодо процедур із державними закупівлями (передусім представника аудиторської служби). За таких умов можна запропонувати такий порядок дій уповноваженої особи, як:

- залучення представника аудиторської служби як спеціаліста до проведення перевірок документації фінансово-господарської діяльності;
- оформлення результатів перевірки. На наше переконання, результати перевірки потрібно оформляти висновком, який складається залученим спеціалістом за участі уповноваженої особи (слідчого, детектива, прокурора).

Отже, з метою надання можливості використовувати у доказуванні висновки спеціаліста, залученого до огляду документів, вважаємо за доцільне запропонувати внесення змін до ст. 237 КПК України, яку доповнити частиною 8 такого змісту: *«Під час огляду, слідчий, прокурор мають право залучити спеціаліста до дослідження документації. За результатами дослідження спеціаліст складає висновок, який долучається до протоколу огляду та матеріалів провадження»*. Наведені зміни дадуть можливість використовувати у

доказуванні висновки спеціаліста, складеного під час огляду та дослідження матеріалів провадження, що і підтверджується 94,8 % опитаних респондентів.

Опитані нами 83,4 % слідчих, детективів, прокурорів показали, що також є випадки проведення оглядів з порушенням встановленого КПК України порядку, а тому докази, отримані в результаті проведення такої слідчої (розшукової) дії, визнаються судами недопустимими (Додаток Б). Здебільшого це стається під час проведення огляду службового приміщення за дозволом його власника, володільця.

Для прикладу, відповідно до вироку суду, встановлено з показань обвинуваченого в судовому засіданні, він не надавав дозволу слідчому на огляд його службового кабінету. Такі показання обвинуваченого підтверджуються об'єктивними даними, що містяться у переглянutoму безпосередньо судом відеозаписі вказаної слідчої (розшукової) дії. При цьому, на відеозаписі зафіксовано відомості про те, що присутня в ході огляду службового кабінету особа на запитання слідчого надала відповідь, що не в його компетенції надавати дозвіл на проведення огляду згаданого приміщення. Таким чином, в судовому засіданні здобуто дані про те, що огляд приміщення службового кабінету обвинуваченого проведено без добровільної згоди останнього. Разом з тим слідчий, після проведення огляду службового кабінету в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України, негайно не звернувся до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на проведення такого огляду. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України огляд проводиться за правилами обшуку, а обшук згідно з положеннями ч. 2 ст. 234 КПК України проводиться лише на підставі ухвали слідчого судді та не містить альтернативної підстави, як надання добровільної згоди особи, яка володіє житлом чи іншим володінням, то в даному випадку, положення ч. 2 ст. 234 та ч. 2 ст. 237 КПК України є спеціальними нормами, якими повинен керуватися слідчий, детектив та прокурор. З огляду на наведене суд вважає, що огляд місця події, а саме, службового кабінету обвинуваченого, проведено з порушенням встановленого КПК України порядку, а тому докази, отримані в результаті проведення такої слідчої (розшукової) дії, є недопустимими, оскільки

здобуті внаслідок істотного порушення прав та свобод обвинуваченого [35].

Також, відповідно до вироку іншого суду, суд визнав недопустимим доказом по кримінальному провадженню наданий стороною обвинувачення протокол огляду місця події – автозаправної станції, складений оперуповноваженим УСБУ, з якого вбачається, що об'єктом огляду являється територія автозаправної станції та автомобіль. Хід огляду фіксувався на відеокамеру. З дослідженого судом протоколу огляду місця події та відеозапису вказаної процесуальної дії вбачається, що хід огляду місця події особою, яка склала протокол, фактично безпосередньо під час проведення вказаної слідчої дії не фіксувався, а був складений в інший час та в іншому місці. Наведене підтверджується тим, що текст протоколу виготовлено друкарським способом, а з дослідженого у судовому засіданні відеозапису вбачається, що на місці події – комп'ютера, принтера або інших друкарських засобів, на яких можливо було виконати друкарським текстом протокол, не було. Окрім наведеного вище, вказаний протокол огляду місця події складено з порушенням вимог ст. 228 КПК України, яка передбачає, що всі учасники слідчої дії повідомляються про застосування кінозйомки, відеозапису до початку цієї дії. Після зйомки, запису та виготовлення кінострічки, відеострічки вони демонструються всім учасникам слідчої (розшукової) дії, про що складається окремий протокол, який суду не наданий. В протоколі огляду місця події не вказано, що учасники слідчої дії повідомлялись про застосування кінозйомки, відеозапису, а після зйомки відео було продемонстровано всім учасникам, що дає підстави суду вважати вказаний протокол складеним з порушенням вимог КПК України та виключає використання вказаного протоколу слідчої (розшукової) дії в якості допустимого доказу [98].

Проаналізовані нами положення дають підстави зробити висновок про те, що слідча (розшукова) дія – огляд являється ефективним засобом збирання доказів під час розслідування злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, та здобуті під час його проведення відомості повинні бути чітко зазначені в протоколі відповідної слідчої (розшукової) дії, який має бути належним чином

оформлений. Водночас обов'язковою умовою ефективного огляду (дослідження) документів, речей, вилучених під час обшуку у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, є залучення спеціаліста, експерта.

Ще однією не менш важливою слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, є допит свідка та підозрюваного.

Процесуальний порядок проведення допиту закріплено ст.ст. 224-232 КПК України [114]. Поряд із процесуальними вимогами, під час проведення допиту при розслідуванні злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, варто застосовувати фотозйомку, аудіо- та/або відеозапис. При цьому, аналіз відеозапису надає можливість оцінити реакцію допитуваного щодо тих чи інших запитань.

На нашу думку, застосування відеозапису ефективно впливає на проведення допиту зважаючи на наступне: дає можливість слідчому сконцентруватись на суті поставлених питань і наданих відповідях; слідчий не відволікається на паралельне заповнення протоколу допиту; дозволяє проведення допиту в режимі «розмови»; допитувані особи дають більш правдиву відповідь і позбавляються часу на вигадкування неправдивих відомостей; позбавляє можливості допитаних осіб відмовитися чи змінити свої покази під час судового розгляду. Проте, опитані нами 95,6 % слідчих органів досудового розслідування повідомили, що застосовують відеозапис вони досить «рідко», оскільки у них відсутні відеокамери, носії інформації та окремі приміщення для проведення допиту (Додаток Б).

Також, варто зауважити, що злочини, пов'язані з державними закупівлями, мають своє відображення переважно у документах, а тому допит під час розслідування зазначених злочинів відіграє допоміжну роль, оскільки певні дії зберігаються у пам'яті особи та повністю не відображають подій вчинення кримінального правопорушення. Особи, вчиняючи злочини у сфері державних закупівель, розуміють, що вони порушують певні норми законодавства, але повна

подія вчинюваного злочину, як правило, у них відсутня.

Досягненню позитивних результатів під час проведення допитів у зазначеній категорії злочинів значно сприяє ретельна підготовка слідчого до проведення даної слідчої (розшукової) дії та визначення предмета дослідження подальшого допиту. Етап підготовки включає чотири взаємопов'язаних елементи: вивчення матеріалів кримінального провадження; вивчення спеціальних питань; вивчення даних про особу допитуваного; складання плану допиту та переліку необхідних запитань [41, с. 38–50]. На нашу думку, для збирання доказів при проведенні допиту слідчому варто ретельно вивчити і проаналізувати матеріали кримінального провадження. Вказане дозволить правильно та ефективно використати інформацію в процесі допиту, визначитись із предметом допиту, сформулювати завдання, які необхідно вирішити в ході проведення вказаної слідчої (розшукової) дії, та визначитись з колом питань.

Продовжуючи наведену думку, Н. Карпов та В. Шершньова зазначали, що діяльність суб'єктів підприємницької діяльності відображається в документах, які слугують головним джерелом інформації для слідчого, що дозволяє визначити коло осіб, які підлягають допиту, характер і обсяг подальших спеціальних досліджень (документальних перевірок, судово-бухгалтерських експертиз, техніко-криміналістичних досліджень документів) [84, с. 25].

Перед початком проведення допитів осіб, які можуть бути причетні, наприклад, до привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, перш за все, необхідно визначити їхнє коло обов'язків під час здійснення певної державної закупівлі, визначити коло документів, які певна особа була уповноважена підписувати. Дана інформація зазначена в посадових інструкціях, протоколах призначення відповідальних осіб та ін.

Також, варто проаналізувати інші державні закупівлі певної юридичної особи та встановити юридичних осіб чи фізичних осіб-підприємців, з якими неодноразово укладалися договори щодо державних закупівель товарів, робіт та послуг. Даний факт дозволить виявити інші можливі порушення у сфері

державних закупівель. Перед початком допиту варто відібрати документи, які необхідно пред'явити допитуваній особі для ознайомлення та підтвердження певних фактів чи подій.

Найбільш потенційними носіями необхідної слідчому, детективу інформації при розслідуванні злочинів, пов'язаних з державними закупівлями, є керівники підприємств та особи, які готували документи на тендери та програли його. Дані особи, як правило, володіють інформацією про порядок проведення державних закупівель і можливі порушення, які відбулись під час проведення тендеру. З вказаними особами під час допиту необхідно встановити психологічний контакт і налаштувати на те, що відносно них вчинені протиправні дії, тоді вказані особи будуть більш охоче ділитись інформацією зі слідчим. Водночас не варто забувати, що часто учасниками тендеру є «підставні» суб'єкти господарської діяльності, роль яких полягає у здійсненні видимості законності проведення тендерів.

Щодо порядку проведення допиту варто зазначити, що на практиці розслідування злочинів, пов'язаних із здійсненням державних закупівель, застосовується форма отримання інформації у вигляді постановки питань та отримання відповіді.

Проте, на нашу думку, найбільш доречною формою допиту при розслідуванні зазначених злочинів є змішана форма, під час якої після розповіді допитуваної особи, їй ставляться уточнюючі та необхідні запитання, спрямовані на доповнення та перевірку показань допитуваної особи. Змішана форма допиту забезпечує психологічну підтримку слідчого із допитуваною особою. При використанні даної форми допитуваному важко формувати недостовірні показання. Ця форма допиту дозволяє також певним чином вивчити допитувану особу.

З нашою думкою також погоджуються і 79,1 % опитаних нами слідчих та детективів органів досудового розслідування, які у своїй діяльності під час розслідування злочинів, пов'язаних із державними закупівлями, користуються саме змішаною формою допиту (Додаток Б). Також, на етапі підготовки до проведення допиту слідчому необхідно самостійно визначати час проведення

допиту та способу виклику певної особи. За необхідності слідчий може запланувати участь у допиті спеціаліста, захисника.

Окремої уваги заслуговує дослідження питання судових експертиз, які проводяться під час доказування у кримінальних провадженнях по злочинах досліджуваного виду, а саме: оціночно-будівельної, економічної, технічної експертизи документів. При цьому в ході дослідження встановлено, що під час збирання доказів при проведенні судових експертиз зустрічаються такі проблеми: відсутність належних матеріалів, направлених на експертизу (32,6 %); неналежне оформлення матеріалів, що підлягають експертному дослідженню (15,4 %); поставка предмета закупки здійснюється закордонним постачальником (14,2 %).

Таким чином, на підставі проведеного нами дослідження варто зробити наступні висновки:

- органу досудового розслідування необхідно використовувати комплекс слідчих (розшукових) дій для збирання ефективної доказової бази під час розслідування вказаних злочинів;
- найефективнішими слідчими (розшуковими) діями при розслідуванні вказаних злочинів є обшук, огляд і допит;
- процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування зазначених злочинів потребує певного вдосконалення у Кримінальному процесуальному кодексі України;
- слідчий, детектив, прокурор повинні неухильно дотримуватися процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, задля подальшого недопущення визнання судами отриманих доказів недопустимими.

Отже, найефективнішими слідчими розшуковими діями як засобами збирання доказів є обшук, огляд, допит та судова експертиза. При цьому, інформацію з електронної інформаційної системи, що може містити відомості про процедури з проведенням державних закупівель чи інші відомості, які можуть бути використані у доказуванні, доцільно вилучати та оглядати за участю спеціаліста.

Однією із суттєвих особливостей НСРД є їх негласність. Негласність

означає неочевидність, прихованість слідчих (розшукових) дій, що проводяться, від осіб, які в них не беруть участі, зокрема від співробітників слідчих та оперативних підрозділів, але насамперед від осіб, щодо яких вони проводяться. На думку науковців [18], негласність проведення цього різновиду слідчих (розшукових) дій виражається в нерозголошенні інформації особам, злочинна діяльність яких документується, та іншим сторонам, що безпосередньо не беруть участі у провадженні, за винятком випадків, передбачених КПК України. Отже, негласність є чинником, який суттєво впливає на визначення видів НСРД, отримання відповідних дозволів і встановлення порядку їх проведення, визначення основних виконавців та кола учасників, обрання способу фіксування ходу й результатів їх проведення [18, с. 13].

Безумовно, запорукою ефективного збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, є поступовий перехід від негласної до гласної діяльності слідчого, детектива, прокурора.

У даному контексті цілком слушною є думка про те, що лише поєднання ОРД та досудового розслідування в одне провадження із застосуванням гласних та негласних методів, яке полягає у пошуку та фіксації фактичних даних про ознаки й у встановленні обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, може значно підвищити ефективність досудового розслідування й вирішення завдань кримінального провадження [173, с. 302–306].

Проведення комплексу негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, дасть можливість досягнути наступних цілей: перевірка слідчих версій і планування процесу подальшого розслідування; встановлення факту корисливої або іншої особистої зацікавленості особи; отримання доказів злочинної діяльності особи у сфері, пов'язаній з державними закупівлями; встановлення злочинних зв'язків, виявлення можливих співучасників злочинів; документування злочинних дій всіх учасників злочинної змови; виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню злочину [245, с. 142–143]. Як вірно зазначається, одними із напрямів проведення

негласних слідчих (розшукових) дій є одержання даних, що можуть бути використані під час доказування, та збір додаткових даних інформаційного характеру [79, с. 284]. Окрім цього, як це і передбачено ст. 223 КПК України, проведення НСРД спрямоване на перевірку одержаних доказів, але приховано від осіб, дії яких перевіряються.

З урахуванням наведеного, досудове розслідування злочинів, вчинених у сфері здійснення державних закупівель, передбачає послідовне та комплексне проведення процесуальних дій, з миттєвим переходом від негласного досудового розслідування до гласного. За таких умов проведення НСРД надають можливість об'єктивно встановити всі обставини вчинення злочину, осіб, причетних до вчинення злочину, та місця збереження речових доказів, свідків злочину та інші обставини. Слушно вказується, що окремі обставини неможливо встановити інакше, ніж застосуванням негласних засобів отримання доказів, якими є негласні слідчі (розшукові) дії [135, с. 179].

У зв'язку з вищевикладеним сьогодні актуальним питанням є збирання доказів при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій та їх використання у доказуванні при розслідуванні злочинів, пов'язаних з державними закупівлями. Отже, важливе значення під час збирання доказів по кримінальних провадженнях досліджуваного виду має проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Безперечно, важливим досягненням законодавця є те, що перелік негласних засобів збирання доказів закріплено в КПК України [82; 114], у т.ч. процесуальний порядок проведення НСРД. Зазначимо, що КПК України 1960 р. [115] було закріплено лише окремі негласні засоби збирання доказів (огляд, виїмка кореспонденції та контроль телефонних розмов), що мало досить слабку результативність їх проведення, а оперативно-розшуковим законодавством [188] досі повною мірою не врегульовано питання законодавчого закріплення переліку оперативно-розшукових заходів. Відповідно, у більшості випадків матеріали, одержані під час проведення оперативно-розшукової діяльності, використовуються як підстави для внесення відомостей до ЄРДР.

Поряд з цим, законодавче закріплення процесуального порядку проведення

НСРД, а також окремих специфічних вимог щодо їх проведення сприяло приверненню уваги до процесу збирання доказів під час їх проведення, зокрема дотримання процесуальних вимог при їх проведенні, уповноважених суб'єктів проведення, наявність або відсутність провокації злочину, дотримання конституційних прав особи тощо. Також наявні й інші організаційні проблеми при їх проведенні (відсутність налагодженої взаємодії слідчого та співробітника оперативного підрозділу як суб'єкта виконання НСРД, складний порядок використання результатів НСРД, у т.ч. в іншому кримінальному провадженні тощо). Відповідно, передусім, при проведенні НСРД під час отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів потрібно дотримуватися положень КПК України [114], Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [182], яким закріплено види НСРД, підстави, умови, суб'єкти прийняття рішення та проведення НСРД, порядок дотримання конституційних прав особи тощо.

Як нами зазначалося, найчастіше під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із проведенням державної закупівлі, проводяться такі НСРД, як аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, моніторинг банківських рахунків. Так, варто зазначити, що аудіо-, відеоконтроль особи – це той вид НСРД, який надає можливість приховано здійснити акустичну фіксацію окремих подій. Дана НСРД здебільшого проводиться під час фіксації одержання неправомірної вигоди при проведенні операцій із державними закупівлями. Також, варто враховувати окремі проблеми питання, що виникають під час проведення цієї НСРД. Так, непоодинокими, на думку 21,5 % опитаних респондентів, є ситуації, коли у процесі проведення аудіо-, відеоконтролю особи чи місця під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із проведенням державної закупівлі, фіксацію дій осіб, які притягуються до відповідальності, здійснено неналежним чином, зокрема:

відсутня фіксація дій осіб, які беруть участь у розмові (14,5 %); зміст розмови не відображає факт підготовки, вчинення злочину (7,8 %); зміст розмови є нечітким (5,1 %) (Додаток Б). Наприклад, у процесі судового розгляду встановлено факт проведення фіксації розмови під час вимагання неправомірної вигоди за допомогою аудіо-, відеоконтролю. Водночас на відеозапису не видно чи одержано предмет неправомірної вигоди саме обвинуваченим [31]. Відповідно, матеріали провадження не містили інших доказів щодо одержання неправомірної вигоди особою, яка притягується до відповідальності. Як результат, матеріали аудіо-, відеоконтролю були визнані як недопустимий доказ, оскільки не мали підтвердження безпосереднього факту вимагання та одержання неправомірної вигоди обвинуваченим. Прийняття такого рішення судом є цілком правильним, адже протокол про проведення НСРД повинен відображати виключно інформацію, що міститься на первинному носії інформації. Тобто, як вірно зазначається, неприпустимо штучно створювати докази вчинення злочину, оперативний співробітник чи слідчий не повинен схилити посадову особу до вирішення законного питання, в діях оперативного співробітника чи слідчого не повинно бути ознак підбурювання до зловживання службовими обов'язками або до іншого злочину, вирішення питання повинно мати законні підстави [117, с. 106]. Також окремо варто вказати на проблемні питання при проведенні аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК України). Так, законодавець передбачив, що дана НСРД проводиться виключно в публічно доступних місцях. Проте, зустрічаються ситуації, коли при проведенні процедури державної закупівлі службовою особою, яка бере участь у даній процедурі, здійснюється злочинна змова з невстановленою особою про прийняття рішення в інтересах третьої особи. При цьому, розмова проводиться у публічно недоступному місці. Або ж інша ситуація, коли особу, яка є державним службовцем, встановлено, але співники цього злочину не встановлені і, відповідно, розмова між ними щодо обставин вчинення злочину відбувається у публічно недоступному місці. Отже, може виникнути питання щодо підстав і законності проведення аудіо-, відеоконтролю особи чи місця. В першому випадку правоохоронному органу надається право

проводити дану НСРД у публічно недоступному місці, але не відомо дані щодо особи, відносно якої необхідно провести контроль. В іншому випадку дані щодо особи є необов'язковими, але НСРД може бути проведено лише у публічно доступних місцях.

За таких умов, вирішенням цієї проблеми за діючим законодавством, необхідно проводити аудіо-, відеоконтроль особи щодо встановленої особи, а якщо зафіксовано протиправні дії інших осіб, то у подальшому використовувати одержані результати у порядку, передбаченому ст. 257 КПК України. Проте, для унормування цієї проблеми, на нашу думку, потрібно внести зміни до статті 260 КПК України, якими передбачити можливість проведення аудіо-, відеоконтролю щодо невстановлених осіб, а саме: ст. 260 доповнити ч. 2 такого змісту: *«У невідкладних випадках, за наявності обґрунтованих підстав, аудіо-, відеоконтроль може бути проведено щодо невстановленої особи, в діях якої вбачаються ознаки вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.»*

Ефективною та найбільш розповсюдженою негласною слідчою (розшуковою) дією, що проводиться під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, є зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, яка відповідно до ст. 263 КПК України є різновидом втручання у приватне спілкування та проводиться без відома осіб, які використовують засоби телекомунікацій для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, що мають значення для кримінального провадження [114]. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж має цінність як у процесуальному плані – в результаті яких формуються докази, так і непроцесуальному плані – при отриманні інформації оперативно-тактичного характеру, так званої орієнтуючої інформації. Таким чином, в якості напрямів практичного використання результатів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж виділяються: отримання орієнтуючої інформації у кримінальному провадженні, а також отримання доказової інформації про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [245,

с. 142].

В окремих ситуаціях, під час подальшого розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, доцільним буде повідомити підозрюваному, його близьким родичам, співучасникам, свідкам певну інформацію щодо розслідування кримінального провадження з метою спонукання їх до певних дій, з використанням технічних каналів зв'язку. Це дозволить встановити факти приховування слідів злочину, способи тиску на учасників кримінального провадження, факти протидії слідству, особистої зацікавленості в процесі розслідування, істотному порушенні прав і законних інтересів громадян, а також інших доказів вчиненого злочину. Окрім цього, варто враховувати, що особи, які вчинили злочин, пов'язаний з проведенням державних закупівель, нерідко знають засоби та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, мають знайомих, котрі володіють такими знаннями, і можуть надати консультативну допомогу, що може призвести до навмисного повідомлення неправдивих відомостей. Дані методи повинні бути відомі слідчому (прокурору, детективу), щоб своєчасно організувати прийняття контрзаходів по їх нейтралізації [245, с. 143–144]. Зазначимо, що навмисне інформування підозрюваного (через близьких до нього осіб) про проведення певних процесуальних дій потрібне з метою спонукання вжиття цією особою вжиття заходів, які нададуть можливість встановити, виявити додаткові докази причетності особи до вчинення злочину.

Опитані нами 79,1 % слідчих та детективів органів досудового розслідування, які розслідують злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, повідомили, що в разі, якщо вони викликають певних осіб на допит, готуються до проведення обшуків чи вручення певним особам повідомлень про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, вони проводять комплекс негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки саме в зазначених випадках особи загострюють своє спілкування з приводу вчиненого кримінального правопорушення (Додаток Б), а також можуть бути встановлені інші співучасники вчинення злочину, місця зберігання документації тощо.

При цьому потрібно пам'ятати про те, що абоненти, розмову яких було зафіксовано, повинні бути ідентифіковані, а в окремих випадках юридично підтверджені. В іншому ж випадку, наприклад, з огляду на судову практику, оцінюючи протоколи огляду цифрових носіїв, що містять записи розмов зі стенограмами між особами, які притягувалися до кримінальної відповідальності, котрі було знято з каналів стільникового зв'язку з абонентами, власниками неконтактних номерів, що містяться на цифрових носіях (дисках) та долучені до матеріалів кримінального провадження. Встановлено, що протоколи зі стенограмами відрізняються від змісту дисків цифрових носіїв в частині ідентифікації абонента. Так, згідно з протоколом стенограми абонент ідентифікується по прізвищу, імені і по батькові, а відповідно до даних цифрового носію, лише за номером телефону. У матеріалах провадження також були відсутні фоноскопичні експертизи щодо ідентифікації осіб, розмови яких записано. Відповідно, сторона обвинувачення, мотивуючи ідентифікацію абонента по анкетних даних, посиляється на суб'єктивні оцінки осіб, які складали стенограми та протоколи [31]. При оцінці таких доказів, суд дійшов висновку, що вони є недопустимими, оскільки в матеріалах кримінального провадження не було ідентифіковано абонентів, між якими здійснювалась розмова. І таке рішення є правильним, хоча і є певна проблематика у слідчій практиці щодо прив'язки абонентського номера до конкретної особи, якщо цей номер не є контрактним. Крім того, достатньо поширеними є ситуації, коли особа, яка підозрюється у вчиненні злочину у сфері державних закупівель, по-перше, розмовляє по телефону, що належить іншій особі; по-друге, проводить переговори про обставини вчинення злочину із невстановленими особами.

Враховуючи це, 77,8 % опитаних прокурорів, слідчих, детективів підтримують законодавчу ініціативу щодо передбачення продажу абонентського номеру (сім-картки) за наявності паспортних даних, які будуть відображатися в оператора надання телекомунікаційних послуг.

Окрім цього, слідчі, детективи повідомили (83,8 %), що при розслідуванні досліджуваних нами злочинів вони отримують інформацію в операторів зв'язку

щодо мобільних з'єднань фігурантів злочинів. Так, інформація про мобільні з'єднання між абонентами використовується при доведенні: події злочину (48 %); механізму злочину (39 %); способу вчинення злочину (19 %); часу вчинення злочину (62 %); наявності протидії розслідуванню, його методів і прийомів (40 %); рольових функцій учасників (28 %); форми провини (10 %); обставин, що характеризують особу обвинуваченого (17 %); наявність зв'язків з важливими особами (26 %); складу і характеристики злочинної групи (12 %); причин та умов вчинення злочину (5 %) (Додаток Б).

В якості основних напрямів використання і реалізації отриманої інформації про з'єднання між абонентами і (або) абонентськими пристроями при розслідуванні досліджуваних злочинів можна виділити наступні напрями: отримання відомостей, що дозволяють встановити обставини, які підлягають доказуванню (час, місце, спосіб вчинення злочину та інші обставини, передбачені КПК України) [114]; використання при підготовці та проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; вжиття заходів до подолання протидії розслідуванню (зокрема, при: викритті помилкового алібі, подоланні зайнятої позиції, нейтралізації впливу на учасників процесу, викриття неправдивих показань; встановлення всіх співучасників) [92, с. 123; 93]. Відомості про з'єднання також можуть бути використані під час проведення слідчих (розшукових) дій з метою збирання та закріплення доказів.

Відомо, що досудове розслідування злочинів, пов'язаних із здійсненням державних закупівель, характеризується необхідністю вивчення та аналізу документації, яка містить відомості про оголошення тендеру, процедуру його проведення, результати процедури державної закупівлі тощо, тобто первинної документації. Водночас із розвитком інформаційних ресурсів і впровадженням відкритості доступу до інформації (у т.ч. процедури проведення закупівель державних), за допомогою Інтернет ресурсів з'явилася необхідність належного здобуття та фіксації відомостей з таких ресурсів, які в подальшому можна використати як докази.

Як правило, до відомостей, які можна отримати за допомогою мережі Інтернет, зокрема Інтернет ресурсів органів влади та управління відкритого доступу, відносяться: відомості про оголошення тендерів та вимоги до учасників; процедура проведення тендеру та наявності інформація про учасників торгів; результати тендеру; нормативно-правові акти, що містять відомості про порядок проведення державних закупівель тощо.

Безумовно, здебільшого слідча практика пішла шляхом отримання таких відомостей, що є у відкритому доступі, за допомогою слідчої (розшукової) дії – огляду, під яким розуміється здійснення його з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення [114]. Дана практика започаткована ще за часів дії КПК України (1960) при проведенні слідчої дії – огляд (ст. 190) [115]. Утім, чинний КПК України закріпив можливість проводити таку дію, як зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), яка полягає в одержанні інформації з електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання [182]. До того ж, огляд – це слідча (розшукова) дія, що полягає у безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак матеріальних об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення [11, с. 421], з цього випливає, що те що бачиш, те й описуй, і аж ніяк ця дія не включає фіксацію інформації з інформаційного ресурсу, у т.ч. із застосуванням програмного забезпечення.

На додаток до наведеного можна також навести інформацію з листа Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ України, відповідно до якого, дії, що передбачені ч. 2 ст. 264 КПК України, не вважаються втручанням у приватне спілкування та не є негласними слідчими (розшуковими) діями, оскільки не відповідають критеріям, передбаченим ч. 3, 4 ст. 258 КПК України (спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, коли учасники спілкування можуть

розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб, а втручанням у приватне спілкування є доступ до змісту спілкування за умов, що учасники спілкування мають достатні підстави вважати спілкування приватним) [181; 195].

Отже, враховуючи дані особливості, відомості з Інтернет ресурсів, що в подальшому в сукупності з іншими результатами досудового розслідування будуть складати доказову базу вчинення злочину у сфері державних закупівель, можна отримувати та фіксувати наступним чином:

- слідчий, детектив або прокурор приймають рішення у формі постанови про здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, відповідно до ч. 2 ст. 264 України, враховуючи вимоги ст.ст. 110, 251 КПК України;

- слідчий або співробітник оперативного підрозділу за дорученням слідчого, прокурора здійснює пошук відомостей відкритого доступу у відповідних ресурсах, що має значення для досудового розслідування злочину у сфері державних закупівель;

- поетапна (почергова) фіксація всіх дій, які виконувалися слідчим або співробітником оперативного підрозділу, у протоколі проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, передбаченого ч. 2 ст. 264 КПК України. До протоколу долучаються матеріальні носії інформації з відповідними відомостями та роздруківка здобутої інформації (як приклад, витяг із нормативного акта);

- за необхідності, до проведення даної процесуальної дії залучається спеціаліст (ст.ст. 71, ст. 246 КПК України), який надасть допомогу у вилученні й фіксації інформації з мережі Інтернет та здійснення попереднього аналізу інформації (відомостей), що можуть бути використані у доказуванні.

Доречно доповнити, що при проведенні зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини за рішенням слідчого, прокурора можуть залучатися також інші особи (ч. 6 ст. 246 КПК України), наприклад, це можуть бути спеціалісти, що мають відповідні навички.

Окремо окреслимо проблемні питання під час зняття інформації з

електронних інформаційних систем (ст. 264), яке проводиться без відома її власника, володільця або утримувача [114]. Так, на сьогодні електронні інформаційні системи (комп'ютер, ноутбук, планшет, телефон тощо) використовуються в різноманітних сферах життєдіяльності людини, зокрема, вказані інформаційні системи можуть містити електронну документацію про здійснення процедур із державними закупівлями, а також різноманітні повідомлення (SMS, MMS, електронна пошта, месенджери), фото-, відеофайли, соціальні сторінки, нотатки тощо. Відповідні наведені файли можуть містити відомості, що може бути використано як окремий доказ (наприклад, зміст повідомлення щодо вимагання неправомірної вигоди, записи щодо схеми вчинення злочину тощо), а також слугувати інформацією для виявлення та вилучення доказів (наприклад, відомості щодо банківських рахунків, місце зберігання документації, співучасники злочину тощо). Водночас у слідчій практиці все частіше постає питання, яким чином потрібно вилучати таку інформацію.

Безумовно, якщо така інформація вилучається під час негласного доступу до електронної інформаційної системи, то, на нашу думку (її підтримують 100 % опитаних респондентів (Додаток Б), такі дії повинні проводитися у порядку, визначеному 21 Главою КПК України, тобто на підставі ухвали слідчого судді апеляційного суду. Проте, певним дискусійними питанням є виявлення та дослідження інформації з електронних інформаційних систем, вилученої під час тимчасового доступу до речей чи документів, обшуку, огляду місця події тощо. Відповідно, на думку прокурорів, слідчих, детективів, така інформація повинна аналізуватися: самостійно уповноваженим суб'єктом, у т.ч. за відсутності спеціальних знань із залученням спеціаліста (31,7 %); направлятися для дослідження експерту (54,8 %); на підставі ухвали слідчого судді апеляційного суду як НСРД у порядку, передбаченому ст. 264 КПК України, якщо такі відомості передбачають втручання у приватне спілкування (12,5 %).

З урахуванням наведеного, практика дослідження інформації з електронних інформаційних систем, що пов'язана з втручанням у приватне спілкування у

порядку, визначеному ст. 264 КПК України, на наш погляд, є більш правильною. Так, дане питання достатньо ґрунтовно проаналізовано А. В. Мельниченком, яким зазначено, що для того, щоб здійснити доступ до інформації, яка утворилася у результаті обміну інформацією між особами за допомогою SMS та MMS листування, використання месенджерів Viber, Line, WhatsApp, Telegram, Інтернет-месенджерів Twitter, Vkontakte, Skype; збережені фотографії, зображення, фото документів, аудіозаписи, відеозаписи, поштові повідомлення, записи календаря (листування) відносяться до категорії (визначення) приватного спілкування особи. Відповідно, якщо така інформація зберігається на мобільному телефоні (флеш-накопичувачі тощо), то порядок доступу до неї визначається Главою 21 КПК України, тобто за ухвалою голови чи за його визначенням іншого судді Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться цей орган досудового розслідування [144, с. 221].

Отже, зняття інформації з електронних інформаційних систем проводиться у випадках негласного доступу до таких систем, а також якщо інформація на таких носіях є конфіденційною, та пов'язане з втручанням у приватне спілкування.

Наступною НСРД є обстеження публічно недоступних місць житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), що передбачає проникнення до приміщення з метою проведення інших НСРД, у т.ч. з використанням технічних засобів. Поряд з цим, важливим під час досудового розслідування злочинів, вчинених у сфері здійснення державних закупівель, є мета цієї НСРД, а саме: виявлення і фіксація слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів; виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч. 1 ст. 267) [114]. Зокрема, проведення обстеження публічно недоступних місць житла чи іншого володіння особи під час розслідування досліджуваного виду злочинів надає можливість виявити

документацію, що може бути використана у доказуванні. Водночас заборонено вилучати таку документацію, можливо лише копіювати такі документи, що і передбачено положеннями ст. 267 КПК України. Відповідно, вилучити її можна за допомогою обшуку.

Поряд з цим, на нашу думку, копіювання документації, що може бути використана як докази, повинно здійснюватися із використанням технічних засобів фіксації процедури виявлення та копіювання. Нашу думку підтримують 82,7 % опитаних респондентів.

Окремо, на нашу думку, потрібно провести аналіз такої НСРД, як моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України). Так, з огляду на діяльність підрозділів НАБУ, досить актуальним і слушним є надання права підрозділам НАБУ проводити моніторинг банківських рахунків як НСРД. Моніторинг банківських рахунків – це негласна слідча (розшукова) дія, яка в онлайн режимі надає можливість ініціатору отримувати інформацію про рух коштів, які є об'єктом вчинення злочину.

Проведення моніторингу банківських рахунків надає можливість:

- підтвердити факт привласнення коштів;
- рух коштів через фіктивні підприємства;
- виведення коштів за кордон; запобігання виведенню коштів за кордон (в офшорну зону).

Поряд з цим, залишаються неврегульованими окремі питання щодо оперативного повідомлення про рух коштів, їх перерахунок тощо. Як приклад, можуть виникнути ситуації, що по рахунку, який контролюється, здійснюється фінансова операція про переведення коштів за кордон. Такі дії можуть призвести до виведення коштів, отриманих під час вчинення злочинів у сфері державних закупівель, в офшорні зони. Відповідно, втрачається можливість відшкодування завданих злочином збитків.

З урахуванням цього, на нашу думку, доцільно законодавчо закріпити відповідний порядок з метою негайного повідомлення ініціатора проведення моніторингу банківських рахунків про проведення «сумнівних фінансових

операцій» та припинення руху таких коштів, наприклад, у термін до 24 год з метою недопущення їх виведення (фіктивні підприємства, офшорні зони тощо). Зокрема, ст. 269-1 КПК України необхідно доповнити ч. 4: *«4. У разі встановлення проведення операції, яка викликає сумнів у представника банківської установи щодо законності його проведення, по рахунку, який перебуває на контролі, представник банківської установи невідкладно повідомляє про встановлені обставини та припиняє рух фінансових коштів у термін до 24 год».*

Ураховуючи наведене та практику здійснення досудового розслідування детективами НАБУ щодо проведення моніторингу банківських рахунків як засобу збирання доказів під час розслідування злочинів у сфері державних закупівель, можна визначити послідовність дій уповноваженої особи, що включає декілька етапів:

1) підготовчий. Даний етап передбачає проведення послідовних дій до ініціювання питання про проведення даної НСРД із встановленням банківської установи, через яку здійснюється рух коштів, визначення можливих ризиків розголошення відомостей про отримання правоохоронним органом відомостей щодо руху коштів по конкретному рахунку;

2) організаційно-тактичний. Цей етап передбачає прийняття рішення про проведення цієї НСРД та безпосереднє її проведення, тобто отримання процесуального рішення про проведення; надання ухвали слідчого судді керівнику банківської установи та повідомлення учасників проведення такої НСРД про відповідальність за розголошення відомостей, які стали їм відомі; безпосередня участь в онлайн режимі ініціатора при її проведенні;

3) додатковий. Даний етап передбачає накладення арешту на рахунки та надання запиту в порядку міжнародного співробітництва в разі необхідності прослідкувати рух коштів тощо.

Отже, проведенням негласних слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів встановлюються обставини вчинення злочину, суб'єкти їх вчинення, свідки вчинення злочинів, зв'язки між можливими співучасниками злочину, місця

збереження речових доказів тощо.

Окремої уваги заслуговує питання надання стороні захисту результатів НСРД та можливість здійснення відповідних копій у порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, зокрема у процесі ознайомлення сторони захисту з матеріалами провадження. Так, ч. 3 ст. 254 КПК України передбачено, що виготовлення копій протоколів про проведення НСРД та додатків до них не допускається [114]. Проте, це певною мірою не узгоджується із положеннями чч. 2, 4 ст. 290 КПК України, де передбачено, що прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у т.ч. будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, чи сприяти пом'якшенню покарання. Надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії або відображення матеріалів [114].

Безумовно, ненадання можливості виготовлення копій протоколів про проведення НСРД та додатків до них, що містять відомості обмеженого доступу, є вірним, з огляду на Закон України «Про державну таємницю». Утім, постають питання обґрунтованості ненадання можливості виготовлення копій таких результатів, якщо вони не містять відомостей, що відносяться до державної таємниці. Адже це фактично є незаконним.

За таких умов, існують різні погляди щодо надання можливості виготовлення копій протоколів про проведення НСРД та додатків до них, зокрема, 82,7 % опитаних респондентів стверджують про заборону в копіюванні цих документів, керуючись ч. 3 ст. 254 КПК України, а 17,3 % зазначають, що нормами ч. 3 ст. 254 КПК України потрібно керуватися під час досудового розслідування кримінального провадження, а ст. 290 КПК України передбачає, що достатньо доказів для складання обвинувального акта. Тобто, норми ст. 254 КПК України вже не можна застосовувати. Ми також підтримуємо цю думку.

З урахуванням наведеного, з метою унормування положень КПК України, вважаємо доцільним внести зміни до ст. 254 КПК України, доповнивши ч. 4

такого змісту: «4. При наданні доступу до результатів негласних слідчих (розшукових) дій, в порядку статті 290 цього Кодексу, сторона захисту має право зробити копії протоколів і додатків до них, якщо такі відомості не містять державної таємниці або якщо такі відомості не мають гриф обмеженого доступу.».

Отже, при проведенні аудіо-, відеоконтролю особи, аудіо-, відеоконтролю місця, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, моніторингу банківських рахунків наявні практичні та законодавчі проблеми під час збирання доказів. При цьому, можна стверджувати, що проведення НСРД є ефективним засобом збирання доказів у процесі досудового розслідування злочинів, пов'язаних із проведенням державних закупівель, а саме: встановлення злочинної змови між співучасниками; виявлення предметів, документів, що містять ознаки вчинення злочину; встановлення руху коштів, які використовуються при проведенні операцій із державними закупівлями; встановлення майна, на яке можна накласти арешт. Водночас проведення комплексу НСРД надає можливість здійснити ретельну підготовку до проведення слідчих (розшукових) дій під час збирання доказів у провадженнях дослідженого виду.

Завершення проведення НСРД здійснюється у разі встановлення обставин, що підлягають доказуванню за допомогою негласних засобів, за яким починається гласне збирання, одержання доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Як нами зазначалося, ч. 2 ст. 93 КПК України передбачено, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів також шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок [114]. Водночас при наданні запитів у порядку, визначеному ст. 93 КПК України, на практиці зустрічаються певні проблеми у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, а

саме:

по-перше, це відсутність законодавчого закріплення процесуальної форми запиту (39,6 %), Зокрема, запит може бути в усній чи письмовій формі, а також він повинен мати реквізити установи тощо;

по-друге, відсутність відповідальності за ненадання інформації на такий запит (45,8 %). Так, такий запит особою чи установою може розглядатися відповідно до Закону України «Про звернення громадян» протягом одного місяця й в кінцевому результаті відмовити у наданні інформації;

по-третє, неможливість отримання інформації з-за кордону (15,8 %) тощо. На жаль, процедура щодо надання запитів з іншими країнами ще не відпрацьована. Зокрема, в країнах Європейського Союзу запит між країнами ЄС може надаватися в онлайн режимі, відповідно, відповідь таким же чином, і ця відповідь використовується як доказ.

У даному аспекті досить цікавою є зарубіжна практика. Зокрема, ст. 190 Кримінально-процесуального закону Латвійської Республіки передбачено, що керівники юридичних осіб на вимогу особи, що здійснює розслідування, зобов'язані в межах своєї компетенції зробити документальну ревізію, інвентаризацію, відомчу або службову перевірку і в установлений термін подати документи разом з відповідними додатками про виконання вимоги [234]. Також надається можливість направлення постанови щодо блокування та збереження інформації, яка міститься в електронній інформаційній системі (ст. 191) [2234].

З урахування цього, з метою унормування положень КПК України, до нього необхідно внести зміни шляхом доповнення статтею такого змісту: *«Стаття 93-1. Надання запиту. 1. Сторона обвинувачення у формі запиту здійснює витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб завірені копії документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок тощо. 2. Рішення про витребування документів, відомостей оформляється постановою слідчого, детектива, яка погоджується керівником органу досудового розслідування або прокурором. 3. Забороняється витребувати*

інформацію, відомості, що становлять конфіденційну інформацію, комерційну та банківську таємницю. 4. Виконавець запиту, якому адресовано такий запит, зобов'язаний невідкладно, але не більше ніж протягом десяти робочих днів, надати відповідну інформацію.».

Отже, в підрозділі досліджено особливості збирання доказів про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, за допомогою таких слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, як обшук, огляд документів, допит, експертиза, аудіо-, відеоконтроль особи й місця, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, моніторинг банківських рахунків.

Проведення комплексу злагоджених і спланованих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, забезпечить ефективне досудове розслідування та збирання необхідних слідству доказів вини особи.

Висновки до розділу 3

Підставами для внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до Єдиного реєстру досудових розслідувань є наявність достатніх відомостей, які вказують на обґрунтовану можливість вчинення або підготовку до вчинення кримінального правопорушення, що міститься у приводах. Підстави внесення відомостей до ЄРДР про вчинення досліджуваного злочину – це ті, що безпосередньо передбачають факт вчинення або підготовки до вчинення злочину.

Процесуальний порядок внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до Єдиного реєстру досудових розслідувань передбачає: дотримання кримінальних процесуальних норм; вивчення отриманих відомостей, інформацію, що містить обставини можливого вчинення злочину.

Приводами до початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, є: а) заява, повідомлення (учасника конкурсних торгів (торгів), особи, якій відомо про обставини вчинення злочину, представника громадської організації, юридичної особи тощо – 24,3 %; б) повідомлення державних установ (Державної аудиторської служби України, Антимонопольного комітету України, Державної служби фінансового моніторингу України, Державної фіскальної служби України), правоохоронних органів (підрозділи захисту економіки Національної поліції України, контррозвідального захисту інтересів держави в сфері економічної безпеки Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідування України) – 34,7 %; в) самостійне виявлення слідчим, детективом, прокурором обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину (78,4 %) з таких джерел, як: відомості, здобуті під час розслідування іншого кримінального провадження; результати оперативно-розшукової діяльності; аналіз публікацій, розміщених в засобах масової інформації, у т.ч. мережі Інтернет – 7,8 % (Додаток Б). Також на основі аналізу діяльності підрозділі НАБУ визначено, що детективи НАБУ, на відміну від слідчого та прокурора, наділені певною специфікою щодо виявлення та в подальшому внесення відомостей до ЄРДР щодо вчинення кримінального правопорушення у сфері державних закупівель, зокрема, самостійне виявлення або перевірка інформації про обставини можливого вчинення кримінального правопорушення, тобто здійснення пошукової діяльності шляхом надання запиту до державної установи про результати перевірки фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій, які брали участь у процедурі державних закупівель; аналіз інформаційних баз даних державних установ (про рух коштів і товару, реєстр речових прав, надання довіреностей, про доходи особи чи підприємства); здійснення оперативно-розшукової діяльності; отримання інформації під час конфіденційного співробітництва.

В окремих випадках слідчим, детективом, прокурором вносяться відомості до ЄРДР щодо вчинення злочину в сфері державних закупівель (у т.ч. під впливом

громадськості) за відсутності обґрунтованих підстав, які свідчать про безпосередню підготовку або вчинення цього злочину з метою перевірки процесуальними засобами інформації, виявленої під час аналізу відомостей з відкритих Інтернет-ресурсів, повідомлень конфіденційного співробітника чи анонімного повідомлення (47,8 %) (Додаток Б).

Збирання доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій полягає в комплексному, системному зборі відомостей про обставини злочину, вчиненого у сфері державної закупівлі: збір і закріплення інформації, відомостей щодо вчинення злочину негласними засобами (проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, але з максимальною прихованістю по відношенню до інших осіб, які не беруть участь у їх проведенні); збір і закріплення інформації, відомостей щодо вчинення злочину гласними засобами (проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, про проведення яких сторона захисту обізнана).

Запорукою ефективного збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, є поступовий перехід від негласної до гласної діяльності слідчого, детектива, прокурора. З огляду на це обґрунтовано, що збирання доказів про злочини досліджуваного виду здійснюється таким чином: по-перше, встановлення обставин вчинення злочину, учасників його вчинення, їх зв'язків, місця збереження речових доказів тощо (проведення негласних слідчих (розшукових) дій); по-друге, дослідження доказів (надання запиту, проведення слідчих (розшукових) дій).

Проведення аудіо-, відеоконтролю особи й місця (ст.ст. 260, 270 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) надає можливість встановити коло учасників злочину, способи вчинення злочину, предмет злочину тощо, а обстеження публічно недоступних місць житла чи іншого володіння особи сприяє встановленню місцезнаходження документів, предметів, які містять ознаки злочину.

Слідчий та прокурор під час здійснення досудового розслідування злочинів,

пов'язаних з проведенням державних закупівель, повинен широко використовувати відкриті джерела в глобальній мережі Інтернет, де знаходиться значний обсяг інформації як про установу, яка здійснює державні закупівлі, так і про процедуру проведення тендеру та його учасників. На основі цього, запропоновано порядок дій слідчого під час виявлення та закріплення доказів при проведенні зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 2 ст. 264 КПК України).

Моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України) – це негласна слідча (розшукова) дія, яка в онлайн режимі надає можливість ініціатору отримувати інформацію про рух коштів, які є об'єктом вчинення злочину. Проведення моніторингу банківських рахунків надає можливість: встановити факт привласнення коштів; рух коштів через фіктивні підприємства; виведення коштів за кордон; запобігти виведенню коштів за кордон (в офшорну зону). Обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення негайного повідомлення ініціатора проведення моніторингу банківських рахунків про проведення «сумнівних фінансових операцій» та припинення руху таких коштів у термін до 24 год з метою недопущення їх виведення (фіктивні підприємства, офшорні зони тощо).

Після збирання доказів негласними засобами, якщо вони містять інформацію про предмети, документи, інші речі, які можуть бути використані у доказуванні, необхідно здійснити відшукування, вилучення та закріплення таких доказів гласними засобами при проведенні обшуку, огляду, надання запитів у порядку, передбаченому ст. 93 КПК України, тощо. Встановлено, що інформація про необхідність проведення обшуку під час збирання доказів про злочини, пов'язані з державними закупівлями, може міститися в результатах перевірки аудиторської служби (38,6 %), податкової інспекції (9,4 %), фінансового моніторингу (3,7 %), тимчасового доступу до речей та документів (37,5 %), при проведенні зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (38,1 %) та електронних інформаційних систем (14,5 %) (Додаток Б). Під час проведення обшуку запропоновано практичні рекомендації щодо додаткового проведення

вилучення (копіювання) інформації, що міститься в комп'ютерних мережах, системах, і залучення спеціаліста, який має відповідні навички, знання.

Обов'язковою умовою ефективного огляду (дослідження) документів, речей, вилучених під час обшуку у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, є залучення спеціаліста, експерта.

Проблемними питаннями під час проведення експертиз (оціночно-будівельної, економічної, технічної експертизи документів) як засобів збирання доказів є: відсутність належних матеріалів, направлених на експертизу (32,6 %); неналежне оформлення матеріалів, що підлягають експертному дослідженню (15,4 %); поставка предмета закупки здійснюється закордонним постачальником (14,2 %) (Додаток Б).

Іншим засобом збирання доказів при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель є запит. Надано пропозиції щодо закріплення процесуальної форми запиту та відповідальності за ненадання відповіді на такий запит. Основними проблемами у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, при застосуванні інших засобів збирання доказів є: відсутність законодавчого закріплення процесуальної форми запиту (39,6 %); відсутність відповідальності за ненадання інформації на такий запит (45,8 %); неможливість отримання інформації з-за кордону (15,8 %) (Додаток Б) тощо.

Запропоновано внесення змін до КПК України, а саме:

— доповнити новою статтею 93-1 такого змісту: «Стаття 93-1. Надання запиту. 1. Сторона обвинувачення у формі запиту здійснює витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб завірені копії документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок тощо. 2. Рішення про витребування документів, відомостей оформляється постановою слідчого, детектива, яка погоджується керівником органу досудового розслідування або прокурором. 3. Забороняється витребувати інформацію, відомості, що становлять конфіденційну інформацію, комерційну та банківську

таємницю. 4. Виконавець запиту, якому адресовано такий запит, зобов'язаний невідкладно, але не більше ніж протягом десяти робочих днів, надати відповідну інформацію.»;

– статтю 234 КПК України доповнити частиною 7 такого змісту: «7. Вилучення комп'ютерної техніки, інформації, що міститься на них, здійснюється за участі спеціаліста, експерта.»;

– доповнити ч. 8 ст. 237 КПК України такого змісту: «Під час огляду, слідчий, прокурор мають право залучити спеціаліста щодо дослідження документації. За результатами дослідження спеціаліст складає висновок, який долучається до протоколу огляду та матеріалів провадження.».

– доповнити ч. 4 ст. 254 КПК України такого змісту: «4. При наданні доступу до результатів негласних слідчих (розшукових) дій, в порядку статті 290 цього Кодексу, сторона захисту має право зробити копії протоколів і додатків до них, якщо такі відомості не містять державної таємниці або якщо такі відомості не мають гриф обмеженого доступу.»;

– доповнити ч. 2 ст. 260 такого змісту: «У невідкладних випадках, за наявності обґрунтованих підстав, аудіо-, відеоконтроль може бути проведено щодо невстановленої особи, в діях якої вбачаються ознаки вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.»;

– доповнити ч. 4 ст. 269-1 КПК України такого змісту: «4. У разі встановлення проведення операції, яка викликає сумнів у представника банківської установи щодо законності його проведення, по рахунку, який перебуває на контролі, представник банківської установи невідкладно повідомляє про встановлені обставини та припиняє рух фінансових коштів, у термін до 24 год.».

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовано найбільш суттєві положення, отримані у результаті дисертаційного дослідження, наведено нове вирішення наукового завдання, яке полягало у комплексному вивченні та розробленні пропозицій щодо вдосконалення організаційно-тактичних і правових засад доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, а саме:

1. У процесі дослідження стану наукової розробленості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, визначено, що В. В. Дарага (2014, 2017 та 2018 рр.), В. В. Коряк (2012 р.), А. М. Меденцев (2015 р.), С. В. Нагачевський (2013 р.), В. Р. Сливенко (2013 р.) досліджували оперативно-розшукові та криміналістичні аспекти протидії злочинам у сфері державних закупівель. В окремих монографічних працях фрагментарно досліджено питання доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, зокрема при розкритті таких питань, як привласнення грошових коштів, фіктивне підприємництво, одержання неправомірної вигоди тощо. Натомість, на сьогодні комплексних розробок питань доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, не проводилося. На підставі цього, з метою формування вирішення проблем, що виникають під час доказування досліджуваних злочинів, сформовано необхідність дослідження таких питань, як обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та засоби збирання доказів.

2. Доказування стороною обвинувачення у кримінальному провадженні щодо вчинення протиправного діяння, яке пов'язане з проведенням державних закупівель – процесуальна діяльність органу досудового розслідування, прокурора щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні шляхом швидкого, повного збирання, перевірки та

оцінки доказів під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших засобів.

На основі сталих наукових поглядів змісту доказування визначено, що зміст доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, складається з внутрішніх елементів (суб'єкт, спосіб (механізм) вчинення злочину, предмет злочину (розмір завданої шкоди державі), обставини, що вказують на факт вчинення злочину) та зовнішніх елементів (збір, одержання, використання доказів).

3. Доказування події кримінального правопорушення, пов'язаного з проведенням державних закупівель, являє собою встановлення прямого умислу дій особи, які спрямовані на створення умов і вчинення діянь при проведенні процедури державної закупівлі, які підпадають під дію закону про кримінальну відповідальність, з метою отримання матеріальної вигоди у процесі чи/та після виконання договірних відносин.

Доказування винуватості у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, полягає у доведенні прямого умислу вчинення злочину особою (службовою особою органу державної влади чи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності чи фізичною особою-підприємцем).

Доказування обставин виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням у сфері державних закупівель, є обов'язковою при вчиненні правопорушень, відповідальність за які передбачена ст.ст. 191, 205, 209, 364 КК України.

4. Обставини, які пом'якшують покарання у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, що підлягають доказуванню, закріплено у законі про кримінальну відповідальність, а також інші обставини, які, на переконання сторони обвинувачення, впливають на пом'якшення покарання у даних правопорушеннях.

Обставини, які обтяжують покарання у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, частково співпадають з

кваліфікуючими обставинами окремих злочинів у даній сфері (вчинене повторно, групою осіб, спричинило тяжкі наслідки).

Обставинами, які є підставами для закриття кримінального провадження про злочини, вчинені у сфері державних закупівель, можуть бути щире каяття особи і взяття її на поруки колективом підприємства, установи чи організації за вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості (ст. 205, ч. 1 ст. 209 КК України), яке не є корупційним злочином (14,4 %). Закриття кримінального провадження про вчинення іншого злочину у сфері державних закупівель (ст.ст. 191, 209 ч. 2-3, 364, 366, 368, 369-2 КК України), за nereабілітуючими обставинами непередбачено, крім закриття такого провадження у зв'язку із закінченням строків давності чи обвинувачений помер.

5. Підставами для внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до Єдиного реєстру досудових розслідувань є наявність достатніх відомостей, які вказують на обґрунтовану можливість вчинення або підготовку до вчинення кримінального правопорушення, що міститься у приводах. Підстави внесення відомостей до ЄРДР про вчинення досліджуваного злочину це ті, що безпосередньо передбачають факт вчинення або підготовки вчинення злочину.

Процесуальний порядок внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до Єдиного реєстру досудових розслідувань передбачає: дотримання кримінальних процесуальних норм; вивчення отриманих відомостей, інформацію, що містить обставини можливого вчинення злочину.

6. Збирання доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій полягає в комплексному, системному зборі відомостей про обставини злочину, вчиненого у сфері державної закупівлі: збір і закріплення інформації, відомостей щодо вчинення злочину негласними засобами (проведення негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, але з максимальною прихованістю по відношенню до інших осіб, які не беруть участь у їх проведенні); збір і закріплення інформації, відомостей щодо вчинення злочину гласними засобами (проведення слідчих

(розшукових) дій та інших процесуальних дій, про проведення яких сторона захисту обізнана).

Іншим засобом збирання доказів при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель є запит. Надано пропозиції щодо закріплення процесуальної форми запиту та відповідальності за ненадання відповіді на такий запит.

7. Надано пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів, які регламентують особливості доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, а саме:

Кримінальний процесуальний кодекс України доповнити ст. 93-1 такого змісту:

«Стаття 93-1. Надання запиту.

1. Сторона обвинувачення у формі запиту здійснює витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб завірені копії документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок тощо.

2. Рішення про витребування документів, відомостей оформляється постановою слідчого, детектива, яка погоджується керівником органу досудового розслідування або прокурором.

3. Забороняється витребувати інформацію, відомості, що становлять конфіденційну інформацію, комерційну та банківську таємницю.

4. Виконавець запиту, якому адресовано такий запит, зобов'язаний невідкладно, але не більше ніж протягом десяти робочих днів, надати відповідну інформацію»;

ст. 234 КПК України доповнити ч. 7: «7. Вилучення комп'ютерної техніки, інформації, що міститься на них, здійснюється за участі спеціаліста, експерта»;

ст. 254 КПК України доповнити ч. 4: «4. При наданні доступу до результатів негласних слідчих (розшукових) дій, в порядку статті 290 цього Кодексу, сторона захисту має право зробити копії протоколів і додатків до них, якщо такі відомості

не містять державної таємниці.»;

ст. 269-1 КПК України доповнити ч. 4: «4. У разі встановлення проведення операції, яка викликає сумнів у представника банківської установи щодо законності його проведення, по рахунку, який перебуває на контролі, представник банківської установи невідкладно повідомляє про встановлені обставини та припиняє рух фінансових коштів, у термін до 24 год.».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю. І., Хабло О. Ю., Конюшенко Я. Ю. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 5. С. 135-141.
2. Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження): монографія. Київ: Атіка, 2007. 304 с.
3. Аленін Ю. П. Особливості початку досудового розслідування за новим КПК України (позитивні та негативні аспекти). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 395–403.
4. Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 198–203. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_36.
5. Аленін Ю. П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 175–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_19.
6. Баганець О. В. Доказування стороною обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2017. 20 с.
7. Баганець О. В. Доказування стороною обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні: дис. канд. ... юрид. наук: спец 12.00.09. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2017. 269 с.
8. Баганець О. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого. *Юридична Україна*. 2013. № 9. С. 80–85.
9. Бажанов М. І. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. К.: Юрінком Інтер, 2005. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/ KPravo/06-09/1085.htm>.

10. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: НАВС, 2015. 20 с.

11. Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1. Харків: Право, 2012. 768 с.

12. Банчук О. А., Дмитрієва І. О., Лобойко Л. М., Саїдова З. М. 35 неформальних практик у кримінальному судочинстві України. К.: Москаленко О. М., 2014. 41 с.

13. Барабаш Т. М. Моніторинг теорії доказування у процесуальному праві України. *Судова апеляція*. 2009. № 2(15). С. 6–15.

14. Басиста І. В., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Кримінальний процес України: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 150 с.

15. Баулін Ю., Ніколаєнко Н. Обставини, що виключають злочинність діяння. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 133–149.

16. Белкин Р. С., Винберг А. И., Дорохов В. Я. и др. Теория доказательств в советском уголовном процессе / редкол.: Н. В. Жогин (отв. ред.), Г. М. Миньковский, А. Р. Ратинов и др. 2-е изд., испр. и доп. М.: Юрид. лит., 1973. 736 с.

17. Білоус В. В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2004. 20 с.

18. Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Вигівська Л. В. та ін. Процесуальне керівництво прокурором негласними слідчими (розшуковими) діями: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. Є. М. Блажівського, Р. Г. Андрєєва. К.: Нац. акад. прокуратури України, 2014. 304 с.

19. Брильов М. О. Стан наукових розробок з протидії злочинам пов'язаним з розкраданням бюджетних коштів під час будівництва ремонту та експлуатації автомобільних доріг. *Форум права*. 2015. № 5. С. 16–21. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/591/stan_naukovih_rozro

bok_z_protidiyi_zloch.pdf?sequence=2&isAllowed=y.

20. Буряк О. О. Особливості участі прокурора під час проведення обшуку по злочинам, пов'язаним з одержанням неправомірної вигоди службовою особою. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук.-практ. журнал*. 2016. № 2 (37). С. 281–286.

21. Важинський В. М. Процес доказування при розслідуванні фіктивного підприємництва та пов'язаних з ним злочинів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. 16 с.

22. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України* : зб. наук. пр. 2013. № 3. С. 238–248.

23. Вапнярчук В. В. Історичний розвиток уявлень про кримінальне процесуальне доказування у вітчизняній науці кримінального процесу. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції*: Харків. кримінал. процесуал. полілог: присвяч. 50-річчю каф. кримінал. процесу Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого та 85-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Ю. М. Грошевого (м. Харків, 16 груд. 2016 р.). Харків, 2017. С. 115–123.

24. Вапнярчук В. В. Сутність початку досудового розслідування за новим КПК України. *Topical issues of law: theory and practice*. 2013. № 26. С. 177–186.

25. Васи́линчук В. І., Сливенко В. Р. Удосконалення кримінальної відповідальності за злочини у сфері державних закупівель. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 112–119.

26. Вереша Р. В. Вина і норми Загальної частини КК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13. № 1. С. 35–40.

27. Весельський В. К., Зав'ялов С. М., Пясковський В. В. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: КНТ, 2009. 160 с. 171.

28. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області у справі № 212/10508/2012 від 18 груд. 2013 р. Єдиний реєстр судових рішень. URL:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37200020>.

29. Вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області у справа № 1306/6577/2012 від 25 лют. 2013 р. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44581508>.

30. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 3 верес. 2015 р. у справі № 521/21512/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51784469>.

31. Вирок Оріхівського районного суду Запорізької обл. від 3 лип. 2015. Справа № 323/2071/14-к Провадження № 1-кп/323/7/15. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/46397045.

32. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 24 січ. 2017 р. у справі № 373/2562/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64267284>.

33. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 28 берез. 2013 р. Справа № 1715/18522/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

34. Вирок Цюрупинського районного суду Херсонської області від 5 черв. 2013 р. у справі № 2121/1-531/2011. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31656238>.

35. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 16 листоп. 2016 р. у справі № 761/27114/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63778861>.

36. Віденко Є. В. Цивільний позов у кримінальному провадженні України як «інструмент» захисту прав. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 368–370.

37. Власова Г. П., Ганова Г. О., Гусаров В. М., та ін. Методика розслідування окремих кримінальних правопорушень (у схемах і таблицях): навч. посіб. К.: Національна академія прокуратури України, 2015. 146 с.

38. Влялько І.В. Правове регулювання державних закупівель в ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.11. К.: Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2009. 21 с.

39. Водоласкова К. Ю. Правопорушення у галузі державних закупівель. *Право та управління*. 2011. № 2. С. 58–74.

40. Гасанов Р. Н. Здійснення повноважень прокурором в частині проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. Одеса: ОДУВС, 2017. 251 с.

41. Герасимов И.Ф. Этапы раскрытия преступлений. *Следственные ситуации раскрытия преступлений*. Научные труды. Свердловск, 1975. Вып. 41. С. 7.

42. Гмирко В. П. Ретроспективний аналіз уявлень про суть доказування в кримінальному процесі України. *Вісник Академії митної служби України*. Сер.: Право. 2011. № 2. С. 112–119. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2011_2\(7\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2011_2(7)_20).

43. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному провадженні: діяльнісний погляд. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка)*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6–7 груд. 2012 р.). Х.: Видавець Строков Д. В., 2013. С. 35–38.

44. Головка Н. В. Особливості правового регулювання закупівлі сільськогосподарської продукції для державних потреб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.06. Харків; НЮАУ ім. Я. Мудрого, 2008. 18 с.

45. Гончар Т. О., Стрельцов Є. Л., Чуваков О. А. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. для підготовки до іспиту / За заг. ред. Є. Л. Стрельцова. Х.: Одиссей, 2010. 248 с.

46. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні : науковопрактичний посібник; Академія адвокатури України. К. : Прецедент, 2014. 42 с.

47. Гончаренко В. Г. Предмет доказування в кримінальному судочинстві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Число 1 (20). С. 120-122.

48. Громко В. Я. Поняття обставин, що обтяжують відповідальність за кримінальним правом України. *Митна справа*. 2015. № 1(2.2). С. 260–264.

49. Грошевий Ю. М., Мірошніченко Т. М., Хоматов Ю. В. та ін. Кримінальний процес України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти

/ за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. Х., 2000. 296 с.

50. Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. та ін. Кримінальний процес: підручник / за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

51. Данченко Л. І. Деякі аспекти протидії фіктивному підприємництву в сфері державних закупівель. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 94–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_23.

52. Дараган В. В. Використання засобів масової інформації під час виявлення злочинів у сфері державних закупівель. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_1_16.

53. Дараган В. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель: проблеми теорії та практики: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 352 с. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=3PdTi6sAAAAJ&hl=uk>.

54. Дараган В. В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Державної служби боротьби з економічною злочинністю: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 152 с. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=3PdTi6sAAAAJ&hl=uk>.

55. Дараган В. В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель підрозділами Департаменту захисту економіки Національної поліції України. монограф. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 224 с. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=3PdTi6sAAAAJ&hl=uk>.

56. Дараган В. В. Протидія злочинам у сфері державних закупівель: реферат. *Цикл наукових праць*. Дніпропетровськ, 2016. 8 с. URL: http://www.kdpu-nt.gov.ua/sites/default/files/referat_daragan.doc.

57. Дараган В. В. Розкриття викрадань державних коштів при проведенні закупівель товарів та виконанні робіт (послуг) на підприємствах залізничного транспорту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 20 с.

58. Дараган В. В. Сучасний стан наукової розробки проблем протидії злочинам в сфері державних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал*: електр. наук. вид. 2014. Вип. 1. С. 128–135. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2014/40.pdf.

59. Демидова Л. М. Питання спеціальної конфіскації майна третіх осіб. *Порівняльно-аналітичне право*: електр. наук. вид. / гол. ред. Ю. М. Бисяга. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський нац. ун-т». 2016. № 3. С. 174–176.

60. Доліновський Ю. С. Використання експертних досліджень у розслідуванні злочинів, що вчиняються під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 трав. 2017 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 155–157.

61. Доліновський Ю. С. Виявлення злочинів під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 865. С. 441–448.

62. Доліновський Ю. С. Основи планування розслідування злочинів, що вчиняються під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я. *Порівняльно-аналітичне право*: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 1. С. 226–229. URL: http://www.pap.in.ua/1_2017/69.pdf.

63. Доліновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. Львів; НУ «Львівська політехніка», 2018. 15 с.

64. Доліновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я: дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. Львів; ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»; НУ «Львівська політехніка», 2018. 258 с.

65. Доліновський Ю. С. Тактичні особливості проведення обшуку у розслідуванні злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у

сфері охорони здоров'я. *Право, суспільство і держава: форми взаємодії*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12–13 січ. 2018 р.). К.: Центр науково-практичних досліджень, 2018. С. 69–73.

66. Дуюнов В. К. Проблемы уголовного наказания в теории, законодательстве и судебной практике. Курск, 2000. 326 с. Электронная библиотека. URL: <http://www.twirpx.com/file/193591/>.

67. Дьомін Ю. М. Процесуальні витрати за новим КПК України. *Європейські перспективи*. 2012. № 3(3). С. 47–51.

68. Еникеев М. И., Образцов В. А. Криминалистическое учение о поведении преступника как теоретическая основа деятельности по раскрытию преступлений. *Теория криминалистики и методика расследования преступлений*: сб. науч. тр. М.: ВЮЗИ, 1990. С. 59–64.

69. Єні О. В. Оцінка прокурором обставин, які характеризують особу обвинуваченого. URL: pravoznaves.com.ua/period/article/7738/.

70. Єрмак О. В. Конфіскація майна як покарання та квазіспеціальна конфіскація в кримінальному праві України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 16. Т. 2. С. 74–76.

71. Єрьоміна Л. О. Управління закупівельною діяльністю на основі маркетингу в умовах формування ринкової економіки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 08.06.02. Донецьк: Донецьк. держ. ун-т економіки і торгівлі, 1998. 18 с.

72. Жовтан П. В. Предмет доказування у кримінальному провадженні про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 50–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_13.

73. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Х.: Апостіль, 2012. 304 с.

74. Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності: Форма № 5 (місячна), затверджена наказом ГПУ від 23 жовт. 2012 р. № 102. URL:

https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112757&libid=100820&c=edit&_c=fo.

75. Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела. Харьков: КримАрт, 1998. 340 с.

76. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное доказывание: учеб. пособ. Ижевск: Изд-во Уд-мурдск. гос. ун-а, 1993. 178 с.

77. Зорин Г. А. Криминалистическая методология. М.: Амалфея, 2000. 608 с.

78. Зубар В. В. Формування механізму управління системою державних закупівель в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2010. 20 с.

79. Іванцова О. В. Особливості проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у галузі цукрового виробництва. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2017. Вип. 4. С. 282–286.

80. Іщенко В. М. Теоретична модель доказування в сучасній науці кримінального процесу України. *Форум права*. 2011. № 3. С. 309–321.

81. Калиновский К. Б. «Право презумпций» – стратегия развития уголовного и уголовно-процессуального права. URL: <http://kalinovsky-k.narod.ru/p/2008-5.htm>.

82. Калюк С. М. Міжнародний досвід негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми розслідування злочинів: зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 лип. 2014 р.)*. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 169–171.

83. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження за КПК України. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.)*. О., 2013. С. 223–229.

84. Карпов Н., Шершньова В. Тактика проведення допиту при розслідуванні податкових злочинів. *Закон и жизнь*. 2010. № 12. С. 24–27.

85. Кастарнов Д. Б. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 20 с.

86. Кастарнов Д. Б. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 211 с.

87. Кислий А. М., Федорчук Ю. В. Оперативно-розшукова характеристика злочинів, пов'язаних із розкраданням бюджетних коштів під час проведення закупівель медичного обладнання та ліків. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С. 218–230.

88. Кікінчук В. В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2014. 20 с.

89. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Право і Безпека*. 2013. № 2 (49). С. 131–136. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pib_2013_2_26.pdf.

90. Козак Л. С. Особливості предмета доказування у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом документального оформлення фінансово-господарських операцій. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 308–312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_73.

91. Козаченко О. В., Зіневич А. І. Види конфіскацій за кримінальним законом України. *Новітні кримінально-правові дослідження*: зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2015. С. 47–51.

92. Козинкин В. А. Использование в расследовании преступлений информации, обнаруживаемой в средствах сотовых систем подвижной связи: монография. М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2010. 196 с.

93. Козинкин В. А. Использование в расследовании преступлений информации, обнаруживаемой в средствах сотовых систем подвижной связи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва: Моск. ун-т МВД РФ, 2009. 252 с.

94. Козленко А. А. Особливості доказування події кримінального правопорушення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 10-2(2). С. 149–151.

95. Колодяжный В. А. Возбуждение уголовного дела: проблемы теории и практики: монография. Луганск, 1999. 148 с.

96. Коломієць О. О. Протидія підрозділами ДСБЕЗ МВС України розкраданню коштів, що вчинюється на об'єктах бюджетної сфери: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативнорозшукова діяльність». К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 21 с.

97. Коломійчук В. О. Внесення змін до КПК України: погляд сторони. Протокол: юридичний інтернет ресурс. URL: protokol.com.ua/ua/vnesennya_zmin_do_kpk_ukraini_poglyad_storoni_zahistu.

98. Коновалова В. Е., Сербулов А. М. Тактика допроса при расследовании преступлений. К.: Вища шк., 1978. 94 с.

99. Конституційні акти Європейського Союзу. Хартія засадничих прав Європейського Союзу. URL: <http://www.akadtmia.edu>.

100. Конституція України від 28 черв. 1996 р URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

101. Конюшенко Я. Ю. Доказування на досудовому провадженні у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. К.: Акад. управління МВС, 2010. 20 с.

102. Користін О. Є., Чернявський С. С., Василичук В. І. та ін. Протидія злочинам у бюджетній сфері: метод. рек. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. 88 с.

103. Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. 20 с.

104. Коряк В. В. Протидія хабарництву у сфері державних закупівель оперативними підрозділами МВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К.: НАВС, 2012. 20 с.

105. Курс советского уголовного процесса / Строгович М. С. М., 1968. Т. 1.

470 с.

106. Кримінальна справа № 226/2410/12. *Архів Тульчинського районного суду Вінницької області за 2012 рік.* URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court/0226/>.

107. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. Для студентів юрид. вузів і фак / за ред. П. С. Матишевського та ін. К.: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

108. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника; Акад. адвокатури України. К.: Юстініан, 2014. 573 с.

109. Кримінальний кодекс України, прийнятий 5 квіт. 2001 р.; набув чинності з 1 верес. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25–26. Ст. 131.

110. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Т. Малярєнка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Одіссей, 2010. 987 с.

111. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удазової, П. Д. Письменного. К.: Центр учеб. літ-ри, 2013. 544 с.

112. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удазової, Д. П. Письменного. К.: Центр учеб. літ., 2013. 544 с.

113. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Х.: Право, 2010. 608 с.

114. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Голос України.* 2012. № 90–91. 19 трав.

115. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. № 1001-05. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1961. № 2. Ст. 15.

116. Кругликов Л. Л. Особенности перечисленных в уголовном законе смягчающих и отягчающих обстоятельств. *Юридические особенности применения права и режим социалистической законности в СССР.* Ярославль: Изд-во ЯрГУ, 1975. Вып. 1. С. 58–65.

117. Крюков В. В. Методика расследования должностных преступлений

корупційної направленості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Челябинск, 2011, 208 с.

118. Кулик С. С. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: Акад. адвокатури України. 2015. 22 с.

119. Кушнерик Ю. А. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про грабежі та розбої. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 164–169.

120. Лемішко Ю. Ю. Деякі аспекти законодавчої класифікації обставин, які обтяжують покарання. *Форум права*. 2014. № 3. С. 177–184.

121. Липовский В. В., Лутонина Г. Д., Мороз Т. И. и др. К вопросу о возможности идентификации матричных принтеров по изготовленным с их помощью документам. *Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики на современном этапе судебно-правовой реформы*. Х.: Право, 1998. С. 96–98.

122. Ліщенко В. М. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2010. 261 с.

123. Ліщенко В. М. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. К., 2011. 20 с.

124. Лобойко Л. М. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 87–92.

125. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Невідкладні слідчі (розшукові) дії у КПК України. *Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності*: матер. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 29 трав. 2015 р.). Миколаїв: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2015. С. 95–99.

126. Лук'янчиков Є., Лук'янчиков Б. Негласні слідчі (розшукові) дії – засоби процесуального доказування. *Право України*. 2014. № 10. С. 106–115.

127. Лукашевич В. Г. Кримінально-процесуальне пізнання та доказування:

історія та сучасність. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2009. № 2. С. 168–173.

128. Ляш А. О., Благодир С. М. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. *Адвокат*. 2013. № 1. С. 25–28.

129. Ляш А. О., Стахівський С. М. Докази і доказування в кримінальному судочинстві: навч. посіб. К.: Ун-т «Україна», 2005. 216 с.

130. Макаров А. В. Преступность в бюджетной сфере: понятие, тенденции, предупреждение: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. СПб., 2005. 408 с.

131. Малахова О. В. Питання розподілу тягаря доказування між сторонами кримінального провадження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція: зб. наук. пр. / Міжнар. гуманіт. ун-т. Одеса: МГУ, 2014. № 10/1. Т. 2. С. 161–163.

132. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 280–283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_11_71.

133. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 280–283.

134. Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2015. 20 с.

135. Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні: дис. канд. юрид. наук: спец 12.00.09. К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2015. 273 с.

136. Матусовский Г. А., Сущенко В. Н. Организация работы аппаратов дознания и предварительного следствия органов внутренних дел: учеб. пособ. Х.: Юрид. ин-т, 1983. 83 с.

137. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Х.: Консум, 1999. 480 с.

138. Меденцев А. М. Експертизи при розслідуванні злочинів у сфері державних закупівель. *Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту*. 2015. № 13. С. 109–111.

139. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса: Міжнарод. гуманітар. ун-т. 2015. 20 с.

140. Меденцев А. М. Розслідування злочинів, що вчиняються у сфері державних закупівель: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Одеса: Міжнар. гуманітар. ун-т. 2015. 214 с.

141. Меденцев А.М. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів у сфері державних закупівель. *Право і Безпека*. 2014. № 4 (55). С. 124–125. URL: <file:///C:/Users/111/AppData/Local/Temp/45763.pdf>.

142. Мельник В. В. Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе. М., 2000. 192 с.

143. Мельников О. С. Шляхи протидії корупції у сфері державних закупівель. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1(49). С. 44–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2016_1_9.

144. Мельниченко А. В. Забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К.: НАВС, 2018. 294 с.

145. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. К.: Вища школа, 1984. 136 с.

146. Міняйло О. І. Державні закупівлі товарів і послуг у системі регулювання національної економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03. Київ; Київ. нац. торгов.-екон. ун-т. 2011. 22 с.

147. Мкртчян-Марк Р. Б. Початок досудового розслідування по злочинах проти життя та здоров'я особи. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 489–494. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_3_68.

148. Мотлях О. І. Криміналістичне доказування в кримінальному провадженні: теоретико-процесуальний аспект. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/12577>.

149. Мудрецька Г. В. Методика розслідування викрадення бюджетних коштів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. Ірпінь: НУ ДПС України, 2011. 18 с.

150. Нагачевський В. С. Оперативно-розшукове виявлення та документування злочинів, вчинених службовими особами у сфері державних закупівель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 20 с.

151. Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 20 с.

152. Никифорчук Д. Й., Заблоцька О. Ю., Ніколаюк С. І. Протидія злочинам, що пов'язані з порушенням бюджетного законодавства (ст.ст. 210, 211, 175 КК): наук.-практ. посіб. К.: КНТ, 2006. 88 с.

153. Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Спусканюк А. Ю. та ін. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки: метод. рек. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.

154. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів: підручник. Львів: Вища школа, 1978. 112 с.

155. Нор В. Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2010. №2. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10nvtvdpr.pdf>.

156. Образцов В. А., Богомолова С. Н. Допрос потерпевшего и свидетеля на предварительном следствии: науч.-практ. пособ. М.: Омега-Л: ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2003. 160 с.

157. Овсянюк-Бердадіна О. Ф. Організаційно-економічний механізм державних закупівель послуг: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец 08.00.03. Тернопіль: Тернопільс. нац. економ. ун-т, 2009. 20 с.

158. Орлов Ю. Ю., Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 12–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2017_1_3.

159. Осетрова О. С. Перевірка та оцінка недопустимості доказів у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2015. № 3(2). С. 93–97.

160. Палюх А. І. Особливості реалізації прокурором своїх процесуальних повноважень під час доказування на досудовому розслідуванні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 827. С. 286–291. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_49.

161. Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків: монографія / наук. ред. д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України В. І. Борисов. Х.: Право, 2009. 184 с.

162. Пивовар Ю. І. Взаємодія органів міліції та органів фінансового контролю у протидії зловживанням і корупційним явищам у сфері державних закупівель. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 15. С. 77–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_15_9.

163. Пироженко О. С. Спеціальна конфіскація : загальні аспекти й еволюція вітчизняної кримінально-правової думки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3. С. 70–79.

164. Писарчук І. В. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів службовими особами: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2017. 251 с.

165. Писарчук І. В. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів у протидії нецільовому використанню бюджетних коштів службовими

особами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.09. Львів; НУ «Львівська політехніка», 2018. 16 с.

166. Піроженко Н., Шмельова І., Ісаєва А. Незаангажований погляд. Світовий банк небайдужий до держзакупівель України (практично-теоретичні рекомендації). Редукціон. 2013. № 7 (89). С. 26. липень.

167. Повідомлення офіційного сайту Національного антикорупційного бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/obshuky-u-pracivnykiv-ministerstva-yustyciyi-buly-zakonnyumu-video>.

168. Погорецький М. А. Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013 р.)* / відпов. за випуск Ю. П. Аленін. Одеса: Юрид. літ., 2013. С. 17–21.

169. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування та її реалізація в чинному КПК України. *Актуальні питання доказування у кримінальному процесі: зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 лют. 2015 р.)*. К.: Видавець, 2015. С. 22–27.

170. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.

171. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.

172. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63-79. URL: vkslaw.knu.ua/ua/1-2015-rik-problemy-dosudovoho-rozsliduvannia/34-problemy-kryminalnoho-protsesu/111-nova-kontseptsiiia-kryminalnoho-protsesualnoho-dokazuvannia.

173. Погорецький М. А. Перспективи взаємозв'язку оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування у ході подальшої правоохоронної реформи в Україні. *Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (до 3-ї річниці КПК України)*. Ірпінь: Вид-во Нац. ун-ту ДПС, 2015. С. 301–307.

174. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

175. Поліщак Н. І. Особливості стягнення процесуальних витрат на правову допомогу потерпілому у кримінальному провадженні. *Наше право*. 2016. № 2. С. 137–143.

176. Поширені запитання про європейські стандарти і порівняльні практики у конфіскації і поверненні доходів, набутих у злочинний спосіб. URL: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/faq_confiscations2_uk.pdf.

177. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. проф. О. В. Козаченка, проф. С. Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. 768 с.

178. Правоохоронці займають у суді чергу з 6:00 ранку, щоб здати на розгляд клопотання про обшуки та арешти. *Новини України*. URL: <https://ua.censor.net.ua/p3039177>.

179. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. Ст. 282.

180. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування: Закон України від 16 листоп. 2017 р. № 2213-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2213-19>. (дата звернення 01.11.2018).

181. Про деякі питання здійснення слідчим суддею апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ від 29 січ. 2013 р. № 223-158/0/4. URL: <https://docs.dtki.ua/list/1077.1.229>. (дата звернення 01.11.2018).

182. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Спільний наказ Генеральної прокуратури

України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>. (дата звернення 01.11.2018).

183. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: Наказі МВС України від 06.11.2015 № 1377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>. (дата звернення 01.11.2018).

184. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Мінюсту України від 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>. (дата звернення 01.11.2018).

185. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: наказ ГП України 6 квіт. 2016 р. № 139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>. (дата звернення 01.11.2018).

186. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи в редакції від 1 черв. 2010 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення 01.11.2018).

187. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 47. Ст. 2051. (дата звернення 01.11.2018).

188. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 303. 120.

189. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>.

190. Про перелік інформаційних ресурсів для пошуку інформації та її аналізу: Лист Національного банку України від 17 трав. 2017 р. № 25-0008/35441.

URL: <https://uteka.ua/publication/news-14-ezhednevnyj-buxgalterskij-obzor-39-perechen-sajtov-dlya-finmonitoringa-klientov>. (дата звернення 01.11.2018).

191. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 1997 р. № 7. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-97>. (дата звернення 01.11.2018).

192. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Верховного Суду України від 24 жовт. 2003 р. № 7. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>. (дата звернення 01.11.2018).

193. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 9. Ст. 89.

194. Рибалка О. В. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Нац. акад. внутр. справ. К., 2010. 201 с.

195. Сало О. М. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією*. 2013. № 3 (31). С. 319–324.

196. Сергєєва Д. Б. Напрями використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 81-91.

197. Скалозуб Л. Правопорушення у сфері державних закупівель як загроза національній безпеці України. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2015. № 3. С. 220–231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2015_3_22. (дата звернення 01.11.2018).

198. Скалозуб Л.П., Коряк В.В., Василичук В.І. та ін. Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у бюджетній сфері: метод. рек. К.: МВС України, 2009. 427 с.

199. Скосырская Ю. В. Криминологические и уголовно-правовые меры борьбы с преступлениями коррупционной направленности, совершаемыми в сфере государственных закупок: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва: МВД РФ АЭБ, 2011. 211 с.

200. Слабченко О. А. *Характеристика привласнення як форми суспільно*

небезпечного діяння при вчиненні злочину, передбаченого ст. 191 КК України. *Європейські перспективи*. 2012. № 4(2). С. 113–119.

201. Сливенко В. Р. Оперативно-розшукова протидія злочинам у сфері державних закупівель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. 20 с.

202. Сливенко В. Р., Василичук В. І., Риков М. Г. Особливості змін законодавства про державні закупівлі та їх використання підрозділами ДСБЕЗ МВС України для протидії злочинам у зазначеній сфері. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 23–29.

203. Сорока С. О. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні під час розслідування контрабанди наркотичних засобів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 287–291.

204. Соф'їн М. І. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як обов'язковий елемент предмета доказування слідчим у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 253–264.

205. Спусканюк А. Ю. Використання зарубіжних фіктивних суб'єктів господарської діяльності у вчиненні злочинів, пов'язаних із державними закупівлями. *Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів*: матер. міжвід. круглого столу (м. Київ, 28 жовт. 2016 р.). К., 2016. С. 214-215.

206. Спусканюк А. Ю. Винуватість обвинуваченого у вчиненні злочинів пов'язаних з проведенням державних закупівель даної категорії, форма вини, мотив та мета. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 4. С. 74-81.

207. Спусканюк А. Ю. Доказування винуватості особи у вчиненні злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2 (35). С. 358-360.

208. Спусканюк А. Ю. Інші засоби збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2016. № 2 (37). С. 287-291.

209. Спусканюк А. Ю. Подія злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель як обставина, що потребує доказуванню. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 1. С. 59–64.

210. Спусканюк А. Ю. Способи вчинення корупційних злочинів при здійсненні державних закупівель. *Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії, України, Польщі, Словаччини*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9–10 трав. 2017 р.). К.: НАП України, 2017. С. 56-57.

211. Спусканюк А. Ю. Вид і розмір шкоди, завданої злочинами, пов'язаними з проведенням державних закупівель, а також розмір процесуальних витрат. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 4. С. 121-126.

212. Спусканюк А. Ю. Проблемные вопросы назначения внеплановых выездных ревизий субъектов хозяйственной деятельности при расследовании преступлений в сфере государственных закупок. *Право и закон*. 2018. № 1. С. 40–47 (Кыргызская Республика).

213. Спусканюк А. Ю. Доказування обставини, що обтяжують покарання за вчинення злочинів у сфері державних закупівель. *Правові засоби захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства*: Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10–12 груд. 2015 р.). К.: ГО «Фундація науковців та освітян» (ESF), 2015. С. 96–98.

214. Спусканюк А. Ю. Проблемні питання тимчасового доступу до речей та документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з державними закупівлями. *Розвиток наукових досліджень у XXI столітті: сучасні реалії та перспективи майбутнього*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 трав. 2016 р.). К.: ГО «Фундація науковців та освітян» (ESF), 2016. С. 111–113.

215. Спусканюк А. Ю. Здобуття відомостей з електронних інформаційних

систем як засіб отримання доказів під час досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.): у 2-х ч. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 83-85.

216. Спусканюк А. Ю. Обставини, які пом'якшують покарання за злочини, вчинені у сфері державних закупівель. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії*: матер. Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 314-317.

217. Старенький О. С. Витребування документів як засіб отримання доказів захисником у кримінальному провадженні: проблеми визначення процесуальної форми. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 58-69.

218. Старенький О. С. Законодавчі нововведення щодо процесуального порядку провадження окремих слідчих (розшукових) дій як засобів отримання доказів у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 82-93.

219. Старенький О. С. Суб'єкти доказування в кримінальному провадженні: поняття та класифікація. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 232–236.

220. Старенький О. С. Обшук як засіб отримання доказів у кримінальному провадженні: окремі новели чинного Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 190-204.

221. Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 1 (9). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>. (дата звернення 01.11.2018).

222. Степанюк Р. Л. Стан і перспективи формування методик розслідування злочинів, вчинених у сфері здійснення державних закупівель. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 172–178. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2012_2_26. (дата звернення 01.11.2018).

223. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2004. 19 с.

224. Тараненко О. П. Сучасні заходи запобігання корупції у сфері державних закупівель. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 12–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_2_4. (дата звернення 01.11.2018).

225. Тарнопольський О. В. Протидія злочинам оперативними підрозділами ОВС України у сфері спеціального фонду бюджету: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів: ЛьвДУВС, 2014. 20 с.

226. Татаров О. Аналіз змін до КПК: «маски-шоу» в минулому? *Информационное агентство «ЛІГАБізнесІнформ»*: Ліга. Блоги від 7 груд. 2017. URL: <http://blog.liga.net/user/otatarov/article/28840.aspx>.

227. Татаров О. Ю. Початок досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України: доповідь. *Новації кримінально-процесуального законодавства»* (м. Дніпропетровськ, 6 лип. 2012 р.). URL: <http://www.dduvs.in.ua/assets/files/news3/KPK/material.doc>.

228. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. К.: Алерта, 2014. URL: http://4vuz.com.ua/book_24_glava_104_Stattja_91._Obstavini,_jaki.html. (дата звернення 01.11.2018).

229. Титаренко О. О. Кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють економічні злочини на вугледобувних підприємствах, та напрямки її використання у діяльності підрозділів ДСБЕЗ. *Влада. Людина. Закон*: юрид. наук.-публ. журн. Запоріжжя: Юрид. фак. ЗНУ, 2005. № 6. С. 58–63.

230. Ткач О. В. Особливості початку досудового розслідування порушень недоторканності приватного життя. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 197–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_2_26. (дата звернення

01.11.2018).

231. Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств: краткий очерк. М., 1960. 632 с.

232. Тулаєв О. С. Обставини, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування зловживань владою або службовим становищем, учинених працівниками ОВС. *Наше право*. 2013. № 7. С. 108–114.

233. Турченко О.Г. Правовое регулирование государственных закупок товаров, работ и услуг Европейского Союза (Сближение законодательства Украины с правом ЕС): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец 12.00.11. Київ; Інститут законодавства ВР України, 2008. 20 с.

234. Уголовно-процессуальный закон: Закон Латвийской Республики от 11 июля 2005 г. *Информационный портал Латвийской Республики*. URL: <http://latvia.regnews.org/doc/vq/zw-3.htm>. (дата звернення 01.11.2018).

235. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики от 2 февр. 2017 г. № 20. *Централизованный банк данных правовой информации Кыргызской Республики. Министерство юстиции Кыргызской Республики*. URL: cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111530. (дата звернення: 01.11.2018).

236. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=1;-307. (дата звернення: 01.11.2018).

237. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 дек. 2001 р. № 174-ФЗ. URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/. (дата звернення 01.11.2018).

238. Узагальнення судової практики щодо вирішення питання процесуальних витрат у судових рішеннях (вироки, ухвали) до плану роботи судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Запорізької області на II півріччя 2014 року. URL: https://court.gov.ua/userfiles/dut_uz1602.rtf. (дата звернення 01.11.2018).

239. Фамиева К. И. Административные процедуры закупок для

государственных и муниципальных нужд в условиях перехода к контрактной системе: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Челябинск: ФГБОУ ВПО «Южно-Уральский государственный университет», 2014. 226 с.

240. Фаринник В. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Х.: Фактор, 2013. 96 с.

241. Фаринник В. І. Деякі особливості початкового етапу досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Матеріали круглого столу з експертного обговорення нового Кримінального процесуального кодексу України* / Нац. шк. суддів України. URL: <http://www.nsj.gov.ua/training/judjes/kpk2/>. (дата звернення 01.11.2018).

242. Филин Д. В. Начало досудебного производства в уголовном процессе Украины. URL: <http://iuaj.net/node/1462>. (дата звернення 01.11.2018).

243. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. 5-е изд. М.: Политиздат, 1986. 590 с.

244. Хавронюк М. І. Нові види покарання: чи потрібно їх передбачати у Кримінальному кодексі України. *Альманах кримінального права*: зб. статей. 2009. Вип. 1. С. 401–414.

245. Халиков А. Н. Теория и практика выявления и расследования должностных преступлений: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.098. Уфа, 2011. 538 с.

246. Хильченко А. С. Реалізація правил призначення покарання у судовій практиці. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 138–144.

247. Хмыров А. А. Косвенные доказательства. М.: Юрид. лит., 1979. 184 с.

248. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 256-260.

249. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2011. 496 с.

250. Часова Т. А. К вопросу о проблемах назначения обыска при

расследовании преступлений в сфере государственных закупок в Украине. *Право XXI века*: сб. матер. ежегодной Междунар. научн.-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых, посвященной Дню юриста. Тула: Изд-во ТулГУ, 2014. С. 100–102.

251. Часова Т. О. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів ОВС під час протидії злочинам у сфері державних закупівель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2015. 20 с.

252. Чернявський С. С., Василичук В. І., Вознюк А. А. та ін. Розслідування нецільового використання бюджетних коштів: метод. рек. / К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 88 с.

253. Чурікова І. В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 226–231. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_2_42.

254. Шатовський О., Яременко С. Коментарі до законодавства України про публічні закупівлі. *Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС*. 2016. 131 с. грудень.

255. Шевчишен А. Отримання доказів як структурний елемент доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Национальный юридический журнал*. 2017. IULIE 2017. С. 176-179.

256. Шевчишен А. Перевірка та оцінка доказів як структурні елементи доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Верховенство права: Міжнар. наук. журн*. 2017. № 4. С. 136-141.

257. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. М.: Норма, 2008. 240 с.

258. Шолойко Н. В. Оптимізація управління тендерними закупівлями медичної та фармацевтичної продукції: автореф. дис. ... канд. мед. наук: спец 15.00.01. Харків: Нац. фармацевт. ун-т, 2009. 21 с.

259. Шульга А. О. Проблеми використання у доказуванні обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і характеризують особу обвинуваченого, та шляхи їх вирішення: морально-правовий аспект. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1. С. 152–158.

260. Шумило М. Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невловного» феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95-104.

261. Щербаковський М. Г. Використання доказів як етап доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2 (77). С. 88-95.

262. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 2003. Т. 5. 736 с.

263. Як витрачати бюджетні кошти прозоро? Чиновники вчили чиновників. *Державні та комерційні закупівлі України*. URL: <https://www.dzo.com.ua>. (дата звернення 01.11.2018).

ДОДАТКИ

Додаток А

**СТАТИСТИЧНА ЗВІТНІСТЬ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ
ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ НА
ПІДПРИЄМСТВАХ, УСТАНОВАХ, ОРГАНІЗАЦІЯХ ЗА ВИДАМИ
ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ**

Рік	внесено відомості до ЄРДР				Вручен а підозра	обвинув альних актів направле но до суду	провад жень закрит о	Встано влена сума матеріа льних збитків	з них відшко довано	накл аде но ареш т на майн о	Відшко довано у відсотк овому показн ику
	обліко вано	особлив о тяжких	тяжк их	серед ньої тяжк ості							
2016	345	33	99	116	149	106	27	3950, 67 тис. грн	1560, 08 тис. грн	696, 67 тис. грн	17,6 %
2017	365	22	110	99	173	144	77	15821 ,06 тис. грн	7907, 22 тис. грн	215 8,88 тис. грн	13,6 %
9 міс. 2018	503	16	123	86	271	282	28	8379, 31 тис. грн	2520, 01 тис. грн	180 5,42 тис. грн	30,1 %

Додаток Б

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

за результатами опитування детективів Національного антикорупційного бюро України, прокурорів антикорупційної прокуратури та територіальних органів Генеральної прокуратури України, слідчих органів досудового розслідування територіальних органів Національної поліції України щодо питань доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель

В ході опитування взяли участь респонденти з м. Києва, Вінницької, Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Херсонської областей, а саме:

54 детективи Національного антикорупційного бюро України

84 прокурора антикорупційної прокуратури та територіальних органів Генеральної прокуратури України

71 слідчих органів досудового розслідування.

ПИТАННЯ ТА ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ	К-сть	%
За 9 міс. 2018 року до суду було 282 обвинувальні акти по кримінальним провадженням розслідуваних по злочинам, вчинених у сфері державних закупівель	35	17,8
<i>Чи вважаєте ви досудове розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель одним із складних?</i>		
так	258	98,1
ні	5	1,9
<i>Які на вашу думку є проблеми під час доказування обставин, які підлягають встановленню під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель?</i>		

складність виявлення документально зазначених слідів, що свідчать про причетність певних осіб до вчинення злочинів	199	74,5
висока законспірованість злочинів	125	47,4
відсутність необхідної законодавчої бази	222	84,3
протидія розслідуванню з боку учасників провадження	135	51,5
<i>Наявність відомостей про спосіб вчинення злочин, надає можливість визначити ступінь тяжкості злочину, предмет злочинного посягання, коло службових осіб, які можуть бути причетні до вчинення злочину та їх злочинні зв'язки, документи, які можуть містити факт вчинення злочину, а також способи приховування злочину:</i>		
так	230	87,3
ні	33	12,7
<i>Способами вчинення злочинів, пов'язаних з проведення державних закупівель, які підлягають доказуванню у зазначеній категорії злочинів, є</i>		
дії, спрямовані на зловживання службовою особою, яка проводить державну закупівлю	45	17,2
дії, спрямовані на розтрату грошових коштів	57	21,5
дії, спрямовані на привласнення грошових коштів службовою особою	120	45,6
дії, спрямовані на вимагання грошових коштів чи іншої неправомірної вигоди	36	13,8
дії, спрямовані на надання грошових коштів чи іншої неправомірної вигоди службовій особі	21	8,1
<i>Злочини при проведенні державних закупівель, вчиняються:</i>		
умисно	260	98,9
без умислу	3	1,1
<i>Чи усвідомлювала особа, яка вчиняє злочину у сфері проведення державних закупівель усвідомлювала факти вчинення злочину?</i>		
усвідомлювала	249	94,8

не усвідомлювала	14	5,2
<i>Чи відшкодовуються витрати, пов'язані з прибуттям до місця події експерта під час досудового розслідування або судового провадження?</i>		
ні	257	97,8
так	6	2,2
<i>Чи є недоліком не віднесення до процесуальних витрат на проведення аудиту?</i>		
так	222	84,3
ні	68	25,7
<i>Хто є організатором державної закупівлі та членами тендерного комітету?</i>		
чоловіки	199	75,8
жінки	72	27,4
які мають досвід організації державних закупівель	251	95,4
працівники організації, яка здійснює закупівлю	257	97,8
особи з вищою освітою	263	100
досвідом державної служби не менше 5 років	204	77,4
<i>Які основні характеристики підприємства одноденки?</i>		
наявністю досить поганої професійної та ділової репутації	146	55,4
наявність не закінчених об'єктів, які виконувались пов'язаними фірмами за рахунок державного замовлення	160	60,8
низький рівень проведених робіт, що здійснювались за рахунок державного бюджету	203	77,3
недотримання строків виконання робіт	219	83,1
<i>Які основні характеристики службової особи комерційних структур?</i>		
чоловіки віком від 35–55 років	227	86,4
мають досвід управління комерційними структурами з досить неоднозначною репутацією	190	72,3
мають вищу освіту	241	91,8

та досвід участі у тендерних процедурах	263	100
<i>Які основні характеристики особи замовника?</i>		
вища освіта	263	100
досвід роботи на керівних посадах 5–10 років	245	93,1
неодноразово потрапляли в поле зору працівників правоохоронних відомств	71	27,1
мають значні майнові блага, попри фактичну відсутність необхідних доходів задля їх отримання	214	81,3
вік від 40 до 60 років	196	74,5
<i>Які основні характеристики керівників комерційних структур виконавця робіт, що здійснюються за рахунок бюджетних коштів?</i>		
особи віком від 30 до 50 років	205	78,1
мають досвід виконання державних замовлень	214	81,4
досвід в управлінні підприємствами	235	89,3
неоднозначну ділову та професійну репутацію	59	22,4
<i>Які обставини пом'якшують покарання та підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель?</i>		
особа, причетна до злочину, самотійно повідомляє про вчинення нею такого злочину особисто або у співучасті	29	11,2
вчинення злочину жінкою в стані вагітності (підтвердженням є довідка медичної установи)	5	1,7
вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин	12	4,5
добровільне відшкодування завданого збитку, яке здійснюється до розгляду справи по суті	41	15,4
вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність	42	15,8
сприяння особою у виявленні, попередженні чи розкритті	2	0,9

злочину		
виконання умов торгів і відшкодування завданих збитків	11	4,3
особа позитивно характеризується по службі	26	9,7
вчинений злочин не носить в собі суспільної небезпеки та особа сприяла розслідуванню злочину	39	14,7
<i>Які обставини виключають злочинність діяння, під час розслідування злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель?</i>		
фізичний, психічний примус	15	5,6
виконання наказу або розпорядження	111	4,2
виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації	1	0,5
<i>Які основні злочини вчиняються після проведеного тендеру та укладеного договору в межах грошових коштів?</i>		
за значно завищеними від ринкової вартості цінами	188	71,4
неналежної якості	37	14,1
не в повному обсязі, за які замовник сплачує підряднику відповідно до актів наданих послуг	41	15,4
<i>Яким чином можна здійснити перевірку виконання робіт виконавцем тендеру?</i>		
за результатами проведення перевірок контролюючими органами	234	89,1
під час проведенні перевірок самостійно слідчим, детективом	29	10,9
<i>Яким чином здійснюється доказування обставин, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель, та/або є доходами від такого майна під час їх проведення?</i>		
надсилання запиту та отримання відомостей в порядку ст.	196	14,5

93 КПК України, їх дослідження		
здійснення тимчасово доступу до речей, документів	164	62,5
проведення обшуків	236	89,6
<i>Які основні приводи внесення відомостей до ЄРДР про вчинення злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель?</i>		
заява, повідомлення	64	24,3
з них:		
учасник конкурсних торгів	62	23,5
особа, якій відомо про обставини вчинення злочину	38	14,3
представник громадської організації	56	21,2
повідомлення державних установ	91	34,7
з них:		
Державної аудиторської служби України	188	71,3
Антимонопольного комітету	12	4,5
Державної служби фінансового моніторингу	6	2,2
Державної фіскальної служби України	38	14,4
повідомлення правоохоронних органів	91	34,7
з них:		
підрозділи захисту економіки Національної поліції України	126	47,8
контррозвідувального захисту інтересів держави в сфері економічної безпеки Служби безпеки України	75	28,5
Національного антикорупційного бюро України	38	14,3
Державного бюро розслідування	10	3,7
самостійне виявлення слідчим, детективом, прокурором обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину, з таких джерел	206	78,4
відомості, здобуті під час розслідування іншого кримінального провадження	38	14,3

результати оперативно-розшукової діяльності	49	18,5
аналіз публікацій, розміщених в засобах масової інформації, у т.ч. мережі Інтернет	21	7,8
<i>Які можливості використовуються детективом НАБУ під час виявлення обставин вчинення злочинів у сфері державних закупівель?</i>		
провести аналіз відкритих джерел щодо проведення тендеру	23	43,7
надати запит до державної установи про використання коштів Державного бюджету	21	38,3
аналіз державних баз даних	19	35,9
<i>Які слідчі (розшукові) дії є найбільш ефективними під час збирання доказів при досудовому розслідуванні злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель?</i>		
обшук	186	89,5
огляд документів	178	85,3
допит	79	37,8
судова експертиза	164	78,4
<i>Які негласні слідчі (розшукові) дії є найбільш ефективними під час збирання доказів при досудовому розслідуванні злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель?</i>		
аудіо-, відеоконтроль особи	141	67,4
аудіо-, відеоконтроль місця	95	45,6
зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж	141	67,4
зняття інформації з електронних інформаційних систем	49	23,5
обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи	30	14,2
моніторинг банківських рахунків	32	15,5
<i>Яка процесуальна дія надає можливість найефективніше вилучити документи?</i>		

обшук	156	74,6
тимчасовий доступ до речей, документів	102	48,8
запит	32	12,5
<i>З метою ефективного проведення обшуку, які процесуальні дії уповноважений здійснити слідчий, детектив?</i>		
направлення запиту до компетентних державних органів	134	64,3
аналіз інформації, яка знаходиться у відкритому доступі	80	38,3
аналіз на офіційному сайті установчої документації, контактних даних відповідного суб'єкта господарювання, інформації щодо керівників	30	14,2
аналіз глобальної мережі Інтернет, соціальних мереж	45	21,5
під час взаємодії слідчого та співробітника оперативного підрозділу	154	73,9
<i>Які основні проблеми при наданні запитів у порядку, визначеному ст. 93 КПК України у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель?</i>		
відсутнє закріплення процесуальної форми запиту	83	39,6
не передбачення відповідальності за ненадання інформації на такий запит	96	45,8
неможливість отримання інформації з-за кордону	33	15,8
<i>Які основні проблеми під час розгляду клопотання про обшук?</i>		
тривалий строк розгляду клопотання	90	43,2
відсутність оперативності розгляду та прийняття рішення	65	31,2
ризики розголошення стороні захисту відомостей	187	89,7
<i>Чи доцільно залучати під час обшуку співробітника оперативного підрозділу?</i>		
так	163	78
ні	46	22
<i>Які основні проблеми під час проведення обшуку?</i>		

поняті не мають можливості тривалий час бути присутніми під час процесуальної дії	187	89,3
перешкоджання адвокатом ефективному проведенню слідчої (розшукової) дії	163	78,1
<i>Які основні причини визнання результатів обшуку недопустимими доказами?</i>		
участь під час процесуальної дії сторонніх осіб	143	68,2
процесуальні помилки	49	23,5
<i>Хто найчастіше допускає процесуальних помилок при проведенні обшуку?</i>		
старший групи	129	61,5
інший слідчий, детектив	83	39,5
<i>Чи застосовується відеозапис під час проведення допиту?</i>		
не застосовується	200	95,6
застосовується	9	4,4
<i>Які найрозповсюджені проблеми під час проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель?</i>		
відсутність належних матеріалів, направлених на експертизу	68	32,6
неналежне оформлення матеріалів, що підлягають експертному дослідженню	32	15,4
поставка предмета закупки здійснюється закордонним постачальником	30	14,2
<i>Яким чином можна використати інформацію про мобільні з'єднання між абонентами, з метою встановлення?</i>		
події злочину	100	48
механізму злочину	82	39
способу вчинення злочину	40	19
часу вчинення злочину	130	62

наявності протидії розслідуванню	84	40
обставин, що характеризують особу, підозрюваного, обвинуваченого	54	26
складу і характеристики злочинної групи	25	12
причин та умов вчинення злочину	11	5
<i>Чи зустрічають ситуації, коли у процесі проведення аудіо-, відеоконтроль особи чи місця фіксація дій, розмови осіб здійснено неналежним чином?</i>		
так	45	21,5
ні	164	78,5
<i>Основні причини неналежної фіксації дій, розмови осіб під час проведення аудіо-, відеоконтроль особи чи місця?</i>		
відсутня фіксація дій осіб, які приймають участь у розмові	30	14,5
зміст розмови не відображає факт підготовку, вчинення злочину	16	7,8
зміст розмови є нечітким	11	5,1
<i>Чи ефективним є проведення комплексу негласних слідчих (розшукових) дій перед проведенням обшуків чи вручення повідомлень про підозру?</i>		
так	165	79,1
ні	44	20,9
<i>Чи підтримуєте ви законодавчу ініціативу щодо передбачення продажу абонентського номеру (сім-картки) за наявності паспортних даних, які будуть відображатися в оператора надання телекомунікаційних послуг?</i>		
так	163	77,8
ні	47	22,3
<i>Чи потрібно проводити зняття інформації електронні інформаційні системи, зокрема інформація в месенджерах, у порядку, передбаченому главою 21 КПК України?</i>		
так	209	100
ні	0	0,0

<i>Яким чином потрібно досліджувати інформації вилучену із електронні інформаційні системи під час проведення тимчасового доступу до речей чи документів, обшуку, огляду місця події?</i>		
самостійно уповноваженим суб'єктом, у т.ч. за відсутності спеціальних знань із залученням спеціаліста	66	31,7
направлятися для дослідження експерту	115	54,8
на підставі ухвали слідчого судді апеляційного суду як НСРД у порядку передбаченому ст. 264 КПК України, якщо такі відомості передбачають втручання у приватне спілкування	26	12,5
<i>Яким чином повинно здійснюватися копіювання документації, що може бути використати як докази?</i>		
із використання технічних засобів фіксації процедури виявлення та копіювання	182	87,2
без використання технічних засобів фіксації процедури виявлення та копіювання	48	22,8
<i>чи можна надавати можливість стороні захисту здійснити копіювання протоколів та до датків до них, під час відкриття матеріалів провадження у порядку, передбаченому ст. 290 КПК України?</i>		
так	38	17,3
ні	173	82,7
<i>Чи залежить від ефективної підготовки результат проведення обшуку?</i>		
так	156	75,4
ні	53	24,6
<i>Де може міститися інформація про необхідність проведення обшуку під час збирання доказів про злочини, пов'язані з державними закупівлями?</i>		
результатах перевірки аудиторської служби	81	38,6
матеріалах податкової інспекції	20	9,4
матеріалах фінансового моніторингу	8	3,7

тимчасового доступу до речей та документів	78	37,5
одержаних результатів (інформації) при проведенні зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж	80	38,1
<i>Які позитивні складові використання застосовування відеофіксації під час проведення обшуку?</i>		
збільшується ефективність проведення обшуку	177	84,7
зменшується час на його проведення	151	72,3
<i>Чи доцільно залучати під час проведення обшуку співробітників оперативного підрозділу?</i>		
так, доцільно залучати оперативних співробітників підрозділів захисту економіки	163	78
<i>Які проблеми при проведенні обшуку зустрічаються під час залучення понять?</i>		
не мають можливості значний проміжок часу бути присутніми під час проведення слідчої (розшукової) дії	187	89,3
інші причини	22	10,7
<i>Чи перешкоджає прибуття адвоката на місце проведення обшуку, ефективності проведення цієї дії?</i>		
так	163	78,1
ні	46	21,9
<i>Чи існують випадки допущення порушень з порушенням встановленого КПК України порядку, при проведенні оглядів?</i>		
так	174	83,4
ні	35	16,6
<i>Чи застосовуєте Ви змішану форму допиту у кримінальних провадженнях розслідуваних по злочинам, вчинених у сфері здійснення державних закупівель?</i>		
так	165	79,1
ні	44	20,9

<i>Які дії проводяться під час процесуального порядку внесення відомостей про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель, до Єдиного реєстру досудових розслідувань?</i>		
дотримання кримінальних процесуальних норм	206	98,3
вивчення отриманих відомостей, інформації, що містять обставини можливого вчинення злочину	203	97,1
залучення спеціаліста для надання правової оцінки	50	23,7
<i>Чи наявні ситуації, коли відомості до ЄРДР вносяться при одержанні інформації від конфіденційних співробітників, відкритих Інтернет-ресурсів чи анонімного повідомлення з метою подальшої перевірки відповідної інформації?</i>		
так	100	47,8
ні	109	52,2
<i>Типовими підставами для внесення відомостей до ЄРДР про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель є:</i>		
відкриття слідчим кримінального провадження за результатами надходження матеріалів від органів державного фінансового контролю	172	82,1
відкриття слідчим кримінального провадження за матеріалами оперативного підрозділу	209	100
відкриття слідчим кримінального провадження за ознаками злочинів, вчинених у сфері державних закупівель, виявлених під час розслідування іншого злочину	151	72,1
відкриття кримінального провадження після ведення оперативно-розшукових справ щодо встановлення факту порушення законодавства у сфері державних закупівель	40	19,3
відкриття кримінального провадження після надходження від інших учасників конкурсних торгів (тендеру)	57	27,4

Додаток В

ПРОПОЗИЦІЇ
щодо внесення змін

до Кримінального процесуального кодексу України:

«Стаття 93-1. Надання запиту.

1. Сторона обвинувачення у формі запиту здійснює витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб завірені копії документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок тощо.

2. Рішення про витребування документів, відомостей оформляється постановою слідчого, детектива, яка погоджується керівником органу досудового розслідування або прокурором.

3. Забороняється витребувати інформацію, відомості, що становлять конфіденційну інформацію, комерційну та банківську таємницю.

4. Виконавець запиту, якому адресовано такий запит, зобов'язаний невідкладно, але не більше ніж протягом десяти робочих днів, надати відповідну інформацію»;

ст. 118 КПК України, п. 3 ч. 1 викласти у такій редакції:

«витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів, аудиторів»;

ст. 234 КПК України доповнити ч. 7:

«7. Вилучення комп'ютерної техніки, інформації, що міститься на них, здійснюється за участі спеціаліста, експерта»;

ст. 237 КПК України доповнити ч. 8:

«Під час огляду, слідчий, прокурор мають право залучити спеціаліста щодо дослідження документації. За результатами дослідження спеціаліст складає висновок, який долучається до протоколу огляду та матеріалів провадження.».

ст. 254 КПК України доповнити ч. 4:

«4. При наданні доступу до результатів негласних слідчих (розшукових) дій, в порядку статті 290 цього Кодексу, сторона захисту має право зробити копії протоколів і додатків до них, якщо такі відомості не містять державної таємниці або якщо такі відомості не мають гриф обмеженого доступу.»;

ст. 260 доповнити ч. 2:

«У невідкладних випадках, за наявності обґрунтованих підстав, аудіо-, відеоконтроль може бути проведено щодо невстановленої особи, в діях якої вбачаються ознаки вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.»;

ст. 269-1 КПК України доповнити ч. 4:

«4. У разі встановлення проведення операції, яка викликає сумнів у представника банківської установи щодо законності його проведення, по рахунку, який перебуває на контролі, представник банківської установи невідкладно повідомляє про встановлені обставини та припиняє рух фінансових коштів, у термін до 24 год.».

Додаток Г

**Акти впроваджень
результатів дисертаційного дослідження
Спусканюк Артем Юрійович на тему: «Доказування у кримінальних
провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель»**

1. Законодавчу діяльність – довідка Інституту законодавства Верховної Ради України 20 вересня 2017 р.
2. Правозастосовну діяльність – акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 12 лютого 2018 р.
3. Освітній процес - акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 15 січня 2018 р.
4. Науково-дослідну роботу акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права від 21 вересня 2017 р.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА

04053, Київ, пров. Несторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norm@rada.gov.ua

№ 22/453/1-1-15

„10” 09 2017 р.

ДОВІДКА

впровадження результатів дисертаційного дослідження Спусканюка Артема Юрійовича у законотворчу діяльність

Інформуємо, що наукові положення дисертаційного дослідження аспіранта наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ Спусканюка Артема Юрійовича на тему „Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов’язані з проведенням державних закупівель”, були подані у вигляді обґрунтованих пропозицій до Кримінального процесуального кодексу України.

Вважаємо, що положення дисертаційного дослідження Спусканюка Артема Юрійовича на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата юридичних наук) є актуальними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичне значення та характеризуються науковою новизною і можуть бути враховані Інститутом законодавства Верховної Ради України у процес вдосконалення чинного законодавства України.

**Директор Інституту,
член-кореспондент
НАН України**

Копиленко О.Л.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника

Головного слідчого управління

Національної поліції України

кандидат юридичних наук,

Заслужений юрист України

М.С. Цуцкірідзе

А К Т

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ Спусканюка Артема Юрійовича на тему: «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель»

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., т.в.о. заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Шевчишена А.В. старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Смирнової Е.Г. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ Спусканюка Артема Юрійовича на тему: «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

Д.М. Мірковець

**Т.в.о. заступника начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

А.В. Шевчишен

**Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ НП України**

Е.Г. Смирнова

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

 С.Д. Гусарєв

15. 07. 2018

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
ад'юнкта наукової лабораторії з проблем досудового розслідування зі
спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність Спусканюка Артема
Юрійовича на тему: «Доказування у кримінальних провадженнях про
злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель»
в освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Вознюка Андрія Андрійовича (голова комісії), професора кафедри оперативно-розшукової діяльності, доктора юридичних наук, професор Василичук Віктор Іванович, професора кафедри оперативно-розшукової діяльності, доктора юридичних наук, доцента Грібова Михайла Леонідовича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ Спусканюка Артема Юрійовича «Спусканюка Артема Юрійовича на тему: «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель» впроваджені в освітній процес академії.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Спусканюка Артема Юрійовича застосовуються у навчальному процесі для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також під час проведення різних видів занять з дисциплін «Кримінальний процес», «Управління підрозділами досудового слідства», «Особливі порядки кримінального провадження».

2. Результати дисертаційного дослідження Спусканюка Артема Юрійовича на тему: «Спусканюка Артема Юрійовича на тему: «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель» відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для курсантів, студентів, здобувачів ступеня вищої освіти магістр та ад'юнктів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Спусканюк А.Ю. Окремі питання доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2016. № 2 (37). С. 91-102.

Спусканюк А.Ю. Методологія досліджень доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2017. № 2. С. 146-155.

Спусканюк А.Ю. Доказування обставини, що обтяжують покарання за вчинення злочинів у сфері державних закупівель. Правові засоби захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства : Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10–12 груд. 2015 р.). – К. : Громадська організація «Фундація науковців та освітян» (ESF), 2015. – С. 55–58.

Спусканюк А.Ю. Проблемні питання тимчасового доступу до речей та документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з державними закупівлями. Розвиток наукових досліджень у XXI столітті: сучасні реалії та перспективи майбутнього : Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 трав. 2016 р.). – К. : Громадська організація «Фундація науковців та освітян» (ESF), 2016. – С. 43–45.

Спусканюк А.Ю. Використання зарубіжних фіктивних суб'єктів господарської діяльності у вчиненні злочинів пов'язаних із державними закупівлями. Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів : матеріали міжвідом. круглого столу (Київ, 28 жовт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 214-215.

Спусканюк А.Ю. Способи вчинення корупційних злочинів при здійсненні державних закупівель. Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії, України, Польщі, Словаччини : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 9-10 травня 2017). – К., НАП України, 2017. – С. 56-57.

Спусканюк А.Ю. Здобуття відомостей з електронних інформаційних систем як засіб отримання доказів під час досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.): у 2-х ч – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 83-85.

Спусканюк А.Ю. Обставини, які пом'якшують покарання за злочини, вчинені у сфері державних закупівель. Матеріали міжнар. круглого столу «Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії» (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 314-317.

3. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять.

Голова комісії:

Члени комісії:

 А.А. Вознюк

В.І. Василичук

М.Л. Грібов

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Науково-дослідного інституту
публічного права,
доктор юридичних наук, професор

В.В. Галуцько

21.09.2017 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертації здобувача наукового ступеня
кандидата юридичних наук Спусканюка Артема Юрійовича
на тему «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини,
пов'язані з проведенням державних закупівель» у наукову діяльність
Науково-дослідного інституту публічного права**

Комісія у складі: директора Інституту, доктора юридичних наук, професора Галуцька В.В., завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, кандидата юридичних наук Куркової К.М., завідувача відділу проблем виробничого підприємництва та міжнародної торгівлі кандидата юридичних наук Оксіню В.Ю., склала цей акт про те, що матеріали дисертації Спусканюка Артема Юрійовича на тему «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель» (на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) мають необхідний теоретичний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки криміналістики та оперативно-розшукової діяльності, та використовуються Інститутом в межах реалізації тем наукових досліджень «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель».

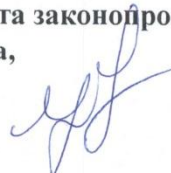
Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності наукових працівників наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Спусканюка Артема Юрійовича на тему «Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук вважати впровадженими в наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних

і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

**Завідувач відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права,
кандидат юридичних наук**

Куркова К. М.

**Завідувач відділу проблем виробничого підприємництва та
міжнародної торгівлі
Науково-дослідного інституту публічного права,
кандидат юридичних наук**

Оксінєв В. Ю.

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ:**

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Спусканюк А. Ю. Доказування винуватості особи у вчиненні злочину, пов'язаного з проведенням державних закупівель. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2 (35). С. 358-360.

2. Спусканюк А. Ю. Інші засоби збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2016. № 2 (37). С. 287-291.

3. Спусканюк А. Ю. Винуватість обвинуваченого у вчиненні злочинів пов'язаних з проведенням державних закупівель даної категорії, форма вини, мотив та мета. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Т. 4. С. 74-81.

4. Спусканюк А. Ю. Вид і розмір шкоди, завданої злочинами, пов'язаними з проведенням державних закупівель, а також розмір процесуальних витрат. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 4. С. 121-126.

5. Спусканюк А. Ю. Подія злочинів, пов'язаних з проведенням державних закупівель як обставина, що потребує доказуванню. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 1. С. 59–64.

6. Спусканюк А. Ю. Проблемные вопросы назначения внеплановых выездных ревизий субъектов хозяйственной деятельности при расследовании преступлений в сфере государственных закупок. *Право и закон*. 2018. № 1. С. 40–47 (Кыргызская Республика).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Спусканюк А. Ю. Доказування обставини, що обтяжують покарання за вчинення злочинів у сфері державних закупівель. *Правові засоби захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства*: Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10–12 груд. 2015 р.). К.: ГО «Фундація науковців та освітян» (ESF), 2015. С. 96–98.

8. Спусканюк А. Ю. Проблемні питання тимчасового доступу до речей та документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з державними закупівлями. *Розвиток наукових досліджень у XXI столітті: сучасні реалії та перспективи майбутнього*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 трав. 2016 р.). К.: ГО «Фундація науковців та освітян» (ESF), 2016. С. 111–113.

9. Спусканюк А. Ю. Використання зарубіжних фіктивних суб'єктів господарської діяльності у вчиненні злочинів, пов'язаних із державними закупівлями. *Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів*: матер. міжвід. круглого столу (Київ, 28 жовт. 2016 р.). К., 2016. С. 214-215.

10. Спусканюк А. Ю. Способи вчинення корупційних злочинів при здійсненні державних закупівель. *Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії, України, Польщі, Словаччини*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 трав. 2017 р.). К.: НАП України, 2017. С. 56-57.

11. Спусканюк А. Ю. Здобуття відомостей з електронних інформаційних систем як засіб отримання доказів під час досудового розслідування злочинів у сфері державних закупівель. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.): у 2-х ч. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 83-85.

12. Спусканюк А. Ю. Обставини, які пом'якшують покарання за злочини, вчинені у сфері державних закупівель. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії*: матер. Міжнар. круглого столу (Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 314-317.

13. Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Спусканюк А. Ю. та ін. Виявлення та

припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки: метод. рек. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.